

Bogdan Petriceicu Hasdeu

Ioan Vodă cel Cumplit

Ioan Vodă cel Cumplit

Bogdan Petriceicu Hasdeu

Editura Bestseller

Imagine: Dziobek/Shutterstock.com

bestseller

Carte electronică publicată cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe – Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni.

MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE
DEPARTAMENTUL POLITICI PENTRU RELAȚIA
CU ROMÂNII DE PRETUTINDENI

Aventurile, domnia, războaiele, moartea lui; rolul său în istoria universală și în viața poporului român. (1572-1574)

Ainsi d'un peuple entier je feuilletais l'istoire!
Livre fatal de deuil, de grandeur, de victoire...
Astfel răsfoiam istoria unui popor întreg: carte fatală de doliu, de mărire, de victorie!
Victor Hugo, oda *Ubi defuit orbis*

PREFAȚA LA A II-A EDIȚIUNE

Sunt acum aproape 30 de ani, la 1864, în casele lui Mircousch din Piața Teatrului, am scris pe Ioan-vodă cel Cumplit.

Eram tânăr și scriam așa cum nu mai sunt în stare de a scrie astăzi: dar tocmai de aceea, reproducând lucrarea mea de atunci, o las cum a fost, fără a cuteza să-i îmbătrânesc tinerețea, căci orice adaos ar fi un benghi, orice scurtare — o zbârcitură.

Fără a adăoga, fără a scurta, fără a schimba textul, mi-am permis totuși a șterge pe tăcute câteva mici scăpări din vedere, cari nu ating întru nemic nici caracterul organic peste tot, nici diapazonul de expresiune în parte. Orice operă literară este până la un punct o icoană a autorului; dar într-un portret, fie originalul bătrân, fie tânăr, nu e nevoie de a păstra o jubruliță trecătoare.

PREFAȚA PRIMEI EDIȚIUNI

Istoricul este un uvrier și un artist totodată. Ca uvrier, el adună; ca artist, el dă brutei materii acea sublimă expresiune, care face că statuile lui Canova sau curțile Alhambrei nu sunt din piatră, că Madona lui Rafael nu este o pânză sau o scândură îmbuibată de nește sucuri vegetale.

Sculptorul, pictorul, arhitectul sunt numai artiști: ei lasă vulgului sarcina proviziunii.

Istoricul, din contra, el singur strânge, singur scoate piatră, țese pânză, taie scândură, fierbe culori; și apoi tot el singur sculpă, edifică, pinge!

De aceea sunt destui sculptori, destui arhitecți, destui pictori; de aceea sunt prea puțini istorici.

Unii grămădesc, fără a avea geniul de a crea; cei mai mulți creă, fără să fi avut răbdarea de a grămădi. Unii fac temelie fără edificiu, alții fac edificiu fără temelie.

La români, am văzut pe neobositul Șincai colindând cu desagi pe spate, pentru a culege un haos de petice, bune și rele, prețioase și netrebnice.

Am văzut pe atâția "Bolintineni" clădind mereu pompoase palaturi în aer.

Bălcescu, numai neuitatul Bălcescu, fu un adevărat is toric, un adevărat uvrier și artist al nostru; dar vai! moartea îl seceră tocmai atunci când crisalida devenea flutur.

Pe când toți imberbii din giuru-ne se laudă a fi ascultat pe ilustrațiunile profesorale de la Berlin și de la Paris, fie-ne permis nouă a avea o mândrie mult mai modestă: noi am auzit pe Bălcescu.

Mai întâi de toate, în curs de mai mulți ani îngropându-mă în biblioteci și arhive străine și naționale, strânsei în sudoarea feței grămezi de material, în legătură directă cu obiectul acestei cărticele.

Apoi supusei indigesta proviziune la trei scalpeluri de artă: critică, perspectivă și colorit.

Scopul criticii este de a dezmormânta adevărul. Astfel, mă decisei odată pentru totdauna a nu mă baza decât numai pe izvoare, adecă pe mărturii contimpurane, adesea oculare, limpezite prin confruntațiuni și prin analize.

Nu vă voi oferi nici o aserțiune pe care să n-o justifice o notă în josul paginii; iar dacă citațiunea ar fi prea lungă pentru a putea încăpea acolo, căutați-o mai la vale: în Dezvoltări analitice sau în textul Pieselor documentale.

Perspectiva se cuprinde întru a dispune toate părțile întregului, așa încât să nu vă întâmpine lacune esențiale alăturea cu detalii superflue; nemic să nu fie de prisos, nemic să nu fie descusut; cele importante să reiasă în relief pe primul plan, cele secundare să se umbrească pe planul al doilea, cele accesoare abia să mijească mai încolo.

Tabloul cată să aibă un fond sau un cer: la începutul operei schițarăm în câteva cuvinte generale starea Europei de atunci.

Apoi apare figura cea curat românească a eroului; șovăiește din depărtare, crește și se caracterizează din ce în ce mai bine apropiându-se de țintă, aci ia proporțiuni gigantice și... pierde cumpătul!

Dar priviți-o chiar în pulberea căderii: ea tot încă este mult mai mare decât tremurânzii pigmei, cari calcă sub picioare cadavrul!

În fine, când eroul nu mai este, spectatorul urmărește cu fiori cum se prevale una după alta majestoasele creațiuni ale stinsului geniu, pân'ce un funest întuneric înfășură tot orizontul.

Mai rămâne o speranță: învierea morților! Atare fură principiele criticii și ale perspectivei noastre: judecați înșivă dacă am fost în stare sau, mai bine, dacă avui noroc de a le ținea credință.

Încât privește coloritul, știu atâta, că inima simțea în adâncul său ceea ce scria condeiul; iar

când inima simte, condeiul devine scurt, laconic,
iute ca bătăile pulsului...

INTRODUCȚIUNE

Europa în a șaptea zecime a secolului XVI
Propter illa quae aliquid significant, etiam ea quae nihil significant attexuntur; solo enim vomere terra proscinditur, sed ut hoc fieri possit, etiam caetera aratri membra sunt necessaria. În favoarea punctului principal se mai anină câte ceva accesoriu, precum toate părțile plugului sunt neapărate, deși numai fierul cel lung servește a brăzdui pământul.

1. Guizot, în studiul său asupra lui Shakespeare, începe povestirea prin o lungă digresiune despre Adam și Eva.

Suntem mai discreți: scriind istoria lu Ioan-vodă, ne mărginim a arunca mai întâi o repede cătătură numai asupra Europei și numai în momentul precis.

După ce astfel ne vom fi familiarizat cu organismul mașinii întregi, ne va fi lesne apoi a înțelege acea mică parte din ea care ne preocupă în specie.

2. Spania ajunsese pentru o clipă a fi statul cel mai puternic de pe continentul european.

Sub sceptrul monarcului de la Madrid se grupaseră toate provinciele mauresce, castilane și aragoneze, Portugalia, Sicilia, Sardinia, Neapole, Neerlandele și America.

Nici un principe nu poseda un teritoriu atât de întins; nici un principe nu primea un venit atât de colosal; nici un principe nu avea nește generali atât de abili.

Și cine oare era acel fericit păstor al popoarelor? Fiul marelui Carol V, micul Filip II. Prin două păcate mortale el sfărmă pentru totdauna piedestalul măririi spaniole: prin fanatism religios și prin ura democrației.

Neerlandele erau protestante și autonome; Filip II așeză în ele o inchizițiune contra dușmanilor catolicismului și o spânzurătoare contra dușmanilor absolutismului; neerlandezii rădicară steagul revoltei și Filip pierdu pe cei mai industrioși și cei mai culți dintre supușii săi.

Anglia era reformată și constituțională; Filip II porni s-o strivească prin forța brută și pierdu în luptă toată marina Spaniei.

În Franța creștea partitul ughenoților; Filip II cheltuise milioane pentru a aduce exterminațiunea lor și, drept rezultat, văzu încoronându-se acolo un principe ughenot: Enric IV.

În fine, el muri disprețuit de toți, poate chiar de sine însuși, lăsând finanțele secate, armata demoralizată, teritoriul dezmembrat, națiunea ofticată...

3. Împărat al Germaniei era Maximilian II, una din acele figuri flegmatice, atât de ereditare pe tronul austriac, încât le-ai putea crede că sunt una și aceeași persoană nemuritoare, ca DalaiLama din Tibet.

Tributar al Porții otomane, bătut de o mână de poloni, înfruntat de un prințișor din Transilvania, el nu știu să merite nici măcar deviza cea de furcă a dinastiei habsburgice: "Alții combat; tu te căsătorești, fericito Austrie! alții dobândesc regate prin sabie, tu prin zestre!"...

4. În Franța domnea regele Carol IX. Greșesc: el nu domnea. Domnea mumă-sa Caterina Medici; domnea ducele de Guise; domnea principele de Conde; domnea papa; domnea Calvin; domnea toată lumea.... afară de regele Carol IX.

Un singur eveniment de genul aceluia prin care se ilustrase oarecând Ierostrat face să trăiască în istorie numele acestui somnoros Neron.

Cine oare nu se înfioară numai când i se pare că aude cuvântul "La Saint-Barth lemy"?

În zece rânduri Carol IX se aruncase în brațele partitului papistaș al Guisilor, și iar în zece rânduri

întinsese o mână de înfrățire partitului calvin al lui Conde; în zece rânduri se silise a scutura tirania maternă a Caterinei Medici, și iar în zece rânduri sărută lanțurile ce-l sugrumau; până ce într-o zi, vreau să zic într-o noapte, desperat de conștiința nulității sale, el se hotărî a dovedi lumii ce poate un rege: 30.000 de francezi fură măcelăriți prin cea mai mârșavă trădare!

Se zice oroare! cum că însuși principele ar fi ucis vro câțiva cu propria sa mână!

Peste puțin el muri în vârstă de 24 de ani: jucăria partitelor, calău al supușilor săi, enigmă pentru posteritate!

5. Un frate al acestui Carol IX fu ales rege în Polonia, aruncată de curând în anarhie prin moartea lui Sigismund-August.

Răposatul principe fusese sfiicios; tremura de turci, tremura de moscoviți, tremura de tătari; dar se distinsese prin prudența administrațiunii, prin protecțiunea literelor, prin o toleranță religioasă nepilduită în celelalte state catolice.

Noul rege tremura și el de turci, de moscoviți, de tătari; dar pe lângă astea, mai adause o supremă incapacitate administrativă, un superb despreț pentru literatura națională, o ură fanatică pentru tot ce nu era sancționat de scaunul apostolic de la Roma...

Enric de Valois aduse în Polonia moda hainelor scurte și a danțurilor pariziene: atâta!

6. Moscovia era o imensă pădure prin care sălta o fiară sălbatică, numită Ivan cel Groaznic.

Porecla de "Groaznic" e prea moale pentru a caracteriza pre acest curios principe: era mai bine a se zice "Ivan cel nebun".

Urcat pe tron în etatea de 4 ani, sub tutela unei mume desfrânate; dentâi insultat de amanții țarinei, apoi corupt de lingușitorii puterii; născut cu o inimă impresionabilă, înveninat prin aerul ce-l respirase din leagăn, rănit de unii și zădărât de alții, nu e de mirare dacă el își pierdu mințile.

Șahul Persiei îi trimisese în dar un elefant: țarul îl tăie în bucăți fiindcă bietul animal nu vru să stea în genunchi denaintea majestății moscovite.

Pe patul morții el cugeta... cum să violeze pe noră-sa. Aceste două exemple sunt de ajuns. Cu toate astea, el smeri pe poloni, pe suezi, pe tătari; deveni spaima otomanilor, lăți hotarele țării sale... dar cum? prin devotamentul moscoviților, pe cari în biciuia fără ca ei să obosească de a se gudura cu umilință, lingând călcâile stăpânului!

El însuși, niciodată nemine nu-l văzu măcar în apropierea unui câmp de bătălie.

7. De la muscal trecem la turc. Marele Soliman, principe demn de apoteoză, nu mai era; îl urmă fiu-său Selim.

El făcu câteva cuceriri; dar victoriele sale, ca și acele moscovite, erau o consecuență a forței naționale interne, nu a geniului princiar.

Selim, tot ca Ivan, nu știa ce este o bătălie.

Administrațiunea se afla pe mâinile vizirului și ale unui favorit... ovreu!

Sultanul nu ieșea din harem, închinând mereu frumuseților circaziene cupe cu vin de Malvasia.

În cronicele turce el este cunoscut sub porecla de "cel bețiv".

8. Italia, întrucât nu o cotropiră armele spaniole, asculta pe un popă și pe un negußitor: Roma și Veneția.

Dar papatul deveni abia o slabă umbră a trecutei sale măriri: rațiunea își redobândi o mare parte din terenul ce-i uzurpase superstițiunea; Luther zgudui pân-în fundamente tronul Hildebranzilor; mai toată Germania, Anglia, jumătatea Franței, jumătatea Poloniei îmbrățișară lumina protestantismului și numai Spania mai rămânea neclintită în orbul său devotament cătră păpușeria catolică.

Nemaiputând a dicta legi lumii, papa Grigori XIII reforma calendarul.

Veneția de demult nu mai era dictatricea comercială a Europei: descoperirea lui Vasco di

Gama și acea a lui Columb strămutară sceptrul mărilor în mâna spaniolilor și a portugezilor.

Acum ea primi o nouă și teribilă lovire: turcii cuprinseră Chiprul și Cicladele.

Căderea Veneției nu se poate atribui necapacității unui monarc, căci era o republică aristocratică; dar e cu atât mai trist că între mulțimea capetelor ce o cârmuiau nu-și rădică fruntea nici un cap.

9. La bariera opusă a Europei, în Svezia și Danemarca, doi regi încinseră o luptă de exterminare.

Pentru ce?

Pentru că fiecare din ei pretindea să poarte pe sigiliu una și aceeași emblemă.

Energica națiune scandinavă căzu în copilărie.

10. E ciudat a zice că fu un moment în care singurul principe adevărat mare, din câți conduceau atunci popoarele cele mai civilizate sau cele mai puternice ale Europei, era o femeie.

Regina Elizabeta înflori marina, comerțul, literatura Angliei.

Regina Elizabeta sfărmă colosul spaniol.

Regina Elizabeta zdrobi idolatria papistașă.

Regina Elizabeta fundă Unirea britanică...

11. Acesta este inventarul capetelor coronate în momentul ce ne preocupă.

În Spania, în Germania, în Italia, în Svezia, în Danemarca, în Polonia, în Rusia, în Turcia... vedem sceptrurile mânuite de popi, de copii, de zero, de nebuni, de bețivi.

Tocmai atunci într-o țărișoară română apare un principe pe care numai cea mai neagră trădare îl putu opri de a nu da o altă față Europei, fundând pe Peninsula Balcanică un nou imperiu latin.

Un mare administrator!

Un mare politic!

Un mare general!

AVENTURIERUL

Elefantul, oricât de june, se face respectat de ceilalți locuitori ai codrului. Șarpele din ziua nașterii amenință cu veninul acului său. Regii, din leagăn, își simt puterea înnăscută de a cârmui neamul omenesc.

Calidasa, drama Vicrama și Urvasi

1. După Ștefan cel Mare domni fiu-său, Bogdan cel Chior; după Bogdan cel Chior, fiu-său Ștefan cel Tânăr; acesta murind fără urmași, de aci înainte se joacă pe scena istoriei moldovene o lungă tragedie de lupte între feluriți copii naturali ieșiți din trupina domnească.

2. Erau mulți acei copii naturali! erau mulți, căci românii, strămutați din Italia și așezați în Dacia deja în epoca decăderii anticei moralități romane, aduseseră cu sine din prima patrie nește idei ciudate asupra legământului căsătoriei; nește idei pe care nu le putu stârpi în țara noastră lumina creștinismului și care apoi, firește, deveniră cu atât mai țepene cu cât mai mult le înrădăcina deprinderea și mersul timpului.

În Imperiul roman din zilele lui Traian familia era o jucărie.

Măritișul pierdu cu totul primitivul caracter sacru și solemn care-l distingea sub republica romană și ajunse a fi o însoțire per usum: așa îl numesc legile imperiale.

"Era o simplă învoială din îmbe părțile, lipsită de orice consecrațiune civilă sau religioasă, și prin care nici unul dintre soți nu se credea îndatorat într-un mod serios."

Însă, ceea ce-și permiteau toți românii, fălindu-se cu origina lor din destrămata Romă imperială, trebuia să fi fost permis de zece, de o sută de ori mai mult românilor celor cu forța în mână: pe când

unui simplu țăran i se dădea facultatea de a schimba femeie peste femeie, cununându-se în toate zilele, cu aceea numai ca pentru fiecare nou divorț să plătească visteriei suma de 12 bani; tot atunce vă puteți închipui sau, mai bine, nu vă puteți închipui, cât de întinsă cată să fi fost latitudinea principilor români în privința măritișului!

Unii din ei, bunăoară Ștefan cel Mare, avură câte cinci sau șase femei legitime cele nelegitime nu se mai numără imitând astfel pe faimosul străbun Mecenate, despre care moralistul roman zicea: "s-a însurat în o mie de rânduri".

Unde demoralizațiunea națională se pogoară la o asemenea treaptă, acolo ar fi comic de a mai căuta mărginiri legale contra copiilor nelegali, cari formau ca și majoritatea poporului: e de mirare numai cum de mai ființau oameni cununați, după ce rezultatele cununiei pierduseră orice fel de prestigiu, posteritatea din flori devenind deopotrivă în drepturi cu acea din biserică, ba încă de cele mai multe ori nelegitimitatea așezându-se cu mândrie pe tronul țării!

3. Ștefan cel Mare, Bogdan cel Chior, Ștefan cel Tânăr, fiecare din ei n-a trecut cu vederea de a lăsa din parte-i mai mulți copii naturali, aruncați prin bordeiele pescarilor, prin prăvăliile neguțitorilor, ba până și prin pădurile cele nestrăbătute ale Basarabiei, unde locuiau celebrii prin vitejia lor codreni și nu mai puțin celebrele prin frumusețea lor codrence.

Trei din acei "spurii" cum îi numeau vechii romani împlură un semisecol din istoria Moldovei.

Ștefan cel Mare uitase în lume un bastard, pe Petru Rareș, care, deja într-o vârstă înaintată, mai bine de 20 de ani după moartea părintelui său, apucând domnia, se arătă unul din cei mai iluștri principi români, iubit înăntrul țării, groază pentru străini și muri lăsând fiilor săi tronul Moldovei.

Atunci rătăcea un alt bastard, al lui Bogdan cel

Chior, Alexandru Lăpușneanul: formându-și un partid în țară și intrând în fruntea unei oștiri străine, el ucise pe vărul său, fiul lui Rareș; zugrumă pe mătușă-sa, văduva lui Rareș, și pe vara sa, fiica lui Rareș, și-o luă femeie, zidind pe temelia acestor monstruozități un nou regim atât de sângeros, încât contimpuranii îl asemănau cu al regelui Diomed din anticitate, care își hrănea caii cu carnea oamenilor.

În tot cursul domniilor bastarde a lui Petru Rareș și apoi a lui Alexandru Lăpușneanul, un al treilea bastard, în așteptare de a domni și el la rândul său, creștea necunoscut în străinătate: fiul lui Ștefan cel Tânăr din femeia unui armean numit Serbega.

4. În plecările și chiar în exteriorul lui Ioan se răsfrânse tiparul părinților.

Caracterul tătâni-său cronica țării îl zugrăvește în următorul mod: "Acest Ștefan-vodă cel Tânăr întru tot semăna cu firea moșu-său, lui Ștefan-vodă celui Mare, că la războaie îi mergea cu noroc, că tot izbândea și lucrul său îl știa a-l purta, măcar că era tânăr de zile, și era om mânios, și prea lesne vărsător de sânge".

Vitejia, agerimea minții și cruzimea trecură ca moștenire paternă în natura lui Ioan.

De la mumă-sa, de altă parte, el căpătă o figură cam armenească, față închisă, păr des și negru ca pana corbului; nas coroiat într-o formă orientală, ceva ca nasul famosului Attila, după cât îl cunoaștem de pe monete; o frunte înaltă, lată în rădăcină și strâmtându-se în partea superioară: frunte frumoasă, dar neromânească.

Poporul, după naționalitatea mumei, îl numi Ioan Armeanul, întocmai precum Alexandru-vodă fu Lăpușnean, ca fiu al unei Lăpușnence, sau precum Petru-vodă fuse Rareș, după porecla mumei sale: bastardul nu are tată.

5. În 1561, deja în vârsta aproape de patruzeci de ani, străcurați în obscuritate, Ioan ne apare deodată pentru prima oară.

Atunci se clătina pe tron cumplitul Lăpușnean, amenințat de către un Iacob Despota, serb înrudit de pre muieri cu dinastia domnească.

Era timp ca Ioan să-și aducă aminte cum că și el este fiu de domn din Moldova, având drepturi egale cu ale Lăpușneanului și mai mari decât ale lui Despota.

El începu a da semne de viață.

Pe când Despota curta pe magnatul Laski, Ioan se adresă către un alt magnat, nu mai puțin puternic: Firlei.

Într-un stat aristocratic electiv ca Polonia, regele era nemic, magnații erau tot; ei stăpâneau în administrațiune, dispunând în adunări legislative de voturile cumpărate ale numeroșilor boierinași săraci; ei stăpâneau în armată, conducând numeroase steaguri feudale proprii; ei aveau curți ale lor, rivalizând cu curtea regală și adesea întrecând-o prin splendoare și prin mulțime. Regele, fiind unul, se temea de ei, pe când ei, fiind mulți, nu se temeau de nimene.

Laski reușise a introduce pe Despota în Moldova, fugărind de acolo pe Lăpușneanul; Firlei, mai puțin întreprinzător, scăpă ocaziunea de a înălța pe prietenul său Ioan; dar ne ajunge a cunoaște deocamdată legătura lor amândurora; magnatul polon era luteran, partizan aprins al Reformei, cap al tuturor protestanților din Polonia; și e învederat că pentru a putea căpăta grațiele sale, Ioan trebuia să se fi arătând și el amic al doctrinelor lui Luther.

Aceasta fu prima cunoscută apostazie a eroului nostru, carele, în tot cursul vieții sale, trecea necontenit de la o lege la alta, schimbându-le asemenea hainelor.

6. Văzând moleciunea lui Firlei, Ioan pleacă din Polonia și apare în Crâm, refugit la curtea hanului, unde captivează simpatia moștenitorului tronului, Mehmed-Calga, pe care cronica tătărească îl descrie ca pe un ilustru viteaz.

Toți oamenii cu sufletele mari se înrudesc: aventurierul român plăcu principelui tătar.

Hanul se afla atunci în luptă cu moscoviții; Mehmed Calga conducea oștile tătărești; pesemne și amicul său Ioan, însoțindu-l în acele expedițiuni, se va fi distins prin eroicul sânge rece și teribila putere a brațului, care îl făcură mai în urmă atât de groaznic pe un câmp de bătălie; e mai mult decât probabil; oricum să fie, legătura între MehmedCalga și Ioan deveni atât de strânsă, încât, la plecarea lui Ioan din Crâm, Mehmed-Calga îi dete în 1563 o scrisoare către regele polon Sigismund-August: "Te rog foarte mult să binevoiești a ținea în grațiele tale pe acest fiu de domn din Moldova".

7. Polonia era ca și tributară tătarilr. În toți anii regele trimitea hanului, sub numele de peșcheș, bani, postavuri, mătăsării, felurite produceri ale manufacturii.

Frica polonilor era cu atât mai legitimă cu cât hanul Devlet-Ghirai își făcuse un mare nume prin succesele sale militare: tătarii îi daseră pompoasa poreclă de "cuceritor al țărilor".

Prin urmare, Ioan avea dreptul de a crede că recomandațiunile tătărești îi vor da roduri.

Zadarnică speranță! Regele primi scrisoarea, zâmbi lui Ioan, dar în loc de a-i da o oaste, cu care să-și cucerească tronul strămoșesc, el i-ar fi răspuns, credem noi, cam după următorul tipic: "Caută un magnat care să te ducă în Moldova, precum Laski dusese pe Despota; acel magnat lesne va ști să răspunză înaintea celorlalți confrați din adunarea națională; iară la caz dacă ne va amenința turcul, ne vom scuza că nu e culpeșă țara, nici eu, nici camera, ci e vinovat un singur nobil, turburător de ordinea publică".

8. Ioan nu se mai adresă cătră magnați, căci unul era Laski, ceilalți erau nește Firlei; el nu mai stărui nici pe lângă nește regi tari în vorbe și slabi în fapte, ca SigismundAugust; pentru o bucată de

timp îi pierdem urmele. În acel interval o teribilă tragedie se juca în Moldova: Despota fu răsturnat și ucis de către un Ștefan Tomșa; Ștefan Tomșa fu răsturnat și fugărit de către Alexandru Lăpușneanul, căruia sultanul binevoi a-i întoarce domnia Moldovei; toate acestea se petrecură în curs de câteva luni.

Când sângerosul Lăpușnean se reașeza pe tron, deodată noi revedem pe Ion; și unde? la Viena.

9. Germanii aflându-se în necurmată luptă cu turcii, împăratul Maximilian II se bucură de ocaziunea de a avea la curtea-i un pretendent românesc, pe care să-l țină ca o scânteie de revoltă dunăreană.

El dede lui Ioan un serviciu în armata austriacă și-i promise în gura mare 7 sau 8 mii de oaste, pentru ca în fruntea lor să alunge pe Lăpușneanul din Moldova.

Erau numai promisiuni, simple promisiuni, promisiuni curat nemțești.

Cu toate astea, Poarta otomană începu a se cam îngriji. Un ceauș fu expediat la Viena cu aparența negociațiunilor cu Maximilian, dar mai cu seamă pentru a atrage cumva la Constantinopole pe periculosul Ioan.

Ceaușul îi descrise perfidia și debilitatea nemților, cari știu numai a făgădui și pe cari turcii îi înfrânseseră în atâtea rânduri; îi zugrăvi generozitatea și puterea sultanului; pentru care e o nemică toată de a da Moldova, ba și zece țări ca Moldova, la cel mai de pe urmă sclav al său; în fine, îi asigură munți de aur din partea sultanului.

Ioan pățise deja cu creștinii în Polonia și avuse a face și cu mahometanii în Crâm.

El se încrezu în cuvintele ceaușului, fugi în taină din armata austriacă, trecu Dunărea și iată-l în Constantinopole.

10. Popoarele orientale adoară frumusețea fizică cu care Mahomet își împoporase paradisul.

Ioan avea o statură uriașă, cu o constituțiune

vânoasă, o înfățișare bărbătească, în care se vedea că fierbe puterea.

Așadară, figura eroului nostru produse acum asupra turcilor efectul ce-l produsese mai nainte asupra tătarilor.

Vizirul Mehmed-Socolli zice agentul francez în raportul său cătră Curtea pariziană "făcând cunoștință cu Ioan, îl primi foarte bine, în așteptare de a-l recomanda sultanului".

Dar nu trecu nici o lună de zile și, cu toată amicia vizirului, politica Porții otomane ceru depărtarea lui Ioan; pe de o parte, sultanul strângea oști pentru a merge contra împăratului Maximilian și, prin urmare, avea trebuință de a menține în liniște provinciele Turciei; pe de altă parte, Lăpușneanul, reașezat prin oștile turcești pe tronul Moldovei, se arăta în a doua sa domnie mai turc decât turcii și, prin urmare, avea dreptul de a cere ca sultanul să nu proteagă pe un pretendent rival.

Ioan fu trimis la insula Rodos.

11. Aci, în patria șerpilor și a trandafirilor, cunoscută la greci sub numele de Makara, adecă țară fericită; aci, unde fiecare piatră, fiecare peșteră, fiecare colnic conservau încă proaspete suveniri și urme de eroismul cruciaților jerusalemitani; aci Ioan petrecu un an și mai bine.

Sultanul Suleiman cel Mare muri în 1566 și-i succese fiu-său, Selim II.

Tot atunci se auzi din Moldova cum că Lăpușneanul, pesemne pentru pedeapsa crimelor sale, slăbi în corp, pierdu vederile și căzu într-un fel de copilărie periodică, mai tristă decât însăși moartea.

Profitând de aceste ocaziuni, vizirul Mehmed-Socolli, rămas la putere, chemă din exil pe amicul său Ioan.

12. Petrecerea lui Ioan în Constantinopole, în curs de trei sau patru ani, ne prezintă date foarte sigure, dar pe care noi nu le putem explica.

Aventurierul ne apare deodată ca milionar, ca cel

mai avut comerciant de pietre scumpe în capitala Turciei, întunecând prin bogățiile și luxul său pe pașale și pe agale!

În comerț ne întâmpină lucruri extraordinare, minuni puțin probabile și, cu toate astea, foarte adevărate; principiele de credit, de circulațiune, de concurență etc., etc., acele principie, oricât de lărgite, oricât de elastice, tot încă se refuză de a ne limpezi unele mistere: neguțitorul, ca și popa, pretinde să-l credem.

13. Un german care, peste un secol mai în urmă, scrise prima încercare critică asupra vieții eroului nostru, observă, între altele: "Ioan deveni domn din prăvăliaș, precum în vechime la romani și sarmați plugarii se urcau la cârma statului, sau precum astăzi în Belgia comercianții devin capi ai marinei".

Aceste exemple sunt frumoase; dar Ioan el însuși, desigur, nu cugetă vrodată de a imita nici pe romani, nici pe sarmați, nici pe belgi.

Planul său era mult mai prozaic. El avea înaintea ochilor probe de ceea ce poate o marfă, și mai ales o piatră scumpă, asupra Porții otomane.

Cu treizeci de ani mai nainte, dăruind fiicei sultanului Suleiman un simplu giuvaer, Petru Rareș își redobândise domnia Moldovei.

Chiar în timpul lui Ioan, un ovreu din Portugalia, introducându-se prin mărfuri pe lângă sultanul Selim, ajunse deodată duce de Naxos.

Giuvaergiii schimbau un rubin pe o coroană: comerțul plăcu lui Ioan; și, ca să-l poată exercita și mai cu succes, el își lepădă religiunea pentru a doua oară.

Crescut în armenism, luteranizat apoi de către polonul Firlei, Ioan îmbrățișă acum mahometismul.

14. Amic cu vizirul, cunoscut cu pașalele mai de frunte, familiar cu însuși sultanul Selim, el pândea cu nerăbdare numai prima ocaziune pentru a apuca de mult visatul tron al Moldovei, unde, după

moartea Lăpușneanului, se instală fiu-său Bogdan, copil de 15 ani, despre care cronicarii zic că iubea două lucruri nenaționale: glumele și pe poloni.

În chip de neguțitor, Ioan cutreiera neîncetat hotarele țării, când prin Galiția, când prin Podolia, când la Prut, când la Nistru.

Un amic devotat și nedespărțit, boierul moldovenesc Ieremia Golia, emigrat încă sub Lăpușneanul, îl însoțea și-i înlesnea înțelegerea cu toți cei nemulțumiți de domnia lui Bogdan.

Se formă astfel un partit puternic, în fruntea căruia se puseră toți boierii cei mari, și carele adresă o plângere către Poarta otomană.

15. Sultanul de mult aștepta o asemenea manifestațiune națională.

Bogdan era trădător oficial în privința Turciei. Îndată după moartea părintelui său, el încheiase un tractat cu Polonia, prin care se recunoștea vasal al regelui Sigismund-August, și de atunci încoace medita numai asupra momentului pentru a înceta de a mai plăti tribut Turciei.

Sultanul, încurcat în luptă cu Veneția, se făcea deocamdată că nu știe nemica, temându-se de a mai aprinde un alt război în părțile Dunării, la caz dacă moldovenii vor voi a susține pe principele lor.

Când scrisorile boierilor sosiră la Constantinopole, cu tânguiri contra lui Bogdan și cerând pe Ioan, sultanul se grăbi a-l trimite la Moldova.

Turcia tot se mai ferea însă a-și atrage cumva un război din partea Poloniei; numirea lui Ioan la domnia Moldovei rămase secretă, și plecarea-i către Dunăre fu divulgată a fi pentru treburi comerciale.

Îl întovărășea numai o mică oaste, sau, mai bine zicând, o caravană de turci, ca în chip de escortă contra nesiguranței drumurilor.

Trecând prin Tesalia și Bulgaria, Ioan mai ademeni în serviciul său o seamă de voluntari serbi, greci, bulgari.

Dar în orice caz, forța numerică a armatei sale nu putea întrece cifra de 4 până la 5 mii de oameni.

Nici atâția nu-i trebuiau, căci îl chema țara.

16. Când Ioan trecea Dunărea, Bogdan cu toți ai săi se grăbi a fugi, scăpând din mâna boierilor deciși a-l extrada Turciei.

De la Galați până la Suceava nu se văzu un singur adversar.

La intrare în capitală, îl întâmpinară boierii și poporul aclamându-l după anticul obicei strămoșesc "părinte al Moldovei", întocmai precum vechii împărați romani se numeau patres patriae.

Acest măreț titlu moldovenii îl dădeau acelor principi care veneau să-i scape de jugul vreunui tiran: Despotă îl primise după alungarea cruntului Lăpușnean; Ioan îl căpătă prin surparea nepopularului Bogdan, pe care, precum ziserăm, țara nu-l putea suferi din cauza gusturilor sale pentru glume și pentru poloni.

17. Pe când acestea se petreceau în Moldova, Bogdan, închizându-se în cetatea Hotinului, cerșitorea sprijinul regelui Sigismund-August și al magnaților amici din Polonia.

Regele făcu tot ce putu, sărmanul: trimise o ambasadă la Poarta otomană, dar ambasadorul se întoarse înapoi fără nici un rezultat, afară numai că fuse luat în râs de către Ion-vodă, care-l lăsă să treacă în liniște prin Moldova, după ce însă într-o audiență îl regalase cu o cătătură atât de furioasă, încât bietul diplomat începuse a tremura, recunoscând că n-a văzut o altă mai înfricoșată.

În adevăr, eroul nostru avea nește ochi mici și negri, în cari se răsfrângeau cu o deosebită energie și repeziciune toate pasiunile și toate mișcările sufletului: în momente de mulțumire, prin expresiunea cea mai simpatică, în momente de mânie se umpleau de sânge, fulgerând din umbra unor stufoase sprincene ce se îmbinau, zburlite prin convulsiva acțiune a nervilor.

Magnații, cuscri ai lui Bogdan, isprăviră ceva mai mult decât regele. Cu vai, cu chiu cum se zice ei reușiră a aduna ca la 3000 de luptători aleși, unul ca altul, tot juni din familiele cele mai ilustre ale Poloniei.

18. Pe lângă stăpânirea Hotinului, cea mai puternică fortereță a țării, și pe lângă ajutoare polone, Bogdan, ca toți principii destronați, mai număra vro câțiva partizani între boieri.

Pentru a se feri de dușmani casnici, Ion-vodă îi puse pe toți sub sabie.

Aristocrația se înfioră, văzând în mâna țiganilor, cari exercitau în România profesiunea de calăi, pe boierii cei mai de frunte, pe stâlpii nobilimii, mai cu seamă pe bătrânul Ionașcu Zbierea, mare vornic al Țării-de-Jos și dintr-un neam de cele mai antice ale Moldovei.

Capul său se rostogoli la picioarele gâdelui tocmai în ziua de Paști.

Ioan-vodă vru să arete că nu poate fi scuteala sărbătoarii pentru a pedepsi orice amenință siguranța statului.

Țara mai întâi de toate; Paștile mai pe urmă!

19. Noul vornic de Țara-de-Jos, Dumbravă, era de neam mic, dar avea o inimă mare:

Ion-vodă îl însărcină a respinge invaziunea polonă. Instrucțiunea ce-i dede domnul cu această ocaziune ne aduce aminte de principiul marelui Scipion: "Lasă dușmanului nu numai mijlocul de a fugi, dar încă însuți înlesnește-i calea".

Dumbravă avea vro 6000 de ostași aleși, din districtele Țării-de-Jos, Soroca, Orhei, Fălciu, din vechime renumite ca cele mai belicoase în Moldova; către cari se mai adause un contingent de turci basarabiani, veniți, după cererea lui Ion-vodă, sub comanda sangiacului de Ak-kerman.

Cu atari oști era lesne de a sfărâma pe cei 3000 de poloni, azardați într-o țară străină și antipatică; dar domnul Moldovei nu avea nici un zor de a-și atrage ura unui puternic regat învecinat, a cărui

amicie, din contra, el prevedea deja că-i va putea servi la un timp de nevoie.

Astfel, Dumbravă primise ordinul de a cruța pe dușmani.

20. Polonii trecură Nistrul mai sus de Hotin și începură a se pogorî spre Prut, trecând prin famosul Codru de la Cosmin.

Un codru teribil! Acolo, cu optzeci de ani mai nainte, strămoșul lui Ionvodă, Ștefan cel Mare, strivise floarea armatei polone; și oasele celor secerați în acea zi rămâneau până acum elocuenți marturi; formând numeroase movile de schelete albe pentru verdeața cea viuă a arborilor.

Tot pe acolo intrase, cu zece ani mai nainte, polonul Laski, aducând la domnie pe Despota contra Lăpușneanului.

Tactica polonilor era de a alege totdauna acea tristă cale în invaziunile lor asupra Moldovei; curagiul lor se aprindea prin simțul de răzbunare, căci nu se afla nici unul din ei a cărui familie să nu fi plâns vreo victimă, un tată, un bunic între cei căzuți din mâna marelui Ștefan!

21. În capul polonilor se afla Mielecki, cel mai bun general al lor de atunce, pe care, cu câteva luni mai în urmă, ei cât p-aci erau să și-l aleagă rege, numai în favoarea strălucitelor sale merite personale.

Lipsit de artilerie, el trimise la Hotin de aduse toate tunurile cetății, și apoi păși la vale pe țărmul Prutului, până în dreptul Ștefăneștilor, adică pe aceeași linie cu Suceava, punctul obiectiv al invaziunii.

Aci vornicul Ionașcu Zbierea, să mai fi trăit, era să unească oastea moldovenească din Țara-de-Jos cu acea polonă și apoi să meargă cu toții asupra lui Ion-vodă.

Moartea trădătorului, de care Mielecki se înștiință prea târziu, dărmă planul dușmanilor: în loc de Zbierea, ei găsiră pe Dumbravă.

Avantposturile moldovene, împrăștiate pe

ambele țărmuri ale fluviului, se retrăgeau mereu denaintea polonilor și, în fine, trecură Prutul în speranță de a-i atrage după sine asupra corpului armatei moldovene, ascuns în niște păduri nestrăbătute mai sus de Hârlău: acolo dușmanul ar fi fost silit de a depune armele chiar fără vărsare de sânge.

Polonii înțeleseră greșeala și, înfiorați de suvenirea infernală a codrilor Moldovei, începură a da dos pe o cale mai scurtă drept spre Hotin.

Atunci Dumbravă se puse a-i urmări, supărându-i din când în când prin jucăria unor mici atacuri de avantgardă, în care el ținea înadins tot pe turci, pentru ca să dea a înțelege, în cât privește pe înșiși moldovenii, că ei ar fi bucuroși de a nu avea dușmănie cu regatul polon.

În acest mod, ajungând până la Nistru, Mielecki se răzemă de cetatea Hotinului.

Dumbravă se opri și el. Pozițiunea inamicilor devenea din ce în ce mai critică; ei nu puteau a se închide în fortăreață, unde caii lor ar fi pierit de foame; nu puteau furagea din cauza exploratorilor lui Dumbravă, ce-i pândeau în toate unghiurile; nu puteau a se întoarce în Polonia, căci Nistrul se afla tocmai atunci în periodul său de creștere.

Strânși în chingi, bieții fugari se adresară cu rugăminți către capul contingentului turc, cerând permisiunea de a se retrage în Polonia și jurându-i de a nu se mai vârî în trebile Moldovei.

Poate să fi fost și bani la mijloc; orientalii, începând de la sultan și până la ultimul derviș, nu fac nemic fără daruri.

Oricum să fie, sangiacul de Ak-kerman se dede cu oastea-i în lături.

Dumbravă, credincios politicii lui Ion-vodă, făcea chip că împușcă în dușmani; dar în realitate glonții alunecau tot dasupra capetelor.

În curs de cinci zile polonii abia putură opera trecerea furiosului fluviu; și când se văzură, în fine, pe țărmul opus, ei se îngenuchează și

mulțumiră lui Dumnezeu.

22. "Evenimentele se repetă", zise marele Shakespeare. În zilele noastre Moldova privi reînnoindu-se o altă încercare polonă, soră-geamănă cu acea din timpii lui Ionvodă; cu simpla diferență că în locul unui Mielecki era un Milkowski: precum vedeți, azardul asemănă până și numile capilor!

În ambele cazuri o mână de oameni nesocotiți cutezară a înfrunta o țară.

În ambele cazuri polonii cei din 1572 prin afișarea persoanei lui Bogdan-vodă, cei din 1863 prin proclamațiuni în ziarul Românul ne încredințau că vin ca amici, nu ca dușmani.

În ambele cazuri, domnii români, deopotrivă bazați pe considerațiuni de o înaltă politică, recomandară generalilor în 1572, vornicul Dumbravă, în 1863, colonelul Călinescu de a menagia nebunia adversarilor.

În fine, în ambele cazuri, polonii retrăgându-se cu rușine, își găsră totuși admiratori: pe cei din 1572 îi celebrau istoricii lor naționali, pe cei din 1863 vai nouă! îi celebrase chiar un român, al cărui nume îl dăm tăcerii pentru a nu huli pe cine nu ne poate răspunde!

23. Hotinul tot rămase în posesiunea polonilor. Despre apus îl apărau muri foarte înalți și șanțuri foarte adânci; despre răsărit stâncele Nistrului.

Un călător care-l vizitase chiar în zilele lui Ion-vodă îl asemănă cu Kockenhausen în Liflandia; un alt călător, cu Convay în Anglia; un al treilea, cu Rumilihissar de lângă Constantinopole.

O naivă tradițiune națională încredințează că prima fundațiune a fortereței se urcă în epoca pe când domnul Hristos umbla pe pământ.

Temându-se ca polonii să nu rețină acest bulevard al țării ca o bază de operațiuni în așteptare ca destronatul Bogdan să-și adune o altă oaste mai puternică, Ion-vodă trimise pe episcopul Isaia Rădăuțeanul cu alți deputați de frunte pentru

a neguța un tractat de pace.

Polonii simțiră deja ce fel de braț ține cârma Moldovei. Cu o amabilitate nepilduită până atunci din parte-le, ei se grăbiră a îndestula toate cererile lui Ion-vodă.

Fugarul Bogdan ar fi fost extradat să nu fi fugit din Polonia; în lipsă-i fu remis în mâinile ambasadorilor moldoveni un frate al său, pierit apoi fără veste în robia turcească.

Cetatea Hotinului fu înapoiată Moldovei. Pentru a arăta toată importanța acestei acuizițiuni, căpătate atât de lesne contra speranței, Ion-vodă numi părcălabi doi bărbați pe cari punea temei ca pe sine însuși; socru-său, boierul Lupea Hurul, și cel mai intim al său amic, Ieremia Golia, cu care-l văzurăm mâncând împreună pâinea străinătății...

DOMNUL

Era grato alli amici, alli nimici terribile; giusto con i sudditi, infedele con li esterni...

Era iubit de amici, teribil pentru inamici, just cu supușii, perfid cu străinii...

Macchiavelli, Vita di Castruccio

1. În fine, eroul nostru se văzu stăpân liniștit al Moldovei.

Hotinul era asigurat. Pe turci îi avea patroni, pe poloni amici. Rivalul Bogdan rătăcea prin lume: din Polonia trecu la

Viena, din Viena la Drezda, din Drezda la Paris, din Paris la Copenhaga, în sfârșit, la Moscva, unde se povestește că țarul, cosându-l într-un sac, l-ar fi aruncat în fluviu.

2. Un filozof antic zise, sunt acum două mii de ani: "Când cerul voiește a încredința unui om ales o mare misiune, el începe totdauna prin a ispiti sufletul și cugetul său în amărăciunea zilelor grele; îi obosește mușchii și oasele prin lucrări dureroase; îi aruncă ființa în toate lipsele sărăciei și ale nevoii; vrea ca faptele lui să capete tot rezultate contrare celor dorite; în sfârșit, îi ațâță inima, îi întărește firea, îi mărește și adauge forțele prin o energie fără care el n-ar fi fost în stare de a-și împlini înalta ursită".

Așa fu trecutul lui Ion-vodă până a dobândi tronul Moldovei: în curs de o jumătate de secol, el nu cunoscuse decât vagabonde colindări din țară în țară; speranțe la tot pasul amăgite; dureri morale și muncă fizică!

Să vedem care fu misiunea cea mare ce-i încredințase cerul.

3. Armenist din leagăn, luteran în Polonia, turcit în Constantinopole, Ion-vodă se arătă creștin ortodox ca domn al Moldovei, precum s-ar fi arătat

catolic să fi domnit în Spania.

Cezar în Galia adoră pe zeii druizilor. Napoleon în Egipt se închină în geamia mamelucilor. Oamenii cei mari, Cezarii și Napoleonii, nu au toți decât o singură religiune: religiunea nestrămutată în fundul inimii lor ca albia mării, pe când cultul exterior se alunecă pe marginile buzelor, ca undele ce se joacă pe suprafață.

4. În mai puțin de doi ani de domnie în pace, Ion-vodă introduse în țara sa următoarele cinci reforme, afară de câte ne mai rămân până acum necunoscute:

1. Controlul personal al actelor emanate din cancelaria domnească;
2. Schimbarea capitalei;
3. Eliberarea poporului de jos din jugul aristocrației clericale și laice;
4. Baterea monetei naționale de aramă;
5. Stricteța contribuțiunilor fiscale.

Și toate astea Ion-vodă le făcuse fără ajutorul unei "camere legislative": camerele legislative nu fac un "2 mai".

5. Până la 1572 nu găsim asupra tranzacțiunilor în interiorul țării nici un document subscris cu mâna domnească.

Am văzut cu ochii noștri cel puțin vro zece mii de documente originale: vorbim dupre câte am putut vedea.

Marele logofăt, ca prim cancelar al statului, întipărea pe hârtie sigilul princiar în josul crisoavelor, sau îl anina pe șvară de mătasă către pergamenă; apoi uricarul, adecă scribă, își subsemna numele undeva în coadă; și, în fine, fără vro altă formalitate, documentul, care putea să fi fost chiar pe o sută de moșii, trecea bun dat în mâinile celui în drept.

Se întâmpla, firește, că marele logofăt, ca om și mai ales ca ministru, abuza de sigilul princiar: domnul nu știa nemica.

Ion-vodă, cel dintâi, văzând nedreptățile ce se

puteau face fără ştirea-i, începu a subscrie el însuşi, specificând uneori cu propria sa mână până şi data documentului.

În primul an al domnirii sale el schimbă, unul după altul, doi mari logofeţi: cel al treilea nu mai cuteza a glumi cu încrederea lui vodă.

6. Până la 1572 capitala Moldovei fu Suceava. Ea se bucură de această prerogativă în curs de trei sute de ani, avea 16000 de case, 40 de biserici, mai multe palaturi, un fluviu limpede, o poziţiune pitorească şi un castel care, cu un secol mai nainte, respinsese toată furia unei puternice armate polone.

Totul dară se părea a-i asigura liniştita posesiune a vechilor sale drepturi, consânţite prin o triplă paragrafie "imemorială".

Deodată, peste câteva luni de domnie, Ion-vodă strămută scaunul ţării la Iaşi.

Acesta era un orăşel mic şi fără apă. Domnii cei vechi, cărora le plăcea a clădi palaturi oriunde se opreau câte două-trei zile pe an, desfătându-se cu vânatul prin codrii învecinaţi, zidiseră şi aici un frumos castel de piatră la capătul sudic al târgului, pe marginea unei râpe, încât să poată servi la nevoie şi în timp de război.

Mai avea Iaşul o capişte armenească, o capelă catolică şi trei biserici române.

În fine, îl împodobea o baie de piatră de arhitectură orientală.

Astfel, se părea că nemic nu putea prevesti acestui târguşor un viitor strălucit între oraşele Moldovei.

Se naşte întrebarea: care cauză să fi putut împinge pe Ion-vodă de a părăsi Suceava? de a îmbrăţişa Iaşul?

Suceava se afla aşezată prea aproape de hotarele polonoungare, prea departe de turci şi de tătari, încât principele, în caz de război, lesne putea fi surprins prin o invaziune din partea Galiţiei sau a Transilvaniei, pe când, totdeodată, el nu putea

ajunge la timp pentru a împiedeca o invaziune de peste Nistru sau de peste Dunăre.

Iașul sta în mijlocul Moldovei. Acest suprem avantagiu strategic era de ajuns pentru a determina alegerea lui Ion-vodă.

Decis a impune respect tuturor vecinilor, el căta să-și ridice un cuib central, de unde să poată veghea în toate părțile, ca vulturul ce de pe vârful stâncii pândește și pe pușcașul de care trebui să se ferească, și biata turmă din care își va ochi o victimă.

7. Strigat-au oare sucevenii contra Iașului în 1572, precum strigă acum ieșenii contra Bucureștiului?

E sigur că prin retragerea capitalei, Suceava, care nu mai are nici 1000 de case, pierduse peste 90 la sută.

E sigur că atunci nu era pusă în joc sublima cestiune a unirii, pentru care saltă orice inimă română.

E sigur că Ion-vodă nu lăsă Sucevei, drept mângâiere, nici măcar o curte de apel sau o universitate.

E sigur... și, cu toate acestea, istoria nu ne arată să se fi plâns sucevenii.

8. Tot ce rămăsese fostei capitale din antica-i strălucire era sicriul cu moaștele unui sânt.

Ioan cel Nou așa-i zicea pe nume era trapezuntean de origină; căci românii, ei singuri între toate popoarele creștine, nu produseră nici un sânt calendaristic din propriul lor sân, lăsând această sarcină oficială muscalilor și grecilor, între cari cei vrednici de împărăția cerului se numărau totdauna cu milioane.

Cu vro doi secoli mai nainte, un domn foarte religios cumpără, aduse în Moldova și așeză în biserica mitropolitană de la Suceava moaștele fericitului, pe care-l declară a fi patron al țării.

De atunci încoace, mai mult din patriotism decât din bigotism, sântul cel cu diploma de național

deveni obiectul celei mai înfocate venerațiuni din partea moldovenilor; la ziua lui, Suceava se umplea de numeroase gloate de bărbați, femei, copii, veniți în peregrinagiu de prin toate unghiurile țării.

Străinii afirmau cum că tot cultul moldovenilor se mărginea în adorațiunea lui Ioan cel Nou: în adevăr, noi ne închinam numai aceluia pe care-l credeam că ne apără țara.

Moaștele sântului formau unul din principalele venituri ale Sucevei; Ioan-vodă respectă această proprietate; și sermanii suceveni, atinși la slăbiciune, rămaseră mulțumiți.

9. Privind asupra stării sociale a țării sale, eroul nostru vedea o națiune mare zbuciumându-se sub apăsarea unei clase mici, asemena atletului mușcat de un șerpe: era statua lui Laocoon, dar o statuă vie și de proporțiuni imense!

De o parte sta ceea ce cronicele noastre numesc țară; de altă parte stă ceea ce nu era "țară": boierii și călugării.

Țară erau mulți, erau aproape toți, dar vai! curat numai "suflete".

Boierii și călugării erau puțini, erau vro câțiva, dar "materie": toate pământurile, toate veniturile, toate folosurile erau ale lor; și oricine nu era din ei nu avea nici atâta loc propriu cât trebuie pentru o înmormântare.

Rezultatul acestei stări de lucruri îl descrie cronica țării: "În Moldova au cei mici despre cei mari acest obicei de pier fără județ, fără vină, fără seamă!"

Ți se pare că auzi răsunetul cântecelor țărănești din întunericul feodal al evului mediu: "Stăpânii ne fac numai răutăți; ei nu ne dau nici cuvânt, nici dreptate; ei au toate, iau toate, mănâncă toate, lăsându-ne a trăi în sărăcie și în durere"...

Între cronica lui Urechea și cânteculu lui Robert Wace este la mijloc o distanță de trei secoli; dar între clăcașii români și servii feodali noi nu vedem

nici o distanță.

10. Într-un stat astfel constituit, principele putea să-și aleagă numai una din trei căi: sau să țină cu boierii și călugării contra poporului, ori se țină poporul contra boierilor și călugărilor sau, în fine, să-i împace unii cu alții.

Câteșitrele metodele fură încercate. Cu poporul contra boierilor și călugărilor ținuse Petru Rareș; el muri pe tron, după o domnie glorioasă aproape de douăzeci de ani.

Cu boierii și călugării împotriva poporului ținuse Alexandru Lăpușneanul în prima sa domnie: fu trădat, răsturnat și alungat.

A împăca poporul cu boierii și călugării se silise Iacob Despota: atrăgându-și o neîncredere din ambele părțile, el pieri sub loviturile unei coalițiuni universale.

Aceste trei exemple erau toate proaspete; avându-le plăpânde denaintea ochilor, Ioan-vodă, chiar din egoism, își alese calea prin care scăpă națiunea din ghearele clasei, pe cei mulți din mâinile celor puțini, pe turma din gura lupului.

11. Am văzut cum un mare vornic pieri sub cuțitul calăului chiar în ziua de Paști.

Alți boieri îi urmară unul după altul, deși nu toți avuseră plăcerea de a muri înfruptați de ouă roșii.

"De pre boierii de cinste și cei mai de jos sabia lui Ioanvodă nu lipsea, ci cu multe feluri de morți îi omora", zice cronica țării.

12. Monastirile consumau în trândăvie și în desfrânări sudoarea Moldovei.

Ioan-vodă dede o pildă neauzită până atunci în istoria românilor.

Un vlădică fu convins de crima celei mai negre nemoralități; divanul domnesc execută întocmai o legiuire din Codicele Teodosian; "Sodomitul să piară prin flăcări în prezența poporului"; mărșavul episcop fu ars de viu; Ioan-vodă ținea prea mult, pesemne, la litera dreptului roman!

Mitropolitul, putred de bogății, adunate prin

vânzarea cuvântului lui Dumnezeu, scăpă de caznă și de moarte fugind la munți.

Un boier, care dintâi trădase pe trei domni în șir, apoi se făcuse căpitan de haiduci de codru și, în fine, crezu a-și ascunde urâtul trecut îmbrăcând haina cea fățarnică a monachismului, fu îngropat de viu în pământ.

"Temnițele erau pline de călugări", zice cronica țării. Fariseii își răzbunară într-un mod curios: nici într-o monastire a Moldovei nu ni s-a întâmplat a găsi portretul lui Ioan-vodă sau numele său înscris în vreun pomelnic; iară peste o sută de ani mai încoace, un mitropolit îl șterse chiar din catalogul domnilor țării, pe care-l scrisese în versuri și în care, bunăoară, cânta în următorul mod virtuțile Lăpușneanului:

Domni ș-acesta bine, și-n Slatina-și fece
"Monastire frumoasă, pe toate le-ntrece!" Apoi de!

13. Ura sa pentru boieri și călugări, despreţul său pentru aristocrația de tot felul, Ioan-vodă, în unele cazuri, știa să le manifeste și fără ajutorul gelaților.

În toată Moldova cei mari își mascau faptele lor cele neevangelice prin cea mai zeloasă păzire a posturilor; pe când țăranii, din contra, destul de storși numai prin apăsare se fereau de a mai slăbi și mai mult prin lăsări de carne și, de brânză dacă aveau cumva, din întâmplare, vreuna din acestea.

"La munteni, boierii și poporul sunt deopotrivă religioși, zice un călugăr oriental în interesanta sa călătorie; dar în Moldova chiar postul cel mare îl observă numai clasale de sus; iară încât privește pe cei de jos, ei de loc nu-l bagă în seamă, și ireligiozitatea lor, cea mai mult decât tătărească, merge până acolo încât patriarcul de Antiochia când intra în casele lor, ei nu ieșeau înaintea lui nici măcar cu o fărâmătură de pâine"...

Ei bine! Ioan-vodă era întocmai ca țăranii cei nelegiuiți ai țării sale.

Un cronicar mare-logofăt strigă cu un fel de

spaimă bigotă: "nu cred să fi fost creștin pravoslavnic, că de ar fi fost creștin, nu s-ar fi însurat în postul mare!

Un cronicar mitropolit îl numește: "Ioan cel Rău". Și marele logofăt și mitropolitul aveau dreptate... din punctul lor de vedere.

14. Ucizând pe boieri și pe călugări, până atunci atât de puternici, Ioan-vodă, pentru o deplină siguranță, luă măsuri ca să-i împiedice de a-și uni forțele contra tronului; măcar că orice ligă e prea slabă când nu o susține poporul de jos.

Precum ziserăm, toți aristocrații, atât clerici, cum și laici, aveau un singur Dumnezeu: egoism, interes personal, ban.

Ioan-vodă își dede un frumos spectacol făcându-i să se bată unii cu alții, pe când el îi bătea pe toți deopotrivă.

Luând, bunăoară, o moșie monastirească, el o dedea unui boier: iată călugării țipând contra boierimii!

Sau, luând proprietatea vreunei monastiri, o dedea unei alte: iată cele două monastiri intrând în luptă!

Sau, în fine, luând de la boierul cutare, dedea unui alt boier; iată boierii înșfăcându-se de păr!

Țara râdea, privind întresfâșiarea foștilor săi apăsători. Domnul râdea văzând cât de proastă e lumea!

15. Ioan-vodă nu împroprietări pe țărani; nu! căci se ferea de o criză ale cării efecte, pe de o parte, nu erau destul de limpezi, iară pe de alta, nu puteau să-și manifeste fructele lor cele bune decât numai doară după un șir îndelungat de ani, străcurați în tristă șovăitură.

Împroprietărirea țăranilor din proprietatea cea uzurpată clerico-boierească este o bucățire în urma cării, ca rezultat imediat, cei puțini bogați sunt foarte sărăciți și cei mulți săraci nu sunt de loc îmbogățiți: zecimi de ani trebuie să treacă mai nainte de a reveni lucrurile la o nouă stare

normală, mai bună, firește, decât starea normală cea veche... dar până atunci? până atunci egalitatea pentru toți și în toate!

Ioan-vodă împroprietărea nu numai pe țărani, ci chiar pe țigani, când acei țigani aveau mijloace de a-și plăti peșin o proprietate; când nu, nu: ci-i înzestra încet-încet cu niște atari mijloace, întrebuințând un metod prin care, departe de a produce o criză, el, din contra, înflorea finanțele statului.

Secretul eroului nostru era de o simplitate nespusă; el nu lăsă pe boieri și pe călugări să abuze cât un fir de păr de munca țăranului.

Ioan-vodă vedea că ciocoiul ia aproape tot câștigul țăranului, despoind astfel totdeodată vistieria țării, căriia boierii și călugării nu-i dădeau nemica, iară ceilalți nu mai aveau de unde să-i dea.

Jos abuzul! numai atâta.

16. Aice e locul de a analiza cestiunea proprietății teritoriale la români, după vechile noastre legi, nescrise, dar cu atât mai raționale, bazate nu pe imaginațiunea vreunui jurist, ci pe însăși natura cea intimă a poporului.

Boierii sau monastirile nu erau proprietari, ci numai neşte posesori ereditari ai respectivelor porțiuni teritoriale, cari dentru-ntâi le-au fost acordate lor din partea domniei ca locuri deșerte și fără valoare, pentru a le coloniza cu oameni și a le da astfel o utilitate.

Domnul țării rămânea totdauna adevăratul proprietar al întregului teritoriu național, încât boierul sau monastirea, având facultatea de a vinde, de a schimba, de a ipoteca, de a dărui moșiele lor, pentru fiecare din atari tranzacțiuni trebuia să capete o nouă specială încuviințare domnească, condiționată printr-o dare în bani sau în natură, și în care principele întărea acuizițiunea noului posesor prin următoarele caracteristice cuvinte: "i-l dăm lui acel sat etc."

Pe baza acestei constituțiuni a proprietății

teritoriale, țăranii români aveau duble îndatoriri; unele către fiscul domnesc, altele către posesorul ereditar, din cari cele principale erau:

Îndatoririle țărănești către fisc:

1. Dări și gloabe judiciare, precum, de pildă: bani de divorț, bani de măritiș, gloabe pentru furturi, dușegubine pentru omoruri etc.
2. O mică sumă bănească anuală și dijmă în natură de oi, de porci, de miei.

Din toate aceste venituri ale fiscului, posesorul moșiei își reținea, ca un fel de răsplată pentru munca percepțiunii, câte o a treia parte.

Îndatoririle țărănești către posesor:

1. Trei zile de lucru, anume: una arând, alta cosind, a treia secerând.
2. De două ori pe an, la Crăciun și la Paști, daruri numite "cinste", anume: ouă, găini, cașuri.

Sub domni de principie aristocratice, fie prin concesiuni formale, fie prin îngăduiri tacite, boierii și călugării reușiră, pe de o parte, a uzurpa toate folosurile, câte se cuveneau fiscului și din cari ei nu aveau drept decât numai asupra unei treimi; pe de altă parte, de a șterge cu

desăvârșire condiționalitatea obligațiunilor țărănești, silind pe săteni să le lucreze și să le dea mai în toate zilele!

Fiscul se fecunda mai ales prin confiscațiuni; prin vămi, câte nu încăpuseră încă în mâinile particularilor; prin dijma de ceară și de miere. Dările teritoriale, adevărata avuție a unui stat bine constituit, erau ca și nule.

Restrângând cu totul drepturile cele abuzive ale seniorului asupra câștigului țărănesc, Ioan-vodă ajungea la trei scopuri de o importanță supremă:

1. Îmbogățea pe țărani, adică pe cei mulți, sau, și mai bine, pe cei "toți".
2. Luând de la țărani numai 1/5, 1/10 din câte le răpea seniorul, umplu visteria ca niciodată.
3. Reuși a deveni idolul acelora ce erau "țară".

Și, cu toate astea, el nu împroprietărise pe

țărani!

17. Un alt fapt concurge a proba geniul administrativ al lui Ioan-vodă.

Pentru tranzacțiuni importante, privitoare mai cu seamă la clasa de sus, Moldova întrebuința bani străini de aur și de argint, cari intrau în țară, în mare câtime, în schimb pentru exportațiunea vitelor.

Dar banii de aramă erau puțini, încât țăranul, în tranzacțiunile sale cele mici, se vedea forțat de a opera mai mult în natură moneta cea mai nedreaptă și mai nesigură.

Domnii precedenți, Despota și Lăpușneanul, făcură bani naționali de argint, ei nu se gândiră la nevoile țăranilor.

Ioan-vodă pricepu pe dată toate avantajele monetei de aramă, a cării fabricațiune, costând puțin statului, aducea totodată foloase prin îmbogățirea țăranilor vrea să zică a fiscului.

Gologanii naționali începură, în fine, a circula prin toate unghiurile Moldovei.

Pe lângă altele, ei familiarizau țara cu icoana frumoasei figure a principelui, în giurul căriia se citea patrioticul titlu: "Părintele Moldovei".

E de observat că ei fură la noi nu numai cei dentâi bani de aramă, ci încă cei dentâi cu o inscripțiune românească, nu latinească, ca pe ai lui Despota și ai Lăpușneanului, nici slavonească, ca pe cei anteriori.

Boierii și călugării vorbeau latinește și slavonește; țăranul românește.

18. Puternicul patronagiu, acordat poporului de jos contra claselor de sus, avea în ideea lui Ioan-vodă, precum lesne ne-am putut convinge, mai cu deosebire o țintă financiară.

El făcu acum în privința țăranilor întocmai ceea ce regii occidentali făcuseră mai nainte în privința comunelor municipale, eliberându-le din jugul seniorilor feudali: imensele abuzuri neregulate ale aristocraților izolați se prefăcură într-un venit

periodic al fiscului, mai moderat individualmente și colosal în totalitate; cursul apei fu schimbat și canalizat în profitul tronului, astfel încât pâraiele cele împrăștiate, numeroase și umflate, se reduseră deodată la proporțiunile unui singur fluviu de aur.

Așadar, e vederat că, îmbunătățind soarta țăranilor, Ioan-vodă avea dreptul de a cere din parte-le nu numai o recunoștință morală, ci încă pe acea materială, manifestată prin exactitate și sinceritate în plata dărilor fiscale, cari formau acum o mică parte din câte le storceau obicinuit boierii și călugării.

Lipsa sau abundanța financiară a unui stat, în cele mai multe cazuri, nu depind de sărăcia sau avuția țării, ci numai și numai de modul percepțiunii impozitelor; încât un popor sărac poate să aibe un fisc abundant din cazua unei percepțiuni energice și bine organizate, pe când, din contra, un popor avut poate să aibe un fisc lipsit din cauza unei percepțiuni moleșite și rău organizate.

Ion-vodă reuși de a face ca banii să curgă, așa zicând, de la sine, în visteria domnească, fără concursul unei miriade de agenți salariați, fără directorate statistice, fără comptabiliate franceză, fără inspectori financiari: el se mulțumi a aplica în toată rigoarea teribila lege penală contra neplatei dărilor.

Mai bine legi puține, dar bine executate! Iată tabloul ce-l dă un biograf contimpuran al lui Ioanvodă:

"Dacă cineva vindea fără știrea domnească un strugur din vie, sau orișicare lucru supus censului, pe unul ca acela Ioan-vodă, înfigându-i o verigă prin nările nasului, cu mânile legate la spate, îl da calăilor, ca să-l biciuiască pe piețe publice, și apoi cadavrul lăsă zăcând fără înmormântare, hrană câinilor!"

Astăzi legile noastre pedepsesc cu temnița pe debitorul unui particular, de cele mai multe ori ale

unui grec sau ovreu, căci românii nu prea au bani de dat cu împrumut... debitorul statului rămâne nepedepsit.

Prefer sistemul lui Ioan-vodă.

19. Istoricii incriminează cruzimea eroului nostru. Sunt nedrepți. Iată ce zise peste doi secoli și jumătate Napoleon cel Mare, când istoricii îl incriminau și pe el de cruzime:

"Am ținut totdauna cu majoritatea poporului; la ce, oare, mi-ar fi putut servi crima?"

O logică sublimă!

Ioan-vodă ținuse și el totdauna cu majoritatea poporului. Majoritatea poporului îl iubea, ca nici pe unul din câți l-au proces și i-au succes pe tronul Moldovei.

Înșiși istoricii cei încriminatori recunosc, toți într-o voce, suprema popolaritate a lui Ioan-vodă.

Deci unde e crima? Nu e crud acel principe care, cu prețul câtorva capete aristocratice și cu neîmblânzita păzire a legii, își cumpără idolatra iubire a țării întregi.

20. Miraculosul rezultat al administrațiunii lui Ioanvodă se poate exprima prin puține cuvinte.

În 1572, la intrarea-i în domnie, toate calamitățile erau grămădite asupra Moldovei.

O teribilă ciumă zeciuia prin sate și prin orașe! Un comet speria imaginațiunea poporului! O furioasă inundație devasta câmpiele. Visteria era secată prin nebuniele lui Bogdan-vodă, care se plimba cu trăsuri acoperite cu argint și aur.

Turcii și tătarii, veniți în ajutorul lui Ioan-vodă, nu se putură reține, firește, de a nu comite jafuri, violințe, omoruri.

În fine, era un potop de rele! În curs de doi ani, principele nostru realiză visul domnilor celor mai mari; finanțele erau în floare și contribuabilii mulțumiți.

21. Cronicarul Urechea servise în tinerețele sale, ca uricar sau scribă, la curtea lui Ioan-vodă; dar era aristocrat din una din familiele cele mai ilustre ale

Moldovei, înrudit cu ceilalți boieri, devotat călugărismului și, prin urmare, dușman sistematic al stăpânului său.

Ei bine! cu toată ura-i personală, ce respiră mai în toate rândurile povestirii sale, încât nu se teme de a râde până și de moartea viteazului, ei bine, cu toate astea, însuși cronicarul Urechea se simte forțat a caracteriza pe Ioan-vodă în următorul mod: "Era la minte ascuțit, la cuvânt gata, și se vedea a fi nu numai de domnia acestei țări, ci și altor țări să fie cap și mai mare".

Atari cuvinte din gura unui inamic!

22. Nu mai puțin dibace fu politica exterioară a lui Ioan-vodă; deși, din nenorocire, noi nu cunoaștem din ea, până acum, decât numai o singură cestiune, în care diplomația cea machiavelică a unui mic principe român era cât p-aci să arunce într-un grozav labirint de complicațiuni trei din statele cele mai ponderoase ale Europei: Turcia, Franța și Polonia.

23. Curând după intrarea lui Ioan-vodă în Moldova murise bătrânul rege polon Sigismund-August.

El fu ultimul din dinastia iagelonă și, tronul rămânând vacant, mai mulți principi străini se grăbiră a se prezinta ca pretendenți la coroană, între cari și Enric de Valois, fratele regelui francez Carol IX.

Poarta otomană sprijinea această candidatură. În Polonia o susținea, mai cu deosebire, famosul Laski, care ajutase odată lui Despota, dar acum se dumeri de a se face mai bine domn el singur decât să facă pe alții, și cerea coroana Moldovei de la influința franceză în Constantinopole, ca răsplată a servicielor sale în cesiunea lui Enric de Valois.

Franța începu a neguța în taină destituirea lui Ioanvodă.

Astfel politica moldovească se afla pusă în luptă cu acea franceză.

Să urmărim peripețiele intrigii.

24. Îndată după moartea lui Sigismund-August, Ioanvodă expedi în acelaşi moment doi ambasadori: unul la Constantinopole, către vizirul Mehmed-Socoli; altul la Cracovia, către Camera polonă.

Ambasadorul trimis în Turcia solicită un ajutor de tătari, în fruntea cărora Ioan-vodă promitea, cu mândrie, că lesne va cuceri toată Polonia, slăbită prin anarchie.

Domnul ştia prea bine că sultanul, legat prin amicie cu Franţa, nu-i va încuviinţa cererea.

În adevăr, vizirul se grăbi a-i răspunde de a se opri de la orice încălcare contra Poloniei; însă, totodată, îi lăudă zelul şi îndrăzneala.

De altă parte, ambasadorul trimis în Polonia încredinţa cum că o armată de 100.000 de turci, tătari şi munteni, profitând de moartea lui Sigismund-August, erau gata de a năvăli în Galiţia; însă, din mila lui Dumnezeu, îi împiedecă Ioan-vodă prin rugămințile sale pe lângă vizirul Mehmed-Socoli.

Polonii, pătrunşi de spaimă, nu ştiau cum să mulţumească mai bine generosului principe al Moldovei.

Drept răsplată pentru preţiosul serviciu ce zicea că le făcuse, Ioan-vodă cerea de la camera cracoviană două lucruri:

1. Înapoierea Pocuţiei. Ştefan cel Mare o cucerise de la poloni şi o reţinu până la moarte; Bogdan cel Chior o pierdu; Petru Rareş o redobândi şi iarăşi o scăpă în vro câteva rânduri; urmaşii săi o lăsară, fără protestaţiune, în curs de patruzeci de ani, sub sceptrul Poloniei; până ce, în fine, demn strănepot al marelui Ştefan, Ioan-vodă îşi ridică glasul. "Pocuţia e un patrimoniu al meu", scria el către Camera polonă.
2. Înapoierea tezaurelor moldovene, confiscate în Polonia. În 1564, fugind denaintea Lăpuşneanului, care intra în ţară cu o oaste turcească, Ştefan-vodă Tomşa, ucigaşul lui

Despota, fu prins de cătră poloni și descapitat în Lemberg, din ordinea regelui Sigismund-August, sau, mai bine zicând, după porunca unui expres ambasador turc.

Tomșa ducea cu sine toată visteria țării: polonii calăi în serviciul sultanului confiscară sacii cu aur ai victimei, mângâindu-se cu metalul pentru rușinea de a se fi supus orbește voinței păgânilor, contra frăției creștine și contra legilr ospitalității.

Ioan-vodă pretindea acum restituirea acelei proprietăți naționale.

Ambasada moldovenească își împlini misiunea cu o așa mândrie și demnitate, încât Camera cracoviană, cuprinsă de mirare, îi arătă mai mult respect decât chiar Ambasadei imperiale de la Viena.

Polonii nu cutezară a ne tăgădui dreptul asupra Pocuției, nici asupra averilor lui Tomșa; ci, recurgând la calea amânării, ei promiseră a răspunde îndată după ce-și vor fi ales un rege.

Ioan-vodă știa de mai nainte că polonii nu-i vor înapoia Pocuția, pentru care ei vărsară atâta sânge în curs de un secol; și că de ar vrea, tot încă n-ar putea să-i întoarcă tezaurele lui Tomșa, de demult împărțite, cheltuite și uitate; dar nu Pocuția, nici Tomșa formau adevărata ținută a ambasadei moldovene.

Atât în Constantinopole, unde stăruise contra Poloniei, precum și în Cracovia, unde intrigase contra Turciei, Ioanvodă reuși deplin în planurile sale:

În Constantinopole el se întărea în buna opiniune a otomanilor, pentru ca nu cumva să fie destituit după uneltirile Franciei;

În Cracovia, atribuind turcilor, cu o finețǎ diabolică, cele zise de el însuși, îi compromitea în ochii polonilr, ceea ce-i și trebuia pentru a surpa candidatura protegiatului otoman Enric de Valois.

25. Peste puțin timp, Ioan-vodă răpezi alte două ambasade, iarăși una la Constantinopole și alta la

Cracovia.

Ambasadorul trimis la Constantinopole înștiință Poarta otomană cum că destronatul Bogdan-vodă adună în Polonia, cu ajutorul magnaților, o numeroasă oaste pentru a năvăli din nou asupra Moldovei; și că se și apropie deja de fortăreața Hotinului...

Ambasadorul trimis la Cracovia rugă Camera de a nu suferi nici o încercare din partea lui Bogdan.

Pretextul ambelor ambasade era de tot imaginar. Bogdan de mult nu se mai afla pe teritoriul polon. Cu toate astea, turcii se înfuriară contra Camerei cracoviane, iară camera cracoviană, crezând că în adevăr Bogdan s-ar fi ținând ascuns undeva în Polonia, răspândi în toate direcțiunile curieri și emisari, pentru a prinde pe nenorocitul fugar; atât de groaznic știuse a deveni Ioanvodă față cu unul din cele mai puternice regate ale Europei.

Care să fi fost scopul cel secret al domnului moldovenesc în aceste două ambasade?

1. De a provoca în Constantinopole din partea otomanilor vreo demonstrațiune dușmană contra polonilor, făcând astfel o lovire indirectă, dar dureroasă, în candidatura lui Enric de Valois;
2. Sub aparința de a urmări pe Bogdan, să câștige timpul și ocaziunea de a lucra prin ambasadorul său în Cracovia, împrăștiind bani și intrige contra politicii franceze.

26. Văzând că Turcia, după solicitațiunile Curții de la Paris, tot mai cruță hotarele Poloniei, Ioan-vodă expedi un al treilea ambasador la Constantinopole.

Reproducem chiar cuvintele agentului francez pe lângă Poarta otomană în scrisoarea sa cătră Enric de Valois:

"M-am înștiințat că domnul Moldovei trimise aice un ceauș, carele asigură că țarul moscovit fu primit în Vilna și în toată Litvania, cu voia și îngăduirea țării întregi, și că este de temut că și Camera polonă i se va supune, știindu-l armat și

așa de aproape; care veste a fost turburat foarte mult pe turci, făcându-i să hotărească în divanul de ieri un război contra Poloniei."

Iată dară că diplomația lui Ioan-vodă era cât p-aci să răstoarne candidatura lui Enric de Valois, dacă polonii nu s-ar fi grăbit a risipi bănuielile Turciei.

27. În fine, puțin mai nainte de momentul decisiv al elecțiunii de rege, sosi și la Cracovia un al treilea trimis moldovenesc.

Ioan-vodă reușise a pune mâna pe două scrisori turcești din partea vizirului Mehmed-Socolli, una către Camera cracoviană, cealaltă către episcopul Montluc, ambasadorul francez în Polonia.

În epistola-i către Cameră, vizirul poruncea polonilr de a alege pe Enric de Valois, încheiându-o așa: "să nu întârziați cu împlinirea ordinilor sultanului"; în epistola către Montluc mărturisea înalta solicitudine a Turciei pentru interesele Franciei.

Scandalul fu universal. Păgânul dedea porunce "inclitului" regat polon! Enric de Valois apărea ca un cireac al sultanului! O indignațiune generală cuprinse pe mândrii magnați, cu atât mai vârtos că trimisul moldovenesc le mai citi în ședință plenară următoarea ironică scrisoare din partea lui însuși Ioan-vodă:

"Din cele alăturate aflați porunca măriei-sale sultanului de a pune în capul vostru pe fratele craiului franțuzesc; veți fi având, credem, destulă pricepere ca să puteți înțelege că măria-sa sultanul nu lucrează pentru binele creștinătății."

Speriat prin efectul vicleniei lui Ioan-vodă, Montluc striga, jura, șoptea, zbuciumându-se a dovedi cum că cele două epistole sunt născocite din capul moldovenilor.

Totuși, secretarul Ambasadei franceze, Jean Choisnin, recunoaște în memoriile sale că infernala diplomație a principelui român pusese candidatura lui Enric de Valois întrun pericol

extrem, din care abia-abia o putu scăpa renumita abilitate politică a lui Montluc.

28. Oare pe cine să fi dorit Ioan-vodă de a vedea pe tronul Poloniei?

Pe Ernest, fiul împăratului Maximilian? Nu; căci el aprețuise deja o dată, prin propria experiență, caracterul nedecis și egoistic al austriacilor.

Pe Sigismund, fiul regelui Sveziei? Nu; căci venea prea de departe... Simpatiele lui Ioan-vodă erau cțâștigate anume pentru acela de care mai cu deosebire se temeau otomanii ca nu cumva să apuce coroana Poloniei: țarul moscovit, famosul Ivan cel Groaznic.

Cu acest scop, episcopul Isaia Rădăuțeanul, inteligentul diplomat pe care vi-l aduceți aminte la începutul istoriei noastre neguțând tractatul de pace cu Polonia, fu trimis în taină la Moscva.

Ce va fi insprăvit acolo? Nu știm.

29. Astfel principele Moldovei, în cei doi ani ai domniei sale, desfășură o activitate diplomatică de o finețã rară, de o întindere extraordinară, și ale cării toate mișcările manifestau din ce în ce mai clar mărețul vis al eroului: Scuturarea jugului musulman!...

30. Moldova plătea Turciei un tribut anual de 40 000 de galbeni; dar măiastra administrațiune a lui Ioan-vodă o aduse într-o stare atât de înflorită, încât Poarta otomană se crezu acum în drept de a pretinde o dare mult mai mare.

Sultanul Selim II și vizirul său Mehmed-Socolli erau atunci doi oameni cei mai lacomi de pe fața pământului.

Un ceauș prezintă lui Ioan-vodă înalta poruncă de a plăti 80 000 de galbeni.

"Patruzeci mii să plătești ca bei al Moldovei, iar celelalte patruzeci mii ca ghiaur, de vreme ce ai cutezat a te lepăda de credința lui Mahomed", scria epistola vizirală, ascunzând mârșava aviditate sub o sofismă bigotă.

Trimisul turcesc sosi la Iași tocmai în ziua în care Enric de Valois primea în Cracovia coroana regală a Poloniei; fatalitatea vru să triumfe în același moment, la nord și la sud, dușmanii lui Ioan-vodă.

31. Pentru alegerea domnului, pentru facerea legilor, pentru cestiuni de o mare importanță, românii procedau prin convocarea unei adunări obștești, așezate în principiu pe nește baze mult mai largi decât chiar "votul nostru universal".

În termeni generali luau parte la deciziuni, ca și după legea actuală, "boierii, popii și țara"; dar analizând cu amănuntul această definițiune, descoperim în ea elemente dezmoștenite astăzi de anticul lor vot.

Nobilimea electorală se compunea atunci din toți boierii fără distincțiune: boierii cei mari, cei de clasa a doua, cei de clasa a treia, cei în demisiune, boiernașii de prin județe și toți capii militari.

Clerul electoral se compunea din mitropolit, toți episcopii și toți egumenii.

În fine, "toată țara". Cu toate astea, nu numai inițiativa, ci încă discuțiunea proiectelor era o sacră prerogativă ministerială, Adunarea Obștească fiind strict mărginită în dreptul de a pronunța o afirmațiune sau o negațiune.

Divanul domnesc, adecă cei opt sau nouă miniștri, hotărau de mai nainte în ascunsul cabinetului; apoi mitropolitul, ori marele logofăt, sau chiar însuși domnul ieșea pe esplanada curții princiare și, adresându-se cătră gloatele grămădite pe piață, îi întreba: "Vreți lucrul cutare?"

Poporul răspundea din inspirațiune: "da" sau "ba", fără dezbateri, fără șicane, fără amendamente.

Era just. Gloatele nu raționează; dar ele pricep foarte bine, prin un fel de instinct, tot ce e bun și ce e rău.

Așadară, legislațiunea noastră cea veche era bazată în aceasta pe o profundă cunoștință a naturii

umane: majoritatea, adecă instinctul adevărului cel înnăscut și spontaneu, aproba sau dezaproba minoritatea, adecă raționamentul cel supus erorilor sistemei și ale interesului.

Inima sancționa mintea. "Inima este care simte pe Dumnezeu!" zise marele Pascal.

Am putea adăugi: "Inima este care simte pe Satana". Cu alte cuvinte, în planurile minții, inima simte când pe Dumnezeu, și zice "da", când pe Satana, și zice "ba".

Da sau ba... nu cereți alta de la un vot universal, care nu e și nu poate fi decât un juriu în cauzele națiunii întregi.

23. Istoria ne-a conservat propriile cuvinte ale lui Ioanvodă cătră Obșteasca Adunare a țării:

"Dragii mei boieri și voi, iubitele mele slugi! Greul de astăzi întrece toate grelele de mai nainte. Lăcomia turcilor cere un haraci îndoit. De-l vom da, ea nu va zăbăvi a ne stoarce și mai mult, până ce ne va stinge cu totul, căci aceasta o vrea păgânul.

De nu vom da, ne așteaptă război, stricarea țării, foc și sabie.

Cugetați și alegeți! Supunându-ne orbește vrăjmașului nostru, vom pieri desigur, și vom pieri ca mișei; sculându-ne asupra-i, chiar de nu vom izbuti pentru păcatele noastre, tot încă vom avea mângâierea de a pieri bărbătește, noi, femeile noastre, copiii... cu toții!

Voi știți că haraciul nu-l plătesc eu; ci voi și ai voștri. Puțin dară mi-ar păsa de nu m-ar durea inima pentru țară!

Mi-e milă de voi, și pentru voi îmi voi pune capul meu, dragilor mei tovarăși!

Să chemăm pe Dumnezeu într-ajutor, ca să plece pe vrăjmașii noștri sub picioarele noastre.

Să trăim slobozi, ori să ne piară pân'și urma noastră! Fiți cu mine și cu noi va fi izbânda!"...

33. Pentru a putea înțelege impresiunea produsă prin electrica voce a principelui asupra

numeroșilor săi ascultători, trebuie mai întâi să cunoaștem poporul moldovenesc din 1574.

Tocmai atunci un călător polon cutreieră Moldova în toate direcțiunile, vizită orașele, avu curiozitatea de a vedea unele monastiri, petrecu prin case boierești și prin bordeie de țărani și învăță un cântec pe care-l auzise în atâtea rânduri, încât chiar fără voie i se întipărise în memorie.

Vreți a aprofunda caracterul unui popor? Studiați poezia sa națională.

Cântecul moldovenesc, memorat de acel călător și reprodus de el polonește, fu: Ștefan, Ștefan, domn cel mare, Seamăn pe lume nu are: Seamăn pe lume nu are, Decât numai mândrul soare! Ștefan, Ștefan, domn cel mare, La Suceava cuibu-și are: La Suceava cuibu-și are, Și din el ades el sare! Ștefan, Ștefan, domn cel mare, Pune pieptul la hotare: Pune pieptul la hotare, Ca un zid de apărare! Ștefan, Ștefan, domn cel mare, Bate oardele tătare: Bate oardele tătare, Și turcii pe zmei călare! Ștefan, Ștefan, domn cel mare, Bate leși fără cruțare: Bate leși fără cruțare, Și unguri fără-ncetare! Ștefan, Ștefan, domn cel mare, Are-o țară mică tare: Țara-i mică, țara-i tare, De stă lumea la mirare!

Ioan-vodă, marele strănepot al acelui mare Ștefan, se adresa acum către nește oameni deprinși a celebra în toate zilele, cu sonul alăutei, suvenirul strălucitelor victorii de la Lipineț, de la Racova, de la Cozmin, de la Baia!

Trecuse abia șeptezeci de ani după moartea viteazului: ici-colea mai întâlneai încă centenari, cari au servit odată sub steagurile sale și ale căror povestiri volcanizau inimile noii generațiuni.

Ioan-vodă știa către cine vorbește!

34. Născuți cu tradițiuni eroice în piept și pe buze; entuziasmați prin tonul, prin cuvintele principelui; îmbătați prin iluziunea unui viitor glorios, moldovenii strigară cu glasuri mari scrie cronica țării: "Vom pieri toți lângă măria-ta! toți

vom pieri!"

Fu adus sântul Evangeliu. "Nu cer să-mi jurați mie, sună Ioan-vodă, nu mie, ci jurați unul altuia."

A jura unul altuia se zicea a se face "frați de cruce"; una din cele mai nobile instituțiuni cavalerești d-ale străbunilor noștri, care se însoțea de simbolica formalitate a gustării dintr-o pâine făcută în forma crucefixului; cei legați prin un asemenea jurământ deveneau nedespărțiți la viață și la moarte.

Toți jurară. Jurară că, dacă vreunul din ei își va vicleni credința, atunci să-l bată pământul, focul, apa, văzduhul, pâinea, vinul, sabia, Dumnezeu și Maica Domnului!

Așa era jurământul ostașului român. Sunt momente sublime în trecutul nostru!

35. Ioan-vodă promisese a nu-și cruța viața pentru libertatea patriei.

Trebuia dară a se asigura, mai întâi de toate, situațiunea Moldovei, la caz dacă o lovitură dușmană va precurma zilele generosului principe.

Adunarea obștească încuviință două măsuri:

1. Tezaurul țării și familia domnească fură trimise la fortereța Hotinului, unde se grăbiră a refugi și casnicii boierilor, sub paza socrului princiar, pârcălabul LupeaHuru.

2. Pruncul Petru, fragedul fiu al lui Ioan-vodă, fu declarat erede al tronului moldovenesc, și numele său începu a figura în documente alăturea cu al părintelui.

Patriotismul, trezit din amorțire în fața pericolului, înțelese necesitatea eredității tronului: fie-ne drept învățătură!

36. Ioan-vodă chemă atunci pe ceaușul turcesc. "Pleacă! îi zise cu mândrie principele român. Pleacă și spune împăratului tău că de azi nainte necum să-i plătim optzeci mii de galbeni, dar nu va vedea nici cât primea pân-acuma: cu banii haraciului îmi voi face oști și apoi... apoi vom

vorbi.
Pleacă!"

CĂPITANUL

...Aber der Krieg laesst die Kraft erscheinen. Alles erhebt er zum Ungemeinen!

...Dar războiul face să apară forța, înalță toate până la sublim!

Schiller, Die Braut von Messina.

1. Înfricoșată era pozițiunea Moldovei. În Țara Românească și în Transilvania stăpâneau doi vasali orbi și muți ai Turciei.

În Polonia se încoronase Enric de Valois. Germania era departe; muscalii și mai departe... Niciodată istoria nu ne arată un popor mai mic și mai izolat, chemând fără sfială la o luptă de moarte pe un dușman mai puternic!

2. Știți cine erau turcii în 1574? Iată ce zice famosul Robertson: "O lungă succesiune de principi ageri dede o așa vigoare și tărie guvernului otoman, încât el ajunse în secolul XVI la putincioasa culme a dezvoltării sale; pe când statele cele mari ale creștinătății erau încă departe de a se urca în sfera lor la o treaptă analoagă.

Tot atunci oastea turcă se bucura de toate avantajele câte se nasc din superioritatea disciplinei militare.

La întronarea lui Suleiman, corpul ienicerilor era deja vechi de un secol și jumătate; și pășea, fără contenire, tot nainte pe calea disciplinării.

Ceilalți soldați, recrutați de prin provinciile imperiului, fură ținuți neîncetat sub arme în diferite războaie ale sultanilor, aproape fără nici un interval de pace.

Contra unor armate astfel organizate și exercitate, forțele statelor creștine ieșeau la luptă cu un mare dezavantagiu.

Autorii cei mai inteligenți și cei mai nepărtinitori din secolul XVI recunosc și deplâng

inferioritatea militară a creștinilor față cu turcii"... către Curtea pariziană:

"Niciodată n-aș fi crezut că turcii sunt atât de groaznici, să nu-i fi văzut cu ochii"...

După calcul unui matematic de atunci, venitul anual al sultanuli se compunea din șesezeci butoaie mari cu aur...

Iată pe ce fel de dușman cuteză a-l înfrunta domnul Moldovei deși-l cunoscuse de aproape!

3. Primind insolentul răspuns ce i-l adusese bietul ceauș, revenit cu rușine, sultanul Selim destitui pe Ioan-vodă și numi domn în locu-i pe Petru, poreclit cel Șchiop, fratele domnului muntenesc și care, după mumă, descindea din sângele vechilor domni moldoveni.

Acesta era un june crescut între greci, amic al boierismului: prin urmare, urât poporului.

El promisese Turciei un tribut îndoit. Pe dată Poarta otomană expedi ordini la sangiacul de Nicopole, la munteni și la transilvani de a intra cu oștile lor în Moldova.

Sultanul trimisese și la Enric de Valois, dar moldovenii surprinseră pe ceauș, căci altfel cine știe dacă turcofilul rege al Poloniei nu s-ar fi grăbit a lua parte la vânatul leului român.

Fost-a cineva să ajute lui Ioan-vodă contra acestei formidabile coalițiuni?

Țăranii mldoveni și... o mână de cozaci!

4. Peste Nistru, la marginea Poloniei cu țara Tătărească, se formase cu vro cincizeci de ani mai nainte o mică republică de oameni disperați, a căror deviză era nimicirea dușmanilor creștinității.

Acea cavalerească republică se contopise din trei popoare învecinate: români, poloni și moscoviți, cari uitau aci urele lor naționale pentru a nu mai urî cu toții decât numai pre mahometani.

Ei vorbeau în o limbă amestecată, pe care lesne o învățau câteșitrele națiunile.

În toți anii sau, mai bine, pentru fiecare expedițiune militară, ei își alegeau prin sufragiu

universal câte un cap numit "hatman".

Reședința lor era la gurile Niprului, unde ei își închipuiră o mică flotilă de luntri sau "seice", cu cari devastau, fără frică, țărmii Crâmului și ai Turciei.

Erau călăreți, pedestri, marinari, de toate pe rând, după cum le venea mai la socoteală: călăreți pe câmpie, pedestri în munți, marinari pe apă.

Cetele lor se compuneau din câte o sută de oameni comandați de centurioni sau "sotnici".

Strategia lor era mai mult tătărească, tactica mai mult polonă.

Viața lor se petrecea într-un neîncetat vagabundagiu la pânda vrăjmașului; armele erau arc, sabie, suliță, dar mai ales pușca, din care nu știau a da greș.

Toți erau băieți fără femei și fără copii, reînnoindu-se mereu prin voinici, prin criminali, prin aventurieri, cari se adăposteau aci din toate părțile.

Astfel, ei deveniră groaznici sub numele de cozaci, adecă oameni ușori ca o căprioară.

5. Pe acești nelegiuiți outlaws îi chemă Ioan-vodă, cu leafă mare, la luptă contra sultanului Selim.

Douăsprezeci centurii de bravi veniră la chemare. Era pe la mijlocul lui martie; primăvara română începea a-și dezboboci frumsețile; Ioan-vodă se afla în corturi la marginea Iașului, pe întinsa câmpie de la Copou.

El făcu cozacilor o primire strălucită: le ieși întru întâmpinare, încungiurat de floarea boierimii, cu împușcăturile tunurilor și zgomotoasa armonie de trâmbițe, tobe, fluiere, tâmpene...

Urmă un prânz, după care toți cozacii căpătară generoase daruri de aur și de argint.

Șase buți cu vin fură desfundate pentru scumpii oaspeți, cari le deșertară cu veselie în sănătatea lui Ioan-vodă.

"Nu sunteți decât o mie două sute le zise

principele dar fiecare sută face cât o mie!"

6. Cu toată puținătatea mijloacelor sale, deciziunea lui Ioan-vodă de a sfărma robia otomană era bazată nu pe temeritate, ci pe cea mai profundă convicțiune că va putea reuși:

El știa ce poate el însuși!

El știa ce pot românii!

7. Ioan-vodă studiase arta militară la poloni, la tătari, la germani, la turci; și imensa-i inteligență, apropiindu-și în sinteză toate rezultatele progresului epocii, merse și mai departe.

Astfel, noi vedem cu admirațiune că principiile sale ostășești, elaborate prin propriul său geniu, diferesc, în mare parte, de ale tuturor domnilor români de mai nainte; diferesc, în mai multe privințe, chiar de starea lucrurilor de atunci la popoarele cele mai civilizate; și se înrudesc de minune cu perceptele științei de astăzi.

Ne va fi permis a da aci din capul locului două exemple mai generale.

Pe când în Franța artileria era încă atât de puțin aprețuită, încât abia peste treizeci de ani mai în urmă Enric IV izbuti a avea în arsenalul de la Paris 100 guri de foc, ei bine! Ioan-vodă, în scurta-i domnie de doi ani, își înzestră armata cu un număr îndoit mai mare.

Pe când în toată Europa nu era încă destul de simțită predomnitoarea importanță a infanteriei în comparațiune cu cavaleria deși celebrul Machiavelli se silise de demult a dezamăgi această rătăcire ei bine! Ioan-vodă ajunge deja la concluziunea cum că oastea călăreață trebui să formeze numai o mică parte din cifra totală a armatei.

Artileria și infanteria ca temelie, cavaleria ca accesoriu așa credea eroul nostru; cavaleria ca temelie, artileria și infanteria ca accesoriu așa crezuseră Ștefan cel Mare, Țepeș, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanul; ba așa credeau pe la 1574 mai toți generalii italieni, francezi și germani.

Puteți judeca cine era Ioan-vodă.

8. Armata moldovenească se împărțea din timpii cei mai vechi în arcași, sau infanterie, și călărași, sau cavalerie.

Unii și alții deveniră celebri. Arcul moldovenesc era de dimensiuni mari; dar ostașul îl mânuia cu atâta artă, încât "întrecea vântul prin răpeziciunea zborului și covârșea zăpada prin mulțimea descărcăturilor", după expresiunea unei balade germane din evul mediu.

Numai doară renumiții arcași englezi ar fi putut intra în rivalitate cu arcașul moldovean.

Astăzi, când pușca înlocui cu totul întrebuințarea arcelor, s-a calculat că, în fiecare bătălie, se pierde în deșert aproape 1 500 de gloanțe sau 80 oca de plumb până a ucide sau răni un singur dușman; oare un bun arcaș de mai nainte nu întrecea prin rezultate pe un pușcaș modern?

Turcii și tătarii păstrară uzul arcelor mai până mai dăunăzi: săgețile lor făceau șirurilor creștine nește pierderi cel puțin egale cu efectul puștelor.

Arcul costa mai nemica: încît nu era poate nici un moldovean care să nu fi avut această armă și să nu se fi exercitat din ea așa zicând din leagăn.

Pușca posedă oare un asemenea avantagiu? Toate aceste supreme rațiuni erau cauza că arcul prea cu anevoie s-a putut dezrădăcina din oastea moldovenească, și nici până la 1700 nu-l alungase încă muschetul sau arcabuza.

Ș-apoi, curios lucru: epoca gloriei noastre militare fu tocmai epoca arcășiei!

Pe lângă arce, infanteria moldovenească mai avea ciomegi, cari, ca armă curat națională, merită un cuvânt aparte.

Ele se numeau "ghioage" și "fușturi". Erau subțiri în mănuchi, groase și ghintuite cu cuie la capătul opus.

Ciomagul era în privința arcului ceea ce baioneta este în privința puștii: teribilul său aspect, într-un atac de pedestrime, arunca spaimă,

demoralizând curagiul dușmanilor.
Cu această armă țăranul era deprins de mic și o fabrica el singur: două mari avantaje.
În fine, unele părți din infanterie erau înarmate cu coase, cu cari secerau când picioarele cailor inamici, când pe prizonieri: de acolo se născu expresiunea "a snopi pre vrăjmași".
Erau neşte snopi glorioși pentru țara noastră!
Caveleria moldovenească se compunea din toți proprietraii teritoriali, mari și mici, numindu-se oaste nemeșească.
Caii, străpunși la nări pentru înlesnirea răsuflării, se deosebeau nu prin mărime sau frumsețe, ci prin repeziciune și neoboseală.
Unde este astăzi acea mândră rasă, care ațâța odată admirațiunea străinilor și era oprită cu totul de a se exporta afară din hotarele Moldovei?
Unde este? unde, ah! unde sunt multe lucruri! Cavaleria nu costa statului nici un ban: era un serviciu feudal.
9. Din legea marțială a vechilor moldoveni cunoaștem un singur articol:
"Fugarul carele va lăsa câmpul bătăliei să fie pedepsit cu o moarte mai cumplită decât aceea ce i s-ar fi putut întâmpla în luptă din partea vrăjmașului."
10. Vom aduce o serie de mărturii despre proverbiala bravură a moldovenilor în secolul XVI.
Cităm numai o mică parte din câte lesne s-ar putea cita.
1. Graziani:
"Ei se bat cu o așa îndrăzneală, cu un așa dispreț pentru dușman, cu o așa încredere în sine, încât adesea cu o
mână de oameni înfrânseră mari armate ale vecinilor"...
1. Vigen re:
"E un popor totdauna foarte ciudat, caprițios, țâfnos; dar atât de dur și războinic, încât nu o dată

a dat învățăture
acelora ce nu-l lăsau în pace"...
1. Reichersdorf:
"Neamul moldovenesc e feroce, cam barbar, dar foarte ager, după propria sa manieră, în arta militară"...
2. Ruggieri:
"Sunt oameni foarte vitejji, dar nu prea au arme, întrebuințând în ofensivă mai ales arce"...
3. Veranzio:
"Moldovenii întrec pe munteni în bravură: dar muntenii întrec pe moldoveni în ospitalitate"...
4. Bielski:
"Ostașii moldoveni sunt viteji și meșteri de a mânui sulița și a se apăra cu scutul, deși sunt nește țărani proștil
uați de la plug"...
1. Miedzieleski:
"Domnul Moldovei are 30 000 de soldați, din cari 15 000 sunt ostași de cei mai buni și luptători de cei mai
viteji"...
1. Gorecki:
"Fiecare moldovean, până și cel mai sărac, cată să aibe un cal, pe care-l încalecă pentru pradă și pentru război"...
2. Orzechowski:
"Sunt oameni groaznici și foarte viteji; și nici că este pe fața pământului un alt popor care pentru gloria războinică și eroism să apere o țărișoasră mai mică contra mai
multor dușmani, atacându-i sau respingându-i fără încetare"...
11. Dar ceea ce făcea pe un ostaș moldovean formidabil în ochii vrăjmașilor era nu atât furioasa-i vitejie, precum o virtute a anticului legionar roman.
Scipionii, Metelii, chiar străbunul nostru Traian își mulțumeau stomacul, în timpi de război, cu o bucățică de slănină și cu o fărmitură de caș.

Un burduf de brânză și o pâine de grâu ajungeau soldatului moldovean pentru o expedițiune.

Chemându-i sub steaguri, principele îi înștiința de mai nainte de numărul zilelor pentru care trebui să se aprovizioneze cu hrană; niciodată ei nu luau mai mult decăt ceea ce puteau acăța de șea sau a purta de-a umeri.

Astfel, istoria nu ne arată nici un singur caz unde armata moldoveană să se fi plâns sau ar fi suferit din lipsa proviziunii.

Fără această frugalitate cu greu ne-am putea explica ilustrele campanii ale lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș.

12. Artileria română, deși prea puțină în număr până la domnia lui Ioan-vodă, totuși, ar merita prin caracterul său o mențiune de tot aparte în istoria artei militare moderne.

Se știe că fusese român acela carele dirigease tunurile sultanului Mahomed la luarea Constantinopolei: constatăm aptitudinea națională, jelind însă din inimă împregiurarea prin care își dobândise primul său lustru.

Meșteri în artileria de asediu, românii se distinseră și mai mult în privința artileriei de câmp.

Răposatul Bălcescu făcu cel dentâi următoarea profundă observație, pe care o reproducem întreagă: ea este de Bălcescu!

"Artileria la români a fost mult mai în bună stare decât la cele mai multe neamuri.

La aceste, tunurile fiind prea mari, capii nu puteau, nici nu știau a le schimba poziția dentâi, și astfel de multe ori ajungeau a fi nefolositoare în bătălie.

Pentru aceea, în Europa scăzu mult artileria și începu a se întrebuința mai cu seamă în izbirea și apărarea cetăților; astfel a urmat până în veacul al XVII.

Tunurile românești erau mici: de aceea erau mai mobile și se putea trage tot folosul dintr-însele.

În planurile din cartea lui Georgio Tomasi se

văd tunurile românești și moldovenești târâte numai de doi cai, în vreme ce cele împărătești sunt târâte de patru cai."

Vom completa această prețioasă notiță prin cuvintele unui autor polon din epoca lui Ioan-vodă, și care vorbește nu de prea auzite, ci ca martur ocular:

"Tunurile moldovenești de câmp sunt de fier. Ele se formează din câte șase sau câte opt tuburi, așezate numai pe două roate mici, în așa mod încât, dându-se foc unuia din tuburi, pe dată izbucnesc pe rând și celelalte, urmând șase sau opt detunete.

Cartușele sunt învălite în hârtie. Încărcarea se face cu multă ușurință. Lungimea tuburilor e ceva peste un cot. Gloanțele sunt de fier sau de plumb, cum se întâmplă. Nemic nu poate fi mai bun și mai trebuincios pentru infanterie decât aceste tunuri, cari lesne se strămută din loc în loc, încât o oaste pedeastră, încungiurându-se în marș de un atare zid, înfruntă orice atac de cavalerie..."

Iată dară că moldovenii cunoscură, sunt acum trei secoli, nu revolvere cele în miniatură din zilele noastre, ci tunuri-revolvere!

Aci admirațiunea devine prea vie pentru ca s-o putem exprima prin cuvinte...

13. Am arătat cine era Ioan-vodă.

Am văzut ce fel era oastea moldovenească.

Închipuiți-vă acum o oaste moldovenească sub un Ioanvodă!

14. Sultanul Selim uită că, cu un secol mai nainte, Ștefan cel Mare cu 40 000 de moldoveni bătuse 120 000 de turci conduși de însuși sultanul Mahomet; și că mult mai încoace ilustrul sultan Suleiman crezu de trebuință 300 000 de otomani pentru a putea alunga din Moldova pe Petru Rareș.

Dormitând pe sofalele haremului sub vaporile vinului de Chipru, el credea că o armată de șesezeci mii de bașibuzuci lesne va călca în picioare mormântul lui Ștefan cel Mare și al lui

Petru Rareș, prinzând și legând cot la cot pe dezmeticul Ioan-vodă.

20 000 de turci de la Nicopole, 40 000 de munteni cu domnul lor în frunte și vro 20 000 de secui trimiși din partea beiului transilvan pășeau cu sunetele tabulhanalei, ducând cu triumf pe Petru cel Șchiop pentru a-l așeza pe tronul Moldovei...

15. Ioan-vodă prânzea. Erau întinse două mari mese: la una ședea principele, având la dreapta-i pe marele logofăt, la stânga pe hatmanul și în giur pe căpeteniile cozacilor; la acealaltă masă ședea boierimea țării.

Deodată un călăraș aduce știre despre mișcarea dușmanilor.

Ioan-vodă se scoală din mijlocul prânzului. El are adunați lângă sine, deocamdată, numai 9 000 de cavalerie și cele douăsprezeci cete de cozaci.

Dar nu se sperie Ioan-vodă: planul său e gata. El cheamă pe credinciosul vornic Dumbravă, cunoscut deja prin artistica respingere a invaziunii polone.

"Ia pe cozaci; zboară cu răpeziciunea vântului și apucă pe neașteptate străjile vrăjmașului..."

Zis, făcut. Însuși eroul, cu rămășița cea mai grea a micii sale oștiri, urmează mai încet pe Dumbravă...

16. În județul Slam-Râmnicului, pe malul râulețului Râmna, în o depărtare aproape egală de la hotarele turce, transilvane și mldovene, se află satul Jiliște.

Acolo fu punctul natural unde se concentrară muntenii, secuii și otmanii, pentru a năvăli asupra lui Ioan-vodă.

Dosul armatei lor era spre vadul Râmnei, fața privea spre Focșani, avantposturile se întindeau până la țărmii Siretului.

Plini de încredere în puterea forței numerice, siguri că moldovenii sunt prea slabi pentru a se putea opune, bazați pe ura aristocrației către Ioan-vodă, inamicii sperau că vor ajunge la scopul lor

chiar fără vărsare de sânge.

Astfel, oprindu-se la Jiliște, Petru cel Șchiop trimise porunci la toți boierii Moldovei să vină a i se închina la marginea țării, primindu-l ca pe un stăpân nou, venit cu steag de domnie de la înalta împărăție.

Până atunci, în așteptare, domnul muntenesc bea vin de Drăgășani în sănătatea frățâne-său; turcii beau hașiș în onoarea prorocului; secuii beau ce găseau pentru a nu rămânea nici ei în urmă...

Tabăra era fără șanțuri. Străjile stăteau la o mare distanță... Ce le păsa lor, fie oricum va fi, când victoria era atât de sigură?

17. Vornicul Dumbravă, înaintând în cea mai mare tăcere, surprinse într-amurgul serii, înconjură și dezarmă 400 munteni, cari păzeau de departe intrarea taberei.

Mai nainte de zori sosește Ioan-vodă cu grosul oștii. Află numărul, spiritul și dispozițiunea vrăjmașilor; și concertează la moment, cu scânteia giganticului său geniu, schița acțiunii.

Dimineața era brumoasă, ca mai totdauna în învecinările apelor.

Inamicii dormeau în liniște, iar caii lor pășteau în voie pe câmp.

Ioan-vodă trimite înainte pe bravul Dumbravă cu cozacii, pentru a încungiura tabăra și a lovi din dos despre vadul Râmnei.

El însuși își desfășură armata într-o singură linie puțin profundă, reține centrul, înaintează aripele și se răpede asupra inamicilor din celelalte trei părți, izbind cu centrul său fața taberei, cu aripa stângă pe acea dreaptă și cu aripa dreaptă pe cea stângă a vrăjmașilor.

18. Tabăra dușmană, după maniera turcă, introdusă atunci și la munteni, era așezată în următorul mod.

Parcul, compus din căruțe și cămile, forma dosul. Mai încoace, spre mijlocul taberei, se aflau corturile căpeteniilor, în giurul cărora stătea în

cuadrat infanteria.

Baterie de tunuri o acopereau: unele denainte, celelalte la spate.

Cavaleria se lungea în două linii perpendiculare parcului, în interiorul cărora era închisă toată tabăra, ca între două ziduri paralele.

19. Inamicii visau. Visuri dulci de victorie, de triumf, de pradă! Turcii visau paradisul lui Mohamed pe undoiosul sân al frumoaselor roabe moldovence.

Muntenii și secuii, smeriți tovarăși ai otomanilor, dobândeau în vis tot ce nu trebuia păgânului: turme de porci!

Deodată, când abia se lumina de zi, îi trezește o muzică infernală: strigăte de furie, țipete de durere, tropotul cailor, zângânitul armelor...

Vornicul Dumbravă sfarmă parcul și pătrunde până la corturile capilor; iar unde nu e vornicul Dumbravă, acolo este Ioan-vodă: Ioan-vodă din față, Ioan-vodă din dreapta, Ioan-vodă din stânga!

20. Las pe oamenii de atunce a face tabloul măcelului: "Era un spectacol hidos; spațiul câmpului sta așternut de cadavre, presărat de arme, îmbuibat de sânge; numai pe alocurea vedeai câte un rănit mai zbuciumându-se încă între viață și moarte, vrând să fugă, vrând să se țină pe picioare, încercând a se ridica din țărână și iarăși căzând"...

Orgolioasa armată a lui Satana, zdrobită de mânia cerului, în poemul lui Milton!

21. Cincizeci de mii de inamici își dederă sufletele, invocând în agonie unii pe Crist, alții pe Mohamed.

Petru cel Șchiop scăpă, nu se știe cum, la învecinata Brăilă.

Frate-său, domnul muntenesc, fugi la Floci, datorind mântuirea vieții eroismului unei ilustre familii, în care virtuțile se par a fi fost ereditare.

Cu treizeci de ani mai înainte visternicul Radu Golescu fuse celebru prin vitejiile sale.

El lăsă doi fii demni de tată: clucerul Alb și

vornicul Ivașcu Golești.

Aceștia sunt cari scăpară în bătălia de la Jiliște zilele domnului muntenesc, precum o mărturisea mai în urmă el însuși într-un act oficial: "Mai mare dragoste am văzut de la jupânul Ivașco vel-vornic și de la frate-său, jupânul Alb vel-clucer decât de la toți ceilalți; fiind foarte bucuroși a-și pune ei capetele lor pentru capul domniei mele, căci să nu se fi întors ei asupra oștii moldovenești cu sulițele, apoi capul domniei mele ar fi căzut; și atunci jupânul Ivașco vel-vornic a scăpat din război rănit; iar jupânul Alb velculcer și-a lăsat capul său acolo, la vadul ce se zice Râmna, lângă satul Jiliște, pentu capul domniei mele"...

Goleștii, nu Petru cel Șchiop, meritau de a se bate cu un Ioan-vodă... o, nu! fericită ar fi fost România dacă tocmai cei aleși ai săi n-ar fi ridicat niciodată o fratricidă armă unul asupra altuia!

22. Pe când boieri munteni scăpau viața domnului lor, domnul moldovenesc scăpă viețile boeirilor săi.

Părcălabul Ieremia Golia, de care avurăm deja ocaziunea de a vorbi în vro câteva rânduri și vom mai vorbi și mai la vale, combătea cu o deosebită bravură alăturea cu Ioan-vodă, adecă acolo unde lupta era mai crâncenă, rezistența mai înverșunată, pericolul mai mare.

O armă inamică se rădică asupra viteazului boier. În focul bătăliei nu e chip a te feri de toate loviturile. Încă o clipă, și pârcălabul era mort. Ioan-vodă preveni acea clipă; buzduganul principelui turti pe îndrăznețul dușman.

Ieremia Golia rămase viu...

23. Pentru a micșora gloria eroului nostru în strălucita victorie de la Jiliște, un critic malițios ar putea, la prima vedere, s-o reprezinte ca un rezultat al neștiinței și al neglijenței capilor armatei celei biruite.

1. De ce oare să se fi oprit ei la Jiliște, pe când trebuia să pășească dreptînainte asupra Iașului?

2. De ce, oprindu-se cum au făcut, ei nu-și întăriră pozițiunea?

Aceste două imputări, ce se par a fi capitale, devin puțin serioase în fața unei aprofundate expozițiuni de motive.

Era forța majoră ca dușmanii să se oprească la Jiliște, și dacă nu era de asemenea o forță majoră, cel puțin era o puternică rațiune militară ca ei să nu se retranșeze în pozițiunea lor.

Să analizăm.

24. 1. Armata lui Petru cel Șchiop se compunea din trei elemente eterogene, turci, munteni și secui, cari, venind din diferite părți, nu puteau năvăli în Moldova mai nainte de a se fi întâlnit și concentrat undeva afară din hotare: Jiliștea fu, prin natura sa, punctul cel mai nemerit pentru atare operațiune.

Sosirea câteștrelor detașamente nu putea ocurge în aceeași zi, fiind plecate din distanțe și în împrejurări variate; astfel încât detașamentul sosit la Jiliște cel dintâi trebuia să aștepte acolo sosirea celui de al doilea, și apoi ambele să adaste până la sosirea celui de al treilea: iată deja un interval de mai multe zile.

Turcii veneau de departe, secuii de peste Carpați, chiar muntenii nu erau toți de pe aproape, cele mai brave fiind tocmai de la Olt; încât, după un marș foarte îndelungat până la Jiliște, le trebuia tuturora deopotrivă un timp de odihnă.

În acest mod se respinge acuzațiunea strategică cea mai gravă ce se putea face armatei lui Petru cel Șchiop: de ce nu merse înainte?

2. De la Focșani până la Iași este o distanță de 18 mile de marș ordinar, 8 zile de marș forțat pe drum mare, 6 zile de marș forțat pe drumuri lăturașe; iar cu toate înlesnirile câte se mai pot procura prin un sezon frumos cel puțin 5 zile.

Astfel, o depărtare minimum de 5 zile se întrepunea între armata de la Jiliște și reședința lui Ioan-vodă.

Către această considerațiune se mai adaogă o

altă și mai ponderoasă: Petru cel Șchiop știa că domnul moldovenesc nu avusese încă timpul de a-și aduna o armată, de care se afla în o prea mare lipsă, deoarece se văzuse silit a alerga la sprijinul câtorva sute de cozaci.

Neavând de cine a se teme și mai fiind și de tot depărtată de la dezarmatul său adversar, contra cui oare să-și fi retranșat tabăra armata de la Jiliște?

În fine, până și într-o necesitate vegheată, tot încă fortificarea taberei ar fi fost prea vătămătoare, dând celor retranșați o idee exagerată de puterea adversarului și de propria lor slăbiciune, ceea ce i-ar fi demoralizat de mai nainte.

25. Care dară să fi fost greșeala celui bătut? Geniul, numai geniul aceluia ce-l bătuse!

26. Prin minunata execuțiune a ordinelor lui Ioan-vodă, vornicul Dumbravă fu principalul instrument al victoriei de la Jiliște.

Ambele sale misiuni, aceea de a surprinde avantposturile inamicilor și aceea de a-i lovi în dos, fură deopotrivă de o greutate extraordinară.

Să fi scăpat un singur om din avantposturi, vrăjmașii s-ar fi pregătit, și atunci totul era pierdut!

Să fi întârziat o singură clipă lovirea din dos dușmanii ar fi avut spațiul deschis ca să fugă peste Râmna, unde ar fi putut a se reorganiza.

Pentru a izbuti în aceste două artistice operațiuni, prin răpeziciunea mersului, tăcerea mișcării, calculul timpului, apropozitul atacului, se cerea din partea capului detașamentului inteligența cea mai vie unită cu sângele cel mai rece.

27. Dar sublimul victoriei constă în modul în care însuși Ioan-vodă atacă pe vrăjmași.

În arta militară acea specie de atac se numește "ordine concavă".

Din cauza acestei ordine Annibal fu biruitor la Canna, Narses la Casilino, Eduard III la Cr cy.

Tot din cauza acestei ordine, Petru Rareș fu biruit la Obertin.

Ea prezintă, prin urmare, și avantaje și

dezavantaje, pe cari le pot aprețui în minutul decisiv numai crierii unui adevărat general.

Iată ce zice renumitul Montecuculli: "Ordinea concavă reușește mai cu samă pe un timp nouros, când e praf, când e fum, sau în alte asemeni ocaziuni, când adversarul nu poate observa mișcările tale."

Ce e dreptul, întinzându-ți prea mult fruntea armatei, ca să încingi pe vrăjmași, rărești peste măsură șirurile și le expui a fi rupte.

Aceasta se putea aplica mai cu deosebire cătră oastea lui Ioan-vodă, care era mai mult decât mică în comparațiune cu acea a rivalului.

De aceea nici eroul nostru nu recurse la ordinea concavă decât numai o singură dată: când avea a face cu nește dușmani orbiți prin somn și prin bruma dimineții. El ghicise pe Montecuculli!

28. Victoria de la Jiliște dezleagă una din problemele politice cele mai vitale: un principe poate el oare a pune temei pe o armată mică și compusă din recruți?

Astăzi România are sub arme întreit atâția cu câți Ioanvodă înfrânsese pe Petru cel Șchiop.

Petru cel Șchiop avea o oaste de șase ori mai numeroasă decât acea a lui Ioan-vodă.

Dacă atunci 10 000 de moldoveni bătuseră 60 000 de inamici, de ce oare acuma 30 000 de români n-ar fi în stare de a bate 180 000 de dușmani?

Atunci, ca și acuma, învingătorii erau adunați în pripă, rău disciplinați, nedeprinși cu focul, fără experiință.

Atunci ei aveau în fruntea lor un căpitan mare; un căpitan mare ne trebuiește acuma...

29. Imense fură consecințele acestei prime bătălii:

1. Ea supuse lui Ioan-vodă toată Țara Românească;
2. Ea topi una din cele mai frumoase armate dușmane;

3. Ea fu câștigată mai fără nici o pierdere din partea moldovenilor...

O asemenea victorie merită cu tot dreptul de a fi recunoscută ca una din cele mai remarcabile din istoria modernă.

30. Ioan-vodă rămase patru zile pe câmpul de bătălie: îngropă pe cei căzuți, între cari avu desplăcerea de a nu găsi și pe Petru cel Șchiop;

împărți între ostași bogata pradă, surprinsă în tabăra inamicului;

dete obositei sale armate un timp de repaos;

se mai întări cevași prin noi soldați de prin județele mai de aproape ale Moldovei.

Apoi se mișcă spre centrul Țării Românești; arzând, tăiând, jefuind toate în cale-i, după obiceiul timpului; căci Hugo Grotius nu venise încă pentru a respinge setea sângelui la proporțiunile strictei necesități.

Astfel, Ioan-vodă ajunse la București.

31. Eroul nostru era al doilea domn moldovenesc căruia i s-au închinat țărmii Dâmboviței.

Cu o sută de ani mai nainte, bucureștenii văzură aci pe strămoșul său, marele Ștefan, care, după ce bătuse pe domnul muntenesc de atunci într-o bătălie generală de pe la marginea țării, merse cu iuțeala săgeții, întocmai ca Ioanvodă, drept asupra capitalei: o regulă de strategie.

Dar în acele timpuri Bucureștiul fusese mai tare: pe înălțimile malului nordic al Dâmboviței, unde rămase până în zilele noastre memoria "Curții Vechi", se afla o citadelă, numită "Cetatea Dâmboviței", care în curs de o zi întreagă respinsese armata lui Ștefan cel Mare.

Vechile fortificațiuni răsipindu-se de atunci încoace, Ioan-vodă putu intra acum în București fără a fi întâmpinat cea mai mică opozițiune, nu de o zi, ci astă dată nici măcar de o oară.

32. Studiind istoria română, adesea ne cuprinde mirarea cum de n-a luminat niciodată în mintea

străbunilor noștri, deși ocaziuni au fost prea destule, mântuitoarea idee de unire administrativă a unor țări mai mult decât surori.

Văzurăm steaguri moldave în București, văzurăm steaguri muntene în Suceava și în Iași; dar unire tot nu era.

Mircea cel Mare a fost cuprins Moldova și, în loc s-o încorporeze pentru totdauna cu Țara Românească, el se mulțumise a-i da un domn din mâna și sub protecțiunea sa.

Ștefan cel Mare imită acest exemplu în privința muntenilor.

Mult mai târziu Mihai Viteazul reuși a întruni sub sabia sa Transilvania, Țara Românească și Moldova; ei bine! el își lăsă sie numai Transilvania, dând Țara Românească unui fiu și Moldova unui nepot de frate.

De unde oare să fi provenit acea curioasă tendință tradițională, pe care abia-abia o putu stârpi ieri-alaltăieri murmurul Europei întregi?

33. Răuvoitorii românilor reprezintă acest fenomen ca o consecință a unei antipatii care ar fi despărțind din timpii cei mai vechi pe munteni de moldoveni.

Dar să fi fost așa, Mircea și Mihai n-ar fi dat moldovenilor un domn separat, nici Ștefan muntenilor; ci fiecare din ei și-ar fi întărit propriul jug, fără care nu putea să-și exercite ura.

Purtarea lui Ștefan, Mihai, Mircea fu simpatică, nu antipatică.

Muntenii se băteau cu moldovenii, precum în anticitate atenienii se bătuseră cu beoțianii, spartanii cu arcadianii, toate orășelele Eladei unul cu altul, fără a rumpe prin atari "petreceri" legământul frăției grece.

Când venea vorba de un Omer, toți elinii se grăbeau a striga cu mândrie: al nostru.

La munteni și moldoveni sentimentul gloriei naționale panromâne fu, poate, și mai dezvoltat.

Vom da un singur exemplu. Ștefan cel Mare

strivise în mai multe rânduri pe munteni; dar el ilustrase prin eroismul său numele tuturor românilor; și muntenii, uitând toate câte au fost suferit din parte-i, nu numai cântau cântece în onoarea-i, ci încă portretul său îl găsi însuși Ioan-vodă în palatul domnesc din București, făcut fresco chiar pe păretele ietacului princiar, în toată statura, cu coroana pe cap și cu un toiag în mână.

Cronicele muntene merseră și mai departe: ele pretind că viteazul Moldovei ar fi domnit șasesprezece ani asupra Țării Românești.

Unde dară fost-a vreodată antipatie? numai doară în imaginațiunea cabinetului vienez sau în alucinațiunile Turciei!

34. Mircea, Ștefan, Mihai fură oameni de geniu: ei nu puteau a nu fi înțeles supremele avantaje ale unei uniri, prin care se duplicau forțele lor și se micșurau în același grad acele ale dușmanilor; prin urmare, cată să fi fost o cauză foarte serioasă, pentru ca să-i fi împiedicat pe ei de a pune culme măririi naționale.

Noi, unii, întrevedem în misteriul trecutului aceeași tristă cauză care era cât p-aci să zădărnicească realizarea Unirii în zilele de acum: aristocrația.

Boierii preferiau să fie mai multe tronuri, mai multe logofeții, mai multe vornicii, mai multe visterii, mai multe postelnicii, mai multe "locuri boierești".

Boierii munteni se temeau de rivalitatea boierilor moldoveni și viceversa.

Boierii din ambele țări doreau a se ține mai în familie, pentru a fi cu atât mai tari.

În fine, boierii, de la început și până mai deunăzi, formau un zid nestrăbătut contra a orice încercare de unire administrativă.

În 1859 opozițiunea boierească fu învinsă, pentru că boierii nu mai erau decât o fantomă a trecutului lor; dar în secolii XV și XVI îi apărau încă două arme formidabile:

1. Fiecare boier nutrea sute de slugi ce-i lingeau tipsiile și jurau în numele său;
2. Fiecare avea facultatea de a revărsa în tot momentul asupra țării sale o invaziune turcă, maghiară, polonă.

Și la 1859 boierii ar fi vrut să lucreze tot prin slugi, și prin invaziuni; dar slugile se împuținară, se moleșiră, se săturară de atâta slugărit; iar politica Europei închise calea invaziunii, pentru a nu se călca "echilibrul" idee necunoscută în zilele lui Ștefan, Mihai, Mircea.

35. Ioan-vodă făcu și el în cestiunea unirii tot ce-i permitea starea împregiurărilor.

El vroia să vadă Țara Românească dentâi mulțumită și al doilea unită cu Moldova prin cea mai strânsă legătură.

Pentru a satisface pe munteni, el le dede un principe dintre ei și din neam domnesc; însă, firește, dintr-o familie dușmană de moarte cu acea a lui Petru cel Șchiop.

Cu vro douăzeci de ani mai nainte, domnise acolo un bastard bastarzii erau prea mulți nu numai în Moldova un bastard renumit prin caracterul său blând și pașnic, și care, otrăvit de către boierii săi, deși ei înșiși îi recunoscuseră titlul de "cel Bun", lăsă orfani trei fii:

1. Petru Cercel;
2. Mihai cel Viteaz;
3. Vintilă.

Câteșitrei rămaseră despoiați de tron, pe care-l apucase o altă dinastie de asemenea bastardă, anume: tatăl lui Petru cel Șchiop.

În interval, cei trei frați dezmoșteniți cercau valurile lumii sub orizonturi străine: Petru Cercel călătorea prin Italia și Franța, învăță aproape toate graiurile Europei, scria versuri în limba lui Tasso și atrăgea asupră-și, prin maniere și învățătură, admirațiunea curtezanilor celor mai rafinați și a oamenilor celor mai instruiți ai epocii; Mihai cel Viteaz era încă mic, dar deveni gigant peste

treizeci de ani; Vintilă își găsise un refugiu în Moldova, și Ioan-vodă îl puse acum domn al Țării Românești.

Devotamentul acestui nou principe muntenesc era asigurat nu prin recunoștința ce o datorea binefăcătorului său, căci recunoștința, de cele mai multe ori, e muma vrăj-mășiei, ci-l asigura simțul ereditar de răzbunare contra familiei lui Petru cel Șchiop: amicii cei mai buni sunt tocmai aceia ce urăsc împreună același lucru.

Cu toate astea, într-o cestiune atât de gingașă, eroul nostru nu se mulțumi cu o singură garanție; spre deplină liniște, el lăsă în București, pe lângă Vintilă, pe gloriosul vornic Dumbravă cu vro câțiva moldoveni, ca să-l apere, să-i slujească... să-l preveghieze.

Era oarecum o semiunire.

36. După patru zile de odihnă în capitala Țării Românești, Ioan-vodă sună acum trâmbița plecării și conduse triumfătoarea-i armată la Brăila, unde se afla refugit rivalul său, Petru cel Șchiop.

37. Ne întrerupem aci un pic pentru a face o observațiune asupra muvementului numeric al oștirii moldovene: altfel cu greu ne-am putea orienta în urmarea acestei campanii.

Am văzut că, în ziua de la Jiliște, Ioan-vodă avuse 9 000 de ai săi, cavalerie grea, și peste 1 000 de cozaci, cavalerie ușoară: infanteria îi lipsea cu desăvârșire, și nici că i-ar fi fost de vreun folos, atât din cauza miraculoasei răpeziciuni a mersului, precum și din acea a caracterului curat ecuestru al luptei.

Dar el se gândise la importanța pedestrimii chiar din ziua declarațiunii de război: "crainicii", adecă heralzii domnești, umblau din județ în județ, din oraș în oraș, din sat în sat, chemând oameni buni cari să meargă cu leafă mare să servească principelui lor contra urgiei păgâne.

Era timpul lucrului de câmp, dar oricum să fi fost, tot încă voinici s-au găsit destui și se

înmulțeau mereu pe zi ce mergea.

Astfel, vro câteva mii din infanterie ajunseră la Ioanvodă în intervalul repaosului după victoria de la Jiliște; cei mai mulți, desigur, din învecinații munți ai Vrancei, popor totdauna vestit ca cel mai dârz între moldoveni.

Apoi în cursul trecerii prin țara Românească și în timpul șederii în București, infanteria moldovenească crescu prin un mare număr de munteni, veniți unii de bună voie, pentru a se distinge sub stindardele viteazului; alții din antipatie contra fostei dinastii; o seamă puși sub arme din obligațiune de alianță din partea lui Vintilă-vodă.

În acest chip, sosind sub murii Brăilei, Ioan-vodă avea deja aproape 14 000 de infanterie.

38. Cu o sută de ani mai nainte un istoric bizantin numea Brăila "cea mai celebră piață în toate țările române".

Negoțul era atât de întins, încât în cursul evului-mediu o vizitau până și vasuri spaniole, venite din depărtatele țărmuri ale Barcelonei.

Turcii, cuprinzând-o, după ce alungaseră pe famosul Țepeș, nu numai nu desființară comerțul Brăilei, ci încă îl înălțară până la culme.

Pentru a-și asigura această importantă pozițiune, ei încongiurară orașul cu un parcan și zidiră pe o stâncă a Dunării o formidabilă citadelă cu cinci bastioane.

Un bei comanda garnizoana.

39. Ca și la București, Ioan-vodă fu al doilea domn moldovenesc venit sub murii Brăilei.

Cu un secol mai nainte ea fusese arsă de către Ștefan cel Mare, pe ale cărui urme pășea acum viteazul său strănepot.

40. Ioan-vodă ceru extrădarea lui Petru cel Șchiop. Capul cetății trimise patru turci cu zece ghiulele, zece gloanțe și două săgeți, pentru ca să spună domnului moldovenesc că-l va ospăta cu acest fel de mâncări, dacă nu se va grăbi a se

retrage cu pace denaintea Brăilei.

Ioan-vodă dede pe cei trimiși pe mânile calăilor; le tăie nările, buzele și urechile; îi răstigni cu cuie de fier pe o prăjină, cu capetele în jos; și-i expuse astfel în fața înspâimațilr orășeni, strigând că aceeași soartă așteaptă pe toți păgânii.

Apoi, fără a lăsa pe uimiții spectatori ai teribilului supliciu să revină din înlemnirea lor, el porunci pedestrimii a escalada murii.

Scările de asediu erau gata: imitate după acele întrebuințate atunci în Germania, ele conservară în limba noastră militară până și numele lor cel nemțesc "loitre" de la leiter

Infanteria moldovenească nu avusese încă ocaziuni de a se distinge sub ochii eroicului principe.

Pe de altă parte, ea știa din famă, cât de avută era negutătoreasca Brăilă.

Amorul propriu și lăcomia unite făcură minuni: pedestrașii se aruncară asupra zidului cu atâta furie, răsipiră pietrele și făcură o lată breșă cu atâta iuțeală, încât garnizoana turcă nu avuse nici timpul, nici curagiul de a respinge turbatul asalt: câți putură fugiră în citadelă.

Virtutea infanteriei noastre la escaladarea Brăilei egală pe acea a cavaleriei la surprinderea taberei de la Jiliște.

Arcașul era demn de călăraș, călărașul era demn de arcaș.

41. Ioan-vodă dede acum armatei sale o deplină libertate de a se scălda cu toții în sângele vrăjmașului, de a se răsfăța în pradă, de a se îmbuiba în păcate.

Jaful Brăilei fu din același secol și avu același caracter cu famosul jaf al Romei, despre care un istoric italian ne lăsă următorul tablou:

"După luarea orașului, soldații se împrăștiară în toate direcțiunile.

Trecând pe poduri, ei văzură pe părinți, tați și mume șezând pe pragurile locuințelor, plângând

moartea copiilor uciși în luptă și jelind calamitatea patriei.

Acești nenorciți, îmbrăcați în haine de doliu, ofereau soldatului casele, mobilele, toate avuțiile lor, cerând cu o voce sfâșietoare și cu lacrime pe gene numai grația vieții.

În zadar! Împinși la măcel prin sunetul tobelor și al trâmbițelor, sălbaticii învingători se aruncară asupra bietelor victime și le bucățiră, fără distincțiune de sex sau de vârstă, pe strade, prin case, sub altarele bisericelor.

Apoi urmară scene nu mai puțin oribile. Vedeai copile azvârlindu-se în brațele nefericitelor mume, cari, despletite, apucau pe soldați de barbă, de păr, silindu-se în deșert a-i opri de la crimă: iritați și mai mult prin rezistență, ei dezonorau femeie peste femeie și apoi le măcelăreau pe toate sub ochii părinților sau a bărbaților, pe cari îi țineau legați, muți, înțepeniți, desuflețiți ca nește statui privind cumplitul spectacol!

Unele mume își scoaseră ochii cu degetele, ca să fie marture acestor scene!

Iată și un alt tablou, mai scurt, dar mai energic, asupra jafului Brăilei: "Nimene nu fu cruțat; sângele curgea pârău în Dunăre; nu rămase nu numai un om, ci nici măcar un câine viu; nu rămase piatră pe piatră; pojarul nemici tot ce scăpase de sabie..."

Așa erau oamenii pe atunci.

Dacă Ioan-vodă fu barbar, snopind pe musulmani, apoi cu cât oare mai barbar fusese ducele de Bourbon, aducând o armată de gâzi asupra grandioasei capitale a creștinătății!

Pentru a judeca de gradul civilizațunii unui popor nu trebuie să ne bazăm pe propriile noastre idei moderne, ci să-l confruntăm, fără prevențiune, cu toate celelalte popoare din aceeași epocă.

42. După obiceiul său, Ioan-vodă permise armatei sale numai patru zile de odihnă.

1. Patru zile la Jiliște.

2. Patru zile la București.
3. Patru zile la Brăila.

Acest interval de patru zile de repaos după o izbândă se pare a fi fost una din regulile militare d-ale lui Ioan-vodă.

Ștefan cel Mare, în asemenea cazuri, se odihnea totdauna numai trei zile.

43. Citadela Brăilei rămase în posesiunea otomanilor. Ioan-vodă o lăsă în pace din următoarele cauze:

1. Petru cel Șchiop nu mai era acolo, fiind fugit peste Dunăre la Constantinopole;
2. Asediul ar fi adus multă scădere în cifra armatei moldovene;
3. Generalii cei mari, începând de la Alexandru și până la Napoleon I, nu-și pierdeau niciodată timpul denaintea

cetăților, ci băteau pe adversar în câmp deschis; și apoi forterețele cele mai tari, rămânând fără speranță de sprijin, se închinau de la sine.

44. Asigurat din partea Țării Românești prin victoria de la Jiliște, ruina Brăilei și instalarea amicului său Vintilă, Ioan-vodă nu mai avea temeri din această parte.

Dar acum îl mai amenința Răsăritul: turcii și tătarii se concentrau în sandjacaturile otomane de peste Prut, gata a revărsa "ceambulurile" lor asupra Moldovei.

Ioan-vodă își mișcă armata, al căriia număr sporea necontenit pe drum prin înrolarea noilor amatori de glorie și de pradă.

În avantgardă mergea hatmanul domnesc Slăvilă cu cozacii și cu 8 000 din cavaleria moldovenească.

După el urma însuși principele cu toată infanteria. Rămășița cavaleriei închidea mersul și voltigea, pentru pază, la flancurile oștirii.

45. Teatrul luptei se strămută în Basarabia. Astăzi sub acest nume se înțelege tot teritoriul românesc, lungit între Prut și Nistru, cu picioarele

muiate în Marea neagră și cu fruntea umbrită la poalele Carpaților.

În vechime, numai partea sudică a acestei regiuni se numea Basarabie, nordul purtând un singur nume cu restul Moldovei.

Într-o vreme, mai ales până la moartea lui Mircea cel Mare, tot țărmul Dunării, de la Severin până la gura Nistrului, aparținea muntenilr, a cărora țară, după porecla dinastiei princiare, se numea Basarabie sau Țara Basarabilor.

După ce moldovenii se lățiră cu încetul, bucată câte bucată, și, în fine, sub Ștefan cel Mare, tăiară tocmai la Milcov hotarul Țării Românești, teritoriul dentre gura Nistrului și Dunărea conservă el singur, ca suvenir, numele de Basarabia.

Sub Petru Rareș, sultanul Suleiman cucerind de la Moldova acest prețios petic de pământ, stabili acolo două sandjacaturi otomane: unde fusese Cetatea-Albă a românilor se auzi numele turcesc de Ak-kerman, iară Tighina moldovenească deveni Bender.

De atunci încoace, Basarabia pierdu aproape cu totul primitiva-i poporațiune română, împlându-se de osmanlâi și, mai cu seamă, de tătari, năvăliți cu mii de peste Nistru și cari îi dederă până și un nume în limba lor: "Budjac" adecă unghi.

Un șanț antic, cunoscut la popor sub numele de Troian de Sus, începându-se de la Prut mai jos de Fălciu și sfârșindu-se la Nistru mai sus de Bender, despărțea Moldova proprie de această nouă provincie musulmană.

46. Natura Basarabiei diferește și diferea totdauna cu desăvârșire de acea a celorlalte țări române.

În loc de maestoase păduri și daurite holde nu vezi acolo decât monotone deșerturi, așternute cu luciul năsipului sau presărate cu debile arbuste, păducei sau măcieși și cu sălbatice ierburi și buruiene, iar între ele, ceva caracteristic, fantasticul scaiete, al cărui cap, rotund ca o mince,

spinos ca un arici și ușure ca puful, se dezlipește toamna de putrezitul său trunchi, și apoi, gonit de cea mai slabă suflare a vântului, rotește mereu d-a lungul pustiului, pân'ce se îneacă în Nistru sau în Dunăre.

În loc de posomorâții Carpați, uriașe sentinele ale Moldovei, nu vezi acolo decât pitulate și împrăștiate grămezioare de pământ, cari se par a fi înălțate cu mâna omului, căci producerile naturii nu pot fi atât de meschine.

În loc de nenumărate ape și râulețe, vezi câte o baltă sărată, câte un părâu efemer ce nu-l vei mai găsi mâini, sorbit de arșița soarelui; sau dai din întâmplare peste un puț... vei umbla mult, sărmane, până a-i descoperi o pereche!

47. Astăzi pacea și industria împoporară Budjacul cu vro câteva orășele și mai multe sate.

În secolul XVI, sub tâmpitoarea dominațiune turcotătară, afară de Ak-kerman și Bender, împlântate tocmai la margine, nu întâmpinai acolo nici o locuință umană pe suprafața pământului.

Bordeiele erau săpate pe sub pământ, și numai fumul ce se furișa din fundul acelor îngrozitoare suterane putea conduce câteodată pașii rătăcitului călător.

Mai zăreai ici-colea câte o turmă albind la picioarele vreunei coline...

Adauge o pestriță societate de mierle, ganguri, grauri... și vei avea o idee completă despre toată vitalitatea Basarabiei.

48. Mai sus de Bender, cam în prejmetele Lăpușnei, deja pe teritoriul moldovenesc, avantgarda condusă de hatmanul Slăvilă surprinse un detașament de inamici, turci și tătari.

Ei erau siguri că Ioan-vodă se află departe, la Brăila. Atacați în pripă și descurageați chiar înainte de lovire, dușmanii fură înfrânți, răsipiți, alungați, secerați.

Abia o mie reuși a scăpa teferi la Bender, ducând cu sine ciuma spaimei.

49. Ioan-vodă, ajungând la câmpul luptei, nu permise nici un moment de zăbavă.
Înainte cu toții!
Pe șes, sub murii Benderului, stătea un alt detașament de vrăjmași, către care se adauseră acum fugarii de la Lăpușna.
Astă dată îi lovi însuși Ioan-vodă. Goniți până la porțile Benderului, învinșii intrară odată cu învingătorii.
Orașul fu cuprins; puțini izbutiră a se închide în citadelă.
Urmă, firește, un jaf frate gemen cu acela de la Brăila, cu acea numai deosebire că, în cazul de față, prada, din necesitate, fu mai modestă.
50. Bătaia de la Lăpușna și cuprinderea Benderului se succeseră cu atâta repeziciune și se realizară cu atâta ușurință, încât nu credem să mai fie în istoria română un alt exemplu către care mai bine să se poată aplica sublimul laconism al lui Cesar: "venii, văzui, vinsei".
51. După izbândă, eroul nostru, lăsând fără asediu citadela, după cum făcuse la Brăila, se așeză cu tabăra denaintea Benderului, cu fața spre inamic și cu dosul spre hotarul Moldovei.
Aci el dede armatei sale, pentru prima oară, un dublu interval de repaos: opt zile.
Această neobicinuită prelungire avea o gravă cauză politică.
Încă la începutul războiului, Ioan-vodă scrisese către doi dintre cei mai puternici din aristocrația polonă, rugându-i să-l ajute la nevoie chiar contra poruncilor turcitului lor rege.
Unul era celebrul Laski, prea adesea menționat în cursul acestei istorii.
Cellalt era principele Ostrogski, gubernatorul Poloniei meridionale.
Laski era furios pe turci pentru că în locul lui Ioanvodă puseră domn pe Petru cel Șchiop, iar nu pe dânsul, după cum stăruise; era furios pe Enric de Valois pentru că nu-și pusese pe lângă Poarta

otomană toate silințele în această cestiune; era furios și pe turci, și pe Enric de Valois și, prin urmare, din rival periculos deveni acum amic devotat al principelui moldovenesc.

Ostrogski, pe de o parte fiind de rit grecesc, simpatiza cu coreligionarii români și desprețuia fanaticul papism al noului rege polon; pe de altă parte, fiind cap al marginilor meridionale ale Poloniei, el nu se putea răsufla de necurmatele invaziuni tătare și căpătă o ură nestinsă pentru tot ce era musulman; încât rugămintea lui Ioan-vodă îl atinse la coarda cea mai delicată.

Așadară, Laski și principele Ostrogski răspunseră amândoi într-o voce că, deși deosebite împregiurări nu le iartă a veni în persoană în ajutorul scumpului prieten, totuși, se vor grăbi a-i trimete ostași, munițiuni, bani, orice le va sta în putință.

Ambii magnați erau în stare de a pune sub arme 20 000 de oameni aleși, călări sau pedestri, prevăzuți cu arme de mână, însoțiți de artilerie și conduși de căpitani deștepți; ei bine! pentru un asemenea contingent, mai frumos decât acel al regelui Sardiniei în campania de la Crimea, pentru un asemenea contingent Ioan-vodă putea pierde patru zile peste număr.

Pozițiunea de la Bender era în cazul de față cea mai potrivită: puțin mai sus, de ceea parte a Nistrului, se începea teritoriul polon, până la care era abia vro câteva ore de depărtare.

52. Aflând de bătălia de la Lăpușna și de arderea orașului Bender, sandjacul de Ak-kerman trimise 10 000 de păgâni în sprijinul citadelei, rămase până acum în mâinile otomanilor.

Ioan-vodă cheamă pe Swierczewski, cel mai renumit dintre căpitanii cozacilor.

"Voiesc a-ți arăta astăzi o deosebită a mea încredere, îi zise principele; ia cozacii voștri și trei mii din călărimea moldovenească; o oaste vrăjmașă se apropie pentru a ne respinge de aice;

aşteapt-o după acele movile, el arătă cu mâna, aşteapt-o şi zdrobeşte-o; fă astă dată ca slava biruinţei să fie numai a ta!"

Cozacul se simţi măgulit până în adâncul amorului propriu: cuvintele lui Ioan-vodă l-ar fi făcut erou să nu-l fi făcut erou natura.

53. De ce oare principele nu porni cu toate forţele sale întru întâmpinarea inamicului?

Sau de ce oare, detaşând un corp de oaste, el nu-i porunci a merge mai departe, iar de a aştepta pe duşman chiar în apropierea Benderului?

Aceste două întrebări sunt foarte legitime; un general e dator a da seamă de toţi paşii săi, arătând limpede pentru ce a făcut aşa cum a făcut, şi nu altminterea, şi probând lămurit că trebuia să facă anume cele făcute.

Să se fi mişcat Ioan-vodă cu întreaga armată, el lăsa garnizoanei din citadela Benderului facultatea de a-l lovi din dos, încât s-ar fi pus el singur între două focuri.

Să fi înaintat detaşamentul său prea departe, rămânea fără sprijin la caz de nenorocire; iar detaşamentul fiind învins, pe de o parte demoralizarea intra în toată masa armatei moldovene, pe de altă parte garnizoana din Bender se unea cu contingentul de la Ak-kerman şi ne ataca cu un adaus de forţă materială şi morală.

Aşadară, Ioan-vodă fu constrâns a nu porni cu toate forţele sale, ci numai a dezlipi un detaşament, poruncindu-i a nu se prea depărta cumva de prejmetele Benderului.

54. Locul unde stătu Swierczewski, aţinând calea turcilor, era într-o aşa distanţă de la tabăra lui Ioan-vodă, încât urcând vreo movilă din acele cu cari e acoperit aci în abundanţă tot litoralul Nistrului, principele observa cu ochii săi toate evoluţiunile bătăii.

Citadela de la Bender se afla la mijloc între dosul detaşamentului lui Swierczewski şi faţa taberei lui Ioanvodă.

Această ingenioasă dispozițiune a armatei moldovene îi asigura victoria chiar mai nainte de a se fi încins lupta; căci:

1. Să fi ieșit garnizoana turcă din citadelă pentru a lovi pe dindărăt detașamentul lui Swierczewski, în aceeași clipă Ioan-vodă s-ar fi repezit, lovind-o tot pe dindărăt pe ea însăși, ceea ce ar fi adus după sine căderea citadelei în mâinile moldovenilor.
2. Contingentul turc, venit de la Ak-kerman, să fi reușit a turbura detașamentul lui Swierczewski, Ioan-vodă pe dată ar fi mișcat în ajutoru-i alte două sau trei mii de oameni, fără a înceta de a ținea totodată închisă ieșirea din citadelă.

55. În bătălia de la Bender, Swierczewski fu ceea ce fusese Dumbravă în bătălia de la Jiliște: cel mai inteligent executor al ordinelor unui om de geniu.

Fără doi-trei ca aceștia, oare s-ar fi putut realiza miraculoasele izbânde ale lui Ioan-vodă?

Atingem o cestiune care interesează toate popoarele și toți secolii în genere; și care ne va interesa mâini-poimâini pe noi înșine, în specie.

A întreba cum ar fi mers Ioan-vodă fără un Dumbravă sau un Swierczewski este a întreba cum ar fi mers Bonaparte fără un Ney, un Murat, un Lannes.

A întreba cum ar fi mers Bonaparte fără un Ney, un Murat, un Lannes este a întreba cum ar fi mers Columb fără busolă.

Columb ar fi inventat busola, și tot izbutea a merge înainte; Bonaparte ar fi descoperit pe mareșalii săi în toate unghiurile Franciei; Ioan-vodă ar fi creat pe un alt Swierczewski și pe un alt Dumbravă.

Prima și fundamentala trăsătură a oamenilr mari, în orice ram, este că lor nu le lipsesc niciodată instrumente; prima și fundamentala trăsătură a oamenilor mici, iarăși în orice ram, este

că ei nu văd instrumentele zăcând la picioarele lor și în zadar își frâng capul căutându-le aiurea.

Sub Ludovic XVI, Ney ar fi murit dogar, Lannes vezeteu, Murat birtaș; trebuia un Bnaparte ca să recunoască în ei stofa de generali.

Swierczewski nu fusese nimic cât timp se afla în Polonia, Dumbravă era necunoscut sub predecesorii lui Ioan-vodă...

Oamenii de geniu creă tot, tot, până și uneltele creațiunii!

Prin dogărit, prin birturi, prin grajduri, mulți Nei, Lanni și Murați români oftează în tot momentul după un soare care să pătrunză cu razele sale până la soiosul lor întuneric.

56. Swierczewski își așeză detașamentul în următoarea ordine.

Cozacii formau linia de bătaie. La aripa stângă patru centurii cu sulițe, în centru patru centurii cu puștile, la aripa dreaptă patru centurii cu arce.

La spatele acestora se lungea un șir de colnice, din dosul cărora se ascunseră trei mii de călărime moldovenească.

Dentâi pușcașii și arcașii descărcară o ploaie de săgeți și de gloanțe, pentru a produce o dezordine în centrul și în aripa stângă a dușmanilor.

Apoi sulițașii făcură atac asupra aripii drepte. Inamicii concepură, și trebuia să conceapă ideea, pe acest corp, azardat prea înainte, să-l desparță de celelalte două corpuri cozace, rămase pe loc.

Deci ei își mișcară centrul și dreapta asupra pușcașilor, punându-se la mijloc între aceștia și sulițașii cei încăierați cu aripa dreaptă.

Pe baza atării combinațiuni, turcii își închipuiau a fi căpătat un avantagiu decisiv, putând acum a încongiura pe cei opt sute de cozaci, lipsiți de o aripă, al căreiia teren rămase gol, și care, și aceea, izolată la o parte fără nici un sprijin și compusă numai din patru sute de sulițași, căta neapărat a fi tăiată în bucăți.

În acest mod câmpul bătăliei, în urma

evoluțiunilor, prezenta două grupe: mai încoace, peste 6 000 de turci strângând 800 de cozaci; mai încolo, din dos, 400 de cozaci strânși de peste 3 000 de turci...

Sosi momentul oportun. Pușcașii și arcașii cozaci, precum ziserăm, stăteau răzemați de niște colnice, la spatele cărora se ținea în embuscadă cavaleria moldovenească.

Când cornurile atacului turc, silindu-se a încinge pe cei 800 de cozaci, se apropiară de linia colnicelor, deodată moldovenii săriră cu răcnete la dreapta și la stânga.

Turcii se treziră înconjurați ei înșiși. Îi cuprinse o panică. Victoria fu completă. Lupta durase numai o oră. Toată pierderea detașamentului moldovenesc abia trecea peste o sută de morți.

Din turci, cei mai mulți așternură câmpul, puțini scăpară cu fuga, vro două sute fură prinși.

Ioan-vodă, privind din tabăra de lângă Bender, aplauda pe copiii geniului său.

Oare să fi aplaudat și garnizoana turcă, privind la spectacol și mai bine din vârful citadelei?

57. Meritul lui Swierczewski se cuprinde în următoarele:

1. El permise turcilor să vază în voie toată puținătatea cetei cozace, ceea ce-i făcu a nu se forma în două linii, mai

lăsând și o rezervă după obiceiul lor, ci să se grupeze cu toții într-o singură linie de bătaie, în speranță de a scurta astfel lupta, turtind în clipă o mână de cozaci sub greutatea mulțimii.

1. El puse în risc o aripă întreagă, micșurându-i înadins lungimea frontului, ceea ce, înlesnind turcilor facultatea de a încongiura pe cozaci, îi îndemnă a profita de o

greșeală imaginară și-i atrase drept asupra embuscadei.

58. Bătaia de la Bender dede naștere unui epizod pe care îl reproducem aci, ca o poezie purtând cașetul epocii.

Un mare filosof a zis: "Când cineva devine famos în bine sau în rău, poporul se grăbește a și-l închipui în cutare sau cutare împregiurare, și inventează apoi asupra-i fabule în armonie cu caracterul eroului; cari sunt minciuni factice, dar verități ideale, căci gloatele nu imaginează decât ceea ce este analog cu realitatea.

Detașamentul lui Swierczewski prinsese, între alții, pe însuși agaua, capul armatei turce, bărbat frumos, nalt, plin de farmecul manierelor, și atât de bogat, încât, voind a se răscumpăra din mâinile cozacilor, pentru ca să nu-l ducă denaintea teribilului Ioan-vodă, le-ar fi propus să-l cântărească de șase ori, contra balanțându-l o dată cu mărgăritar, de două ori cu aur, de trei ori cu argint.

Mărgăritar în greutatea unui om trupeș... nu știm, zău, dacă Rotschild ar fi în stare a se răscumpăra cu un așa preț să fi căzut în robia păgânilor; dar fabula nu căuta la atari șicane de detaliu; ea tindea numai a da o idee pitorească de bogăția pașalelor turci de atunci și, în această privință, minciuna e adevărată.

Urmăm mai departe cu narațiunea. Oricât de splendidă fuse oferta prinsului agă, totuși, cozacii nu se lăsară a se corumpe, ci-l depuseră viu în mâinile lui Ioan-vodă, punând credința cea jurată principelui mai sus de orice avuție.

Nu-i de crezut că fidelitatea cozaciloor se va fi urcat vreodată tocmai până la un așa grad de cavalerism; dar chiar câtă a fost, ea tot încă era prea mare și, am putea zice, neprobabilă din partea unei oștiri mercenare din secolul XVI; încât fabula avea oarecum dreptul de a iperboliza acea minunată fidelitate, caracterizând-o mai în reliev.

În fine, adus denaintea lui Ioan-vodă, nenorocitul agă fu interogat de către principe în curs de câteva zile asupra celor atingătare de Turcia și apoi dat soldaților să-l taie în bucăți cu coasele, deși nici lui Ioan-vodă, desigur, el nu va fi

uitat să-i propună cele șase măsuri de mărgăritar, de aur și de argint.

Mult mai erau urâți păgânii în ochii eroului român: din acest punct de vedere, bine îl cunoscu fabula!

59. Pe când Swierczewski triumfa asupra inamicilor, douăzeci și cinci de luntri, pogorându-se pe Nistru de la fruntariile polone, aduseră lui Ioan-vodă prima mică dovadă cum că Laski și Ostrogski sunt în adevăr deciși a-i trimite ajutoare; era 600 de cozaci pedestri sub comanda unui vechi marinar, Pokotilo.

Oricât de slab, acest contingent fu de o valoare nespusă pentru trebuința momentului.

Ioan-vodă porunci noilor-veniți a se rembarca în luntrile lor, câte 24 în fiecare, lăsându-se în josul Nistrului asupra Ak-kermanului unde nu puteau întâmpina multă rezistență, precedându-i spaima victoriei de la Bender.

Însuși principele rămase în excelenta-i pozițiune, având la spatele său hotarul Moldovei, de unde își procura în abundanță proviziuni și-și mărea cadrele oștii, și în învecinarea Poloniei, de unde aștepta pe toată oara deplina realizare a promisiunilr lui Laski și Ostrogski.

Să se fi mișcat el singur pe uscat asupra Ak-kermanului, ariditatea năsiposului sol, lipsa de apă, ucigătoarea căldură a acelei semiafricane regiuni, pe care am descris-o cu câteva rânduri mai sus, n-ar fi întârziat a introduce foamete, sete și boale într-o armată crescută deja la o cifră destul de considerabilă.

Luntrașii cozaci erau mai potriviți pentru atare misiune. Dezbarcând pe neașteptate la Ak-kerman, ei surprinseră orașul, măcelăriră orice li s-a părut a fi musulman sau musulmănit, se încărcară de bogată pradă, și, dând foc caselor, lăsară numai citadela, înălțându-se ca un monument funebru dasupra mormintelor...

60. Să observăm că Ioan-vodă fu unicul principe

român victorios pe uscat și pe apă.

61. Trecură numai două luni de la exploziunea războiului. În acele două luni fu câștigată marea victorie de la Jiliște, fu cucerită toată Țara Românească, fură luate Brăila, Benderul și Ak-kermanul; mari detașamente inamice fură frânte, o dată lângă Lăpușna și de două ori lângă Bender...

În acele două luni pieriră, de incendiu și de sabie, cel puțin 200 000 de dușmani, pe când moldovenii nu se vede a fi pierdut peste tot nici o mie de oameni...

Trecură numai două luni de la exploziunea războiului!

62. Până aci avurăm ocaziunea de a analiza numai resoartele parțiale ale fiecărei din bătăliile lui Ioan-vodă, explicând victoriile sale una câte una, fără legătură cu celelalte.

Până aci văzurăm cauzele succeselor în varietatea mijloacelor: diferite terenuri, diferite arme, diferite ordine de bătaie, diferite timpuri...

Până aci arătarăm, bunăoară, cavaleria ilustrându-se în ordinea concavă pe șesul de la Jiliște în bruma dimineții, infanteria culegând lauri prin o furioasă escaladare a Brăilei, marina aruncând dezolațiune în Ak-kerman, embuscada reușind pe terenul unduios de lângă Bender, și așa mai departe.

Până aci, în fine, nu ne atinserăm de loc de acele principii sintetice cari fac să reușească nu o singură bătălie, ceea ce se poate întâmpla chiar unui general mediocru, prin efectul azardului, ci cari fac să reușească o campanie întreagă ceea ce nu se poate întâmpla decât unui geniu militar prin forța combinațiunilor...

63. Elementele, adunate mai sus, ne permit acum a atribui minunile lui Ioan-vodă, în țara Românească și în Basarabia, la trei cauze mari și generale, cari planează deasupra tuturor celorlalte, mici și speciale:

1. marșul;

2. alegerea teatrului luptei;
3. manierea personală a capului.

64. Toate mişcările lui Ioan-vodă fuseră astfel încât inamicii nu-l puteau surprinde niciodată, pe când el, din contra, îi surprindea la tot pasul.

Armata sa mergea închisă din față, din laturi și la dos prin o întinsă rețea de așa-numite străji, compuse din oaste ușoară, și pe cari le străjuiau iarăși o mulțime de sentinele, presărate în toate direcțiunile, prin sate, pe înălțimi, în strâmtori, la trecătorile apelor...

Cea mai ascunsă urnire a dușmanului era pe minut cunoscută lui Ioan-vodă, care se azvârlea asupra-i, îl sfărma, îl măcelărea, făcea să se simță trăsnetul mai nainte de a se fi văzut fulgerul.

Principalele rezultate ale acestei extreme răpeziciuni, unită cu o extremă pază, fură:

1. forțele mici învingeau forțe mari;
2. inamicii pierdeau mii de oameni, iar ai noștri rămâneau mai-mai intacți.

65. Alegerea teatrului luptei fu și mai fecundă în consecuențe.

Ioan-vodă nu lăsă pe dușmani să calce Moldova, ci-i înfruntă în propria lor țară, dentâi în Muntenia, apoi în Budjac.

În acest chip, el ajunse la trei scopuri de o supremă importanță:

1. Moldovenii, scutiți înântrul patriei de nemulțumirile, zăpăceala și pagubele războiului, rămaseră ca o nesecată rezervă de bani și de brațe.
2. Inamicul, simțindu-se atacat în propriul său cămin, primea pericolul asupra-și în loc de a-l da altora, exagera în imaginațiune-i puterea adversarului, se descuragea.
3. Aflându-se într-o țară vrăjmașă, ostașii lui Ioan-vodă, din cari cei mai mulți fără soldă, aveau drept impuls perspectiva predei.

66. Un vechi autor polon, care avu bunul-simț de a cuprinde și pe români în tractatul său universal asupra artei militare, ceea ce n-a făcut

până acum nici un autor nou francez sau german, zice, între altele:

"Ioan-vodă din Moldova, Mihai cel Viteaz din Țara Românească și Gustav Adolf, regele Sveziei, știau a înfrâna pe numeroșii lor ostași numai prin prestigiul elocuenței și prin familiaritate"...

67. Trebuie oare să mai spunem că Annibal, Cesar, Wallenstein, Frederic cel Mare, Napoleon nu avură nici ei alte principii afară de cele de mai sus, deși fiecare le aplica în modul cel mai potrivit cu împregiurările propriei sale epoci?

CATASTROFA

Thus, sometimes, hath the brightest day a cloud... Sirs, what's o'clock?

Astfel, uneori ziua cea mai senină are un nor... Domnilor, câte ceasuri sunt?

1. Turcia din Europa prezintă o mare asemănare cu planta numită senzitiva: de-ndată ce atingi cu indiscreta-ți mână una singură din foile sale, toată floarea resimte atacul și se strânge de durere.

Românii, bulgarii, sârbii, grecii și arnăuții sunt cele cinci foițe ale senzitivei otomane: cea mai mică mișcare produsă în vreuna din aceste naționalități trage după sine imediata convulsiune a tuturor celorlalte.

Românii sunt latini, bulgarii și sârbii slavi, grecii o degenerațiune elenică, arnăuții o viță tracică, astfel diferența sângelui îi dezbină, dar îi unesc doi nervi puternici: frăția religioasă și frăția de sclavie.

Când Mircea cel Mare bătea pe turci, bulgarii și sârbii se îndesau sub steagurile eroului român, a cărui memorie rămase până astăzi în poeziile lor naționale.

Când Petru Rareș se pregătea a scutura jugul otoman, grecii îi serveau în toate modurile cu cel mai curagios devotament.

Armatele lui Mihai cel Viteaz erau pline de sârbi, bulgari, greci și arnăuți...

În fine, câteșicinci popoarele recunoșteau totdauna solidaritatea intereselor respective față de faptul comun al apăsării turce.

2. Dar din toată această grupă, legătura fără îndoială cea mai strânsă și cea mai trainică unește, din vechime și până astăzi, pe români și pe bulgari.

În evul mediu ei formau un singur imperiu, de la Alpii Carpatici până la Alpii Balcanilor, sub

sceptrul unei glorioase dinastii române, de care tremura Constantinopole și pe care o lingușea Roma.

În secolul XIII acea grandioasă monarchie se rupse în trei trunchiuri: Moldova și Țara Românească începură a se naște, Bulgaria începuse a muri.

În loc de un singur suveran apar pe scenă trei principi neatârnați; dar tradițiunea unității primitive nu fu uitată: câteșitrei adăugau către propriile lor nume sacramentul prenume de Ioan, conservând astfel nemuritoarea memorie a împăratului Ioan Asan, fundatorul măririi româno-bulgare unite.

În secolul XIV, Bulgaria căzu cu desăvârșire sub jugul otoman; de atunci încoace nefericiții săi fii refugiau în toți anii cu miimi pe teritoriul rămas pe jumătate liber al românilor, așteptând cu răbdare mântuirea lor de la aceia dintre cari avuseseră într-o vreme generozitatea de a-și primi o dinastie.

Ziarul româno-bulgar Viitorul, apărut și din nenorocire apus mai an pe ospetoasele maluri ale Dâmboviței, fu cea mai proaspătă, dar nu ultima manifestațiune a acelei eterne simpatii internaționale...

3. Inima bulgarilor putea ea, oare, a nu fi tresărit în profundul său când freamătul fluviului-rege le aducea răsunetul miraculoaselor fapte ale lui Ioan-vodă?

Serbii, arnăuții, grecii rămâneau ei, oare, de tot surzi la depărtatul echo de libertate?

Un luminos incendiu ardea cu văpaie dencoace de Dunăre; tăciuni înflăcărați zburau până la Balcani; vro două-trei scântei cădeau și mai departe; undeva, pe stâncile Croiei sau pe ruinele Panteonului!

4. Mare fu spaima Porții otomane văzându-se în pericol de a pierde, prin o conflagrațiune generală, tot ce uzurpase din astă parte a Bosforului.

În zăpăcirea lor, pe turci nu-i tăia capul, un

prințușor vasal, un simplu bei, un sclav cum să cuteze el a întreprinde și cum să reușească a conduce o revoltă atât de extravagantă, ale cării consecuențe amenințau însăși inima Imperiului otoman.

Sultanul Selim recurse, în fine, la trei măsuri:

1. Se ruga Alahului și prorocului său Mohamed în geamia Sântei-Sofie.
2. Fulgeră contra guvernului polon, pentru ca să curme orice comunicațiune cu Moldova.
3. Trimise asupra lui Ioan-vodă o nouă armată, de care s-ar fi speriat atunci cel mai puternic monarc al Europei...

5. Ahmed-pașa, beglerbeiul Rumeliei, și Adel-Ghirai, fratele hanului Crâmului, primiră ordine de a intra cu toate forțele în Moldova; de a prinde viu sau mort pe "nebunul târâie-brâu și vântură-țară" așa numeau pe Ioan-vodă turcii supărați peste măsură și de a pune domn pe Petru cel Șchiop.

O sută mii de turci pășeau spre Dunăre; o sută mii de tătari pășeau spre Nistru...

6. Aflând dispozițiunile dușmanilor, Ioan-vodă nu mai putea rămâne lângă Bender; el trecu Prutul și-și puse tabăra la marginea Moldovei, în Huși.

Cu un secol mai nainte, acest orășel fu descălecat de o colonie de husiți, alungați din Boemia și din Ungaria, și pe cari Ștefan cel Mare, iertându-le eresul în favorul industriei, îi primise și-i căsnicise în Moldova.

Fugarii își aleseseră un cuib care să le poată aminti pierduta patrie: dealurile și pădurile Hușului reproduc până acum imaginațiunii călătorului pitoreștile situri de lângă Carlsbad.

Până a sosi momentul oportun, această fortăreață firească era, pentru eroul nostru, cel mai nemerit și, putem zice, unicul punct de așteptare.

Pozițiunea Hușului prezinta următoarele avantaje principale:

1. Înlesnire pentru hrană și pentru recrutațiuni din interiorul Moldovei;

2. Apropiare de la fruntaria polonă, de unde Ioan-vodă tot încă nu despera de a căpăta ajutoare mai serioase;

3. Localitate retranșată prin însăși natura și în care nu putea fi forțat într-un caz de năvală neprevăzută;

4. Facultatea de a porni, într-un moment, sau la Nistru contra tătarilor, sau la Dunăre contra turcilor...

7. Aici Ioan-vodă congedie toată infanteria compusă numai din țărani.

Fiecare pedestraș fu însărcinat de a zbura la satul său, de a aduce brânză și făină pentru mai multe zile, de a răspândi în țară dulcea poveste despre victoriile deja obținute și de a înrola pe acei ce ar voi să ia parte la gloria și câștigul victoriilor viitoare.

Apoi dede poruncă la cei 600 de cozaci marinari, cari arseseră Ak-kermanul, să se tot plimbe cu luntrile lor pe Nistru, pe Marea Neagră și pe Dunăre, în linia dentre Bender și Brăila, pândind mișcările și intențiunile turce și tătare.

Celelalte centurii cozace, ecuestre, fură rânduite în altă parte, autorizați de a cutreiera Budjacul în toate direcțiunile, tăind, arzând și apucând tot ce le va sta în cale.

În fine, rămânând în tabăra de la Huși, deocamdată numai cu garda personală sau curtenii, toată cavaleria moldovenească Ioan-vodă o expedi la Dunăre, cu misiunea de a opri pe otomani.

8. Operând în unire cu tătarii, turcii nu se puteau transporta în Moldova decât prin un singur punct, între Prut și Marea Neagră, pe la cetatea Isakcia, numită în vechile noastre cântece istorice: "Vad de la Oblucință".

Ceva mai sus, Dunărea, lărgită prin numeroasele-i guri, nu mai prezintă nici o putință de trecere; ceva mai jos, începându-se Prutul, turcii nu puteau trece fără a cădea în imposibilitatea de a se întâlni cu tătarii.

Astfel, stând zid în fața Isakcei, mai fiind susținută și prin cele 25 luntri ale cozacului Pokotilo, cavaleria noastră fără greutate putea să apere trecătoarea Dunării în curs de mai multe zile, respingând cu succes toate încercările turcilor.

9. Pe când Ahmed-pașa cu otomanii ar fi stătut în nemișcare pe țărmul opus al Dunării, Adel-Ghirai cu tătarii ar fi trecut Nistrul lângă Bender sau lângă Ak-kerman, unde nemic nu-l putea împiedica, fiind protejat de artileria cetăților.

În acel interval Ioan-vodă, concentrându-și toată infanteria, garda personală și cavaleria cozăcească, s-ar fi răpezit cu furie asupra tătărimii, ar fi zdrobit-o și apoi, cu o oaste deja înaripată prin victorie, s-ar fi întors cu iuțeală la Dunăre contra turcilor.

Această măreață combinațiune era de felul acelora cari, cu un secol mai în urmă, ilustrară pe mareșalul de Luxembourg în bătălia de la Fleurus și pe celebrul Turenne în bătălia de la Sintzheim.

A preveni unirea duor armate inamice, bătând dentâi pe cea mai slabă și apoi pe cea mai tare, este una din operațiunile cele mai frumoase în arta militară.

10. Astfel, toată reușita campaniei depindea de la detașamentul trimis la vad de la Oblucița.

În fruntea lui fu pus pârcălabul Ieremia Golia, care, precum văzurăm, se distinsese prin bravură în bătălia de la Jiliște.

El era cel mai intim amic al lui Ioan-vodă; el însoțise pe Ioan-vodă în străinătate; el intrigase pentru a procura lui Ioan-vodă coroana Moldovei;

lui îi încredințase Ioan-vodă fortăreața Hotinului, una din cheile țării;

lui, deja în timpul războiului, Ioan-vodă îi dărui două mari moșii;

lui îi scăpă Ioan-vodă viața în focul unei bătălii, cu pericolul propriei vieți;

înainte de a pleca la Dunăre, el jură lui Ioan-vodă pe sânta cruce și pe sântul Evangeliu de a fi

credincios până la moarte...

Garanțiile erau oare destule? Ei bine! pentru treizeci pungi cu aur, al doilea Juda, pârcălabul Ieremia Golia, vându o suvenire, un amic, o patrie, o religiune!

11. Turcii trecură Dunărea. Trădătorul înștiință pe Ioanvodă cum că ajunsese prea târziu pentru ca să-i fi putut opri; dar că forța dușmanilor nu se ridică peste 30 000 de oaste nedesciplinată.

Planul primitiv e răsturnat: domnul se vede silit a bate dentâi nu pe tătari, ci pe turci.

Fiecare minută e prețioasă. El trece Prutul și zboară spre gura Dunării...

12. Cu toate astea, veselia și speranța domnea în oastea eroului.

Cu câteva zile mai nainte, la 2 iuni, ea serbase în fecundele podgorii ale Hușului o zi mare, națională, de bun ogur: ziua Sfântului Ioan de la Suceava, patronul Moldovei și totodată patron al viteazului principe.

Acum ea pășea la luptă cu voioase cântece: zgomotoasa muzică de tobe, trâmbițe, surle, fluiere o ducea la cununie... cu moartea!

13. Apropiindu-se de tabăra turcă, Ioan-vodă trimise pe hatmanul Slăvilă, cu cozacii și câteva mii de cavalerie moldovenească, să afle numărul precis și dispozițiunile inamicului.

Ei dederă peste 4 000, ce formau avantposturile armatei dușmane; dar, fugărindu-i, nu putură prinde decât un singur turc, greu rănit și carele expiră mai nainte de a fi putut răspunde la întrebările hatmanului.

Atunci însuși Ioan-vodă, luând cu sine 5 călăreți, cari erau garda-i personală, se sui pe o înălțime, sperând a putea judeca de cifra inamicilor după spațiul ce va fi ocupat armata lor.

Dar nu văzu nimic, afară de vro patru cete, cari păzeau în diferite direcțiuni intrarea taberei păgâne.

Astfel, pentru prima oară, îi lipsea acum

neapărata prefață a unei bătălii: să afle puterea, situațiunea și planul adversarului.

Norocul începu a-și schimba pasul. Dar însăși fatalitatea dede astă dată peste un Prometeu gata a provoca la luptă toate fulgerele Olimpului!

14. Când ostașii, turburați prin fel de fel de șoapte, citind nedomerire pe frunțile căpitanilor și silabisind în propriile lor inimi presimțimântul catastrofei, veniră să întrebe pe Ioan-vodă de numărul păgânilor "îi vom socoti în luptă!" le răspunse eroul.

15. Mai rămâne la mijloc o noapte! A doua zi se va dezbate cestiunea emancipării creștinilor de sub jugul Turciei.

Până acum stăpân al Moldovei, cuceritor al Țării Românești, dezrobitor al Basarabiei, Ioan-vodă mâine... peri-va?

Mai rămâne la mijloc o noapte! Să aromim în așteptarea zilei. Ioan-vodă mâine va trece Dunărea, al cării gemet răsună deja până la tabăra moldovenească; va înarma brațele vânoșilor bulgari și, înălțând pe culmea Balcanilor steagul libertății, va striga: "După mine la Constantinopole!"

Mai rămâne la mijloc o noapte.

16. Când se lumină de zi, trei boieri lipseau din tabăra moldovenească.

Le punem aci numele pentru a rămâne în vecii vecilor stigmatizate în memoria strănepoțilr.

Fu vornicul Murgu, stolnicul Bilăe și hatmanul Slăvilă. În cursul nopții ei fugiră la turci. Cronicarul Urechea se încearcă a-i scuza, zicând: "Se temeau să nu cază în primejdie".

Curios! Cronicarul trebuia să fi fost boier pentru a scuza pe alți boieri cu atâta naivitate.

17. Cu toate dezavantajele sale, ba să mai fi fost altele și mai mari, Ioan-vodă fu nevoit de a grăbi cu orice preț bătălia din următoarele cauze:

1. Pentru a preveni sosirea lui Adel-Ghirai cu tătarii.

2. Pentru a profita de prima ardoare a ostașilor.

3. Pentru a curma calea dezerțiunii...

18. În fața cetății Isakcia, din astă parte a Dunării, se lungește, perpendicular fluviului, lacul numit Cahul, ale cărui maluri despre răsărit, unde se petrece scena, prezintă un creștet rădicat, cu mai multe ramuri lăturale, formând văi și vâlcele, sau mai bine amfiteatruri închise fiecare prin câte trei pereți de pământ.

Mai înainte de a deveni celebră în analele românilor, această localitate își câștigase deja un nume istoric din timpii cei mai depărtați: ea se deprinsese a vedea catastroafe!

Aci, undeva în apropiere, se afla într-o vreme un oraș dacic, dărâmat de macedonii lui Alexandru cel Mare în expedițiunea lor dincoace de Dunăre.

Aci perșii lui Dariu Istasp trecură și retrecură Istrul în nefericitul lor război cu nomazii sciți.

Aci, mai târziu, împăratul roman Valinte o pățise azardându-se contra goților.

Aci, până astăzi, în prejmele satului Cartal, se dezgroapă în toți anii din misterul țărânei prețioase anticități grece și latine, testamente ale unei lumi pierdute.

19. La dreapta moldovenilor se întindea în lungime lacul, lat de peste 2 000 de stânjeni și fără vaduri; în centru terenul era foarte accidentat; la stânga se desfășura un șes; la spate o terasă naturală.

Din partea turcilor lacul era la stânga; iară la dreapta și în centru terenul, formând o ridicătură cam paralelă cu frontul moldovenilor, se pogora înapoi până la țărmul Dunării.

Armata noastră avea peste vro câteva mii de gloată sau recruți; peste 20 000 de infanterie, peste 10 000 de cavalerie, peste 1 000 de cozaci, 80 obuziere și 60 tunuri de câmp de cele mici moldovenești, pe cari le-am descris cu o altă ocaziune; adecă peste tot până la 35 000 de oameni

și 140 piese de artilerie.

Turcii erau peste 130 000 de oameni, cei mai mulți, după obiceiul lor, cavalerie; și 120 guri de foc.

Fiecare moldovean căta a se lupta, el singur, câte cu patru păgâni; dar Ioan-vodă, ca un general adevărat modern, își asigurase un mare avantagiu prin infanterie și artilerie, mai ales având a face pe un câmp unduios, precum sunt totdauna țărmii lacurilor.

Pe lângă astea, fiecare călăraș moldovenesc avea câte un cal de rezervă, pentru a înlocui pe cel trudit sau ucis.

Parcul abunda în arme: săgeți pentru infanterie, pentru cavalerie sulițe...

Acestea erau mijloacele respective ale ambelor armate. 20. Despre ordinea turcilr avem prea puține indicii după cari să ne putem orienta.

Istoricii o laudă: cu atât mai rău trebuia să fi fost pentru Ioan-vodă.

Tot ce se știe este că:

1. Linia lor de bătaie avea la aripa stângă 20 000 de luptători.
2. Artileria nu se afla denaintea frontului, ci la dosul lui, după coline.
3. Armata avea multe linii, lungite, una după alta, până la țărmul Dunării.
4. Batalioanele și escadroanele erau profunde...

21. Ordinea de bătaie a lui Ioan-vodă se poate desfășura cu destulă claritate.

În România, ca și în Franța, armata națională se împărțea în pâlcuri sau regimente câte de 1 000 de oameni sub câte un căpitan, subdivize în despărțiri câte de 500 de oameni, sub hodnogi, vatavi sau locotenenți.

Ioan-vodă conservă această diviziune, afară numai de cozaci, al căror număr nu se putea tăia decât cu cel mult în centurie; afară de gloată, care nu avea nici o organizațiune regulată; și afară de

garda personală, o mică unitate excepțională.

Pe această bază, principele își împărți acum armata moldovenească proprie în 30 de regimente, 20 de infanterie și 10 de cavalerie; căuta a da celei una mie de cozaci o așa pozițiune, încât fiecare centurie a lor să aibe efectul unui regiment românesc; iar gloata o lăsă a fi deocamdată numai spectatrice, călindu-se încet și de departe, ca într-o școală, pentru ocaziuni viitoare, cu focul luptei.

Formațiunea tactică a acestor unități prezinta trei linii, compuse fiecare, în proporțiuni diferite, din câte trei elemente separate: în centru stătea infanteria, la aripa stăngă cavaleria, la aripa dreaptă cozacii.

Toate aceste elemente speciale erau prevăzute fiecare cu un element comun: artilerie.

Prin câteșitrele liniile treceau trei intervaluri de o lărgime egală: unul despărțind cavaleria de infanterie sau aripa stângă în centru, un altul tăind infanteria sau centrul în două jumătăți, un al treilea despărțind infanteria de cozaci sau centrul de aripa dreaptă.

În intervalul din mijlocul infanteriei, între prima și secunda linie, stătea principele, încongiurat de garda personală, 500 voinici aleși din toată armata.

Acolo, la văzul oștii întregi, se înălța steagul cel mare al țării, cu capul unui zimbru înstelat pe o parte și o cruce pe revers.

Compozițiunea fiecărei linii diferea de celelalte două prin putere, fiind cu atât mai tare în toate cu cât mai mult se apropia de sfera acțiunii inamice: cei mai mulți oameni și cele mai multe tunuri se îndeseau în prima linie, linia secundă era mai puțină și mai rară; proporțiunea mai scădea încă în linia a treia.

Astfel: Prima linie număra 16 000 luptători, anume: 10 000 infanterie, 5 000 cavalerie, 500 cozaci și 500 garda personală.

Secunda linie număra ca la 9 300 luptători, anume: 6 000 infanterie, 3 000 cavalerie, 300

cozaci.

A treia linie număra ca la 6 200 luptători, anume: 4 000 infanterie, 2 000 cavalerie, 200 cozaci.

Prima linie avea 30 tunuri de câmp, secunda 18, a treia 12.

Dispozițiunea precisă a celor 80 obuziere e necunoscută, fiind însă mai mult decât probabil cum că o parte ocupa înălțimea predomnitoare ce se ridică pe țărmul lacului, la dreapta armatei moldovene, adecă din partea cozacilr; iar rămășița va fi fost distribuită, ca și tunurile de câmp, în calcul de câte două pe regiment.

Prima linie era menită a inaugura lupta; secunda trebuia să receapă pe prima la caz de retragere, sau s-o susțină la caz de debilitate; a treia forma rezervă.

Această caracteristică a fiecărei linii îndeosebi implica luarea următoarelor măsuri necesare:

1. Prima linie fu dezvălită în lungime, pentru a avea un front egal frontului inamic.
2. Prima linie avea între regimente și între centurii intervaluri foarte mici, pentru a prezinta o rezistență compactă.
3. Liniile a doua și a treia fură formate în coloane, pentru a putea păși mai în ordine la ajutorul liniei precedinți respective.
4. Secunda linie avea între regimente și între centurii intervaluri mari, în cari să se poată încadra la nevoie prima linie.
5. Linia a treia avea între regimente și între centurii intervaluri și mai mari, în cari să se poată încadra la nevoie prima și secunda.
6. Distanța dintre prima și secunda era mică, pentru ca sprijinul să poată fi mai grabnic.
7. Distanța dintre secunda și a treia era mare, pentru a păstra rezerva intactă de lovirile proiectilelor vrăjmașe până la momentul trebuinței extreme.

În fine, afară de cele trei linii de mai sus, mai

era o a patra linie, suplimentară, îndată la spatele rezervei, în care se afla parcul, cai, munițiuni etc., având la dos un lung brâu de coline, iar gloata la flancuri.

22. Această ordine primitivă de bătaie ni se pare a fi un cap d-operă de bun-simț militar: nu era cu putință a profita mai bine de toate condițiunile terenului și de marcata specialitate a diferitelor arme.

În privința terenului:

1. Un lac apărând într-un mod inaccesibil aripa dreaptă a oaștii moldovene, Ioan-vodă, după un principiu foarte vechi în tactică, putu să-și strămute toată cavaleria la aripa stângă; unde, pe lângă forța-i numerică aglomerată, ea devenea groaznică iarăși prin un alt avantagiu natural, prețios anume pentru acțiunea călărimii: șes.

2. La aripa dreaptă, asigurată prin pozițiunea locului și prin o nălțime garnită de artilerie grea, Ioan-vodă crezu prea de ajuns a lăsa numai o mână de cozaci, voinici devotați și cari, fiind călări sau pedestri, după trebuință, lesne se acomodau cu tot felul de teren.

3. Știind că tătarii vor putea supraveni chiar în cursul bătăliei, lovindu-l din spate, Ioan-vodă și-l acoperi prin căruțele parcului și prin o ridicătură de teren, lăsând, din necesitate, mai descoperită numai cavaleria din aripa stângă, care însă, precum veți vedea, era să aibă un rol mai important numai la începutul luptei.

În privința armelor:

1. Ioan-vodă știu a se feri de o greșeală comună generalilor europeni din secolul XVI, și chiar mai târziu lui Gustav Adolf, cari toți obicinuiau a amesteca armele la un loc, făcând monstruoase batalioane ecuestro-pedestre; în armata eroului nostru, din contra, cavaleria stătea la o parte, infanteria la o parte, cozacii un fel de dragoni iarăși la o parte.

2. Deși în Europa nu se stinsese încă uzul

feudal din evul mediu de a planta în centrul armatei cavaleria, în care servea mândra nobilime și pentru care mojica pedestrime abia avea dreptul de a forma aripe; deși o asemenea ordine se perpetuase, mai cu seamă la vecinii noștri unguri și poloni; totuși, Ioan-vodă, ghicind prin geniul său toate misterele artei militare moderne, nu se sfii a aborda o cale de tot opusă obiceiului: el puse infanteria în centru și cavaleria la aripe.

23. Studiind acum în cuintesență întregul ordin de bătaie al armatei moldovene, lesne deducem următoarele trei puncturi principale:

1. Aripa dreaptă cozacii prin lac și prin tunuri era tare în privința defensivă.
2. Aripa stângă cavaleria prin șes și prin număr era tare în privința ofensivă.
3. Centrul infanteria așezat pe terenul accidentat cel mai propriu pentru această armă era gata a susține, ofensiv sau defensiv, pe oricare din aripele sale.

24. Mai nainte de a începe bătălia, Ioan-vodă mai urcă, pentru a doua oară, piscul de pe malul lacului și văzu, astă dată, toată armata turcă ieșind în ordine din văi.

Era o mulțime spăimântătoare! Eroului tot însă nu-i venea a-și închipui că l-a trădat pârcalabul Ieremia Golia, acela căruia, după sublima expresiune a lui Tacit, el îi dase tot ce poate primi un supus!

În loc de a aresta pe criminalul, el se mulțumi cu scuzele sale; în loc de a-i tăia capul, el îi lăsă cea mai importantă operațiune a bătăliei.

La Waterloo Napoleon cel Mare crezu pe Grouchy!

25. Buciumii începură a cânta. Răsună fiorosul răcnet: "Ucide! ucide!", rămas nouă, ca moștenire, de la vechii romani, cari strigau în momentul atacului: "Feri! feri!"

Planul lui Ioan-vodă, precum se putea judeca din însăși dispozițiunea armatei sale, în care una

din aripele, acea stângă, concentrase în sine toată forța ofensivă, era de a începe bătălia în așa-numita ordine oblică, ca Epaminonda la Mantinea, Cesar la Farsale, Gustav Adolf la Leipzig, Bonaparte la Marengo.

(26) Admirat deja în anticitate, acest gen de atac căpătă nește sufragii și mai ponderoase și se sancționă prin nește exemple și mai strălucite în timpii moderni.

Frederic cel Mare rezumă prețioasele avantaje ale ordinii oblice în următoarele câteva cuvinte:

1. "Cu o oaste mică înfrângi o oaste mare.
2. Lovești pe dușmani din partea de unde însuți te știi a fi mai tare.
3. Expui pericolului numai o porțiune din armată, restul conservându-se proaspăt"...

Ar putea crede oricine cum că eroul prusian justifică aci anume motivele eroului românesc!

27. Ioan-vodă comanda centrul. Swierczewski dreapta. Stânga... pârcălabul Ieremia Golia.

28. Precum văzurăm, această din urmă trebuia să înceapă atacul.

Cele cinci regimente de cavalerie se aruncară asupra aripii drepte a turcilor.

Învecinatele cinci regimente de infanterie se mișcară înainte pentru a sprijini lovirea, amenințând centrul inamicului.

Dar vai! Ioan-vodă vede infanteria retrogradând, iar cavaleria plecând steagul, ridicând cușmele pe sulițe și trecând la dușmani.

În capul acelei cavalerii, o mai repetăm o dată, fu mascatul până atunci trădător, care, după ce vânduse păgânului trecătoarea Dunării, se grăbea acum a câștiga deplin prețul patricidului: fu pârcălabul Ieremia Golia.

29. Secolul XVI fuse fecund în cruzimi: Sânt-Bartelemi, domnia lui Ivan cel Groaznic, furorile Incuizițiunii îl împestrițează ca nește pete de tigru.

Varietățile de pedepse, întrebuințate atunci mai la toate popoarele Europei, îți ridică părul, îți

încrețesc fruntea și-ți încheagă sângele.

Dar nu fu, nu este, nu poate fi nici o penalitate destul de crudă pentru a corespunde cu fapta unui vânzător de patrie!

A împinge milioane de frați pentru secoli în abisul sclaviei este un atentat nu contra unui om, nici chiar contra unei singure națiuni, ci contra a zece, a douăzeci de popoare, ce se nasc unul după altul și se numesc generațiuni.

Crima este atât de monstruoasă, încât imaginațiunea se refuză a-i inventa o pedeapsă analoagă: penalitatea cea mai potrivită ar fi de a da mizerabilului viața Jidovului Rătăcitor, pentru ca să auză și să simță în curs de o miriadă de ani necurmatele blăsteme ale posterității.

Cain fusese sânt alăturea de pârcălabul Ieremia Golia!

30. O descurajare generală cuprinse pe moldoveni. Numai Ioan-vodă conservă o frunte senină: el devenea cu atât mai mare cu cât mai mare devenea furtuna.

Turcii așezară pe trădători denaintea liniei lor de bătaie. "Iată vânzătorii noștri!" strigă Ioan-vodă, poruncind ca toate focurile, toate împușcăturile, toate loviturile să fie ațintate spre acea parte.

Mișeii pieriră până la unul; curagiul renăscu în piepturile celor credincioși.

Ioan-vodă înaintă cavaleria din secunda linie la locul celei trecute la dușmani, apropie cavaleria din rezervă, regulă din nou pedestrimea, restabili orânduiala în toate...

31. Folosindu-se de momentana teroare a infanteriei moldovene și pășind pe cadavrele trădătorilor, turcii ne atacară acum în ordine conică, adecă mișcându-se cu centrul lor asupra centrului nostru și aținându-și aripele.

Ei sperau a rumpe armata română în două. Ioan-vodă era gata. Toate tunurile fiind deocamdată descărcate, el formă planul de a lua din coaste conul cel înaintat al păgânilor, poruncind cozacilor

să-l lovească cu puștele din dreapta, pe când cavaleria cea rennoită din stânga îl strângea cu sulițele, iar infanteria din centru ploua nouri de săgeți.

Turcii dederă dos. Retrăgându-se, intențiuna lor era de a trage pe moldoveni asupra bateriilor ascunse după coline.

Ei uitară că Ioan-vodă, fost amic al vizirului MehmedSocolli, cunoștea toate finețele tacticii otomane.

După o scurtă goană, moldovenii primiră ordinul de a reveni înapoi în șiruri strânse.

Turcii nu puteau presupune ca Ioan-vodă să le fi pregătit lor întocmai aceeași embuscadă în care ei nu reușiră a-l ademeni pe dânsul.

Așadară, văzând retragerea noastră, ei se aruncară din nou. Deodată, șirurile moldovenilor se desfăcură în laturi și, demascând artileria, fulgerară, amețiră, alungară pe inamic.

Două atacuri fură respinse. Neștiind ce să mai facă, turcii năvăliră pentru a treia oară, acum cu toată linia lor de bătaie, silindu-se a încongiura mica oaste românească...

32.

Zbor topoarele-aruncate,
Zbârnâi arcele-ncordate,
Și săgețile ușoare
Nourează mândrul soare.
Caii saltă și nechează,
Lupta urlă, se-ncleștează,
Și barbarii toți grămadă
Morții crude se dau pradă!
Zece cad, o sută mor,
Sute vin în locul lor;
Mii întregi se risipesc,
Alte mii în loc sosesc!
Dar viteazul cu-a sa pală
Face drum pintre năvală,
Și pătrunde prin săgeți,
Că-i român cu șapte vieți!

În zadar hidra turbează,
Trupu-i groaznic încordează,
Geme, urlă și crâșnește,
Și-mpregiur se-ncolăcește,
Fiul Romei se aprinde,
Hidra-n mâine-i o cuprinde,
Ș-o sugrumă, și o sfarmă,
Ș-o învinge, și o darmă...
*

33. După un potop de sânge din îmbe părțile, turcii, respinși pentru a treia oară, fură goniți cu atâta înverșunare, încăt garnizoana otomană de la Isakcia, pe malul opus al Dunării, în mică depărtare de la câmpul luptei, văzând neregulata lor mișcare îndărât, crezu bătălia de tot pierdută și rupse la fugă.

34. Pentru înlesnirea memoriei, rezumăm aci, prin câteva cuvinte, într-un mod plastic, tot mersul acțiunii în această primă fază a bătăliei, rămasă în avantagiul lui Ioan-vodă.

Liniile duble semnifică armata inamică; acele simple pe ai noștri.

1. Aripa stângă moldovenească, susținută de jumătatea centrului, atacă aripa dreaptă a turcilor;
2. Centrul inamic, susținut de ambele sale aripe, atacă centrul moldovenilor;
3. Ambele aripe moldovene atacă din coaste centrul turcilor;
4. Ambele aripe turce atacă pe ambele moldovene;
5. Toată linia de bătaie a turcilor atacă pe acea a moldovenilor.

35. Apoi, analizând în detaliu muvementul corpurilor moldovene pe câmpul bătăliei, noi admirăm, mai ales, preci

- Autor: Vasile Alecsandri. ziunea și apropozitul momentului când, după al doilea atac

din partea turcilr, aripele noastre, precum arătarăm, își despicară șirurile, golind focul artileriei: o evoluțiune foarte grea în genere, iar

mai cu seamă în retragerea unei cavalerii.

Până atunci turcii se credeau oarecum numai ei singuri capabili de a opera această artistică mișcare, pentru care se exercitau în specie din timpii cei mai depărtați, socotindo ca pe unul din principalele resoarte ale propriei lor tactice, prin care câștigaseră mai multe victorii strălucite asupra creștinilor, între altele pe acea de la Mohacs.

Văzurăți cum că moldovenii lui Ioan-vodă îi întrecură până și în această privință!

36. După ultimul atac și dezordinata respingere a păgânului, să fi avut eroul nostru o călărime proaspătă, adecă să nu-l fi părăsit la începutul bătăliei, prin trădarea pârcălabului Ieremia Golia, cele mai alese cinci regimente de cavalerie, victoria era completă.

Odată întorși la fugă, turcii trebuiau goniți fără un minut de zăbavă: linia lor de bătaie, alungată și tot lovită cu furie, s-ar fi răsturnat peste celelalte linii, deja descurageate; iar neputința de a scăpa peste Dunăre ar fi topit într-o clipă toată armata, prin fierul românilor și prin undele fluviului.

Dar lipsit de floarea și cea mai mare parte a cavaleriei sale, mica rămășiță fiind stoarsă de oboseală, ce oare putea face marele erou al Moldovei?

37. Și, cu toate astea, oricare va fi de aci înainte rezultatul final al bătăliei, analele militare trebuie să admire cu entuziasm pe acela care, înfruntând o armată de trei ori mai numeroasă, fiind în trei rânduri vândut, după ce susținuse trei atacuri teribile, tot încă părea a fi el învingător.

38. Obosiți de crâncena luptă, turcii se opriră; moldovenii se puseră la repaos din dosul tunurilor.

"Și așa stând și privind unii la alții zice cronicarul Urechea a dat o ploaie mare de a muiat praful cel de pușcă, de unde aveau moldovenii nădejde de ajutor".

Precum văzurăm, numai prin inafanterie și, mai ales, prin artilerie Ioan-vodă întrecea pe turci,

contrabalanțând grozava disproporțiune a forței numerice.

Infanteria era ostenită; artileria fu abimată. Elementele se uniră cu trădătorii!

39. Ploaia domolind praful, și împrăștiind fumul ce s-au fost rădicat de sub picioarele luptătorilor, cai și oameni, și din detunetele artileriei, turcii se încredințară acum limpede de toată puținătatea armatei lui Ioan-vodă.

La aripa dreaptă, ei văzură o adevărată miniatură; numai vro câteva sute de cozaci, pe cari îi apăraseră până atunci formidabile bătălii, dar în urma ploaiei nu-i mai apăra nimica.

Astfel, cei 20 000 de turci cari formau aripa stângă a păgânilor se grăbiră a se azvârli cu toată furia siguranței asupra vitejilor aliați ai lui Ioan-vodă.

Contra acestei inundațiuni de brațe stăteau peste tot 300 de cozaci: 900 căzuseră morți mai nainte în cursul bătăliei.

Erau 70 de turci pe un singur cozac.

40. Spre culmea fatalității, sosește în același moment Adel-Ghirai cu 100 000 de tătari, realizându-se nenorocirea pentru a cărei înlăturare Ioan-vodă pripise a da bătălia cu o oră mai nainte.

Pe când aripa dreaptă a armatei turce năvălește din față asupra restului cavaleriei noastre din stânga, tătarii trec terasa din dosul moldovenilor și lovesc dindărăt.

Nu aveam în totul nici 5 000 de călărași, cari, puși între două focuri, simțiră acum o sută de brațe rădicate asupra fiecărui cap!

41. Cozacii aveau puște, se sprijineau de o parte de țărmul lacului, de cealaltă de infanterie, și erau atacați numai din față: ei rezistară contra aripii stângi a păgânilor.

Cavaleria moldovenească, lipsită de armă de foc, având o coastă descoperită și fiind atacată totodată din față și din dos, de tătari și de aripa dreaptă a turcilor, nu era chip a rămâne pe loc.

42. Infanteria se conservă până acum din trei cauze:

1. Prin pozițiunea-i centrală, care nu permitea inamicului a o distruge mai nainte de a fi nimicit aripele;
2. Prin parcul ce-i acoperea dosul, apărând-o de năvala tătărimii;
3. Prin naturala-i stabilitate în comparațiune cu esențiala mobilitate a unei cavalerii.

43. Gloata scăpă furișându-se printre căruțe.

44. Rămas numai cu infanteria, cozacii și gloata; pierzând o aripă întreagă; părăsindu-l orice speranță, orice posibilitate de victorie, ce oare mai putea întreprinde Ioanvodă?

În acest moment i se arătă la lumină toată mărimea de suflet.

El ar fi putut să-și scape propria sa viață. Străvestit într-o haină țărănească, încălecând pe un mândru cursier domnesc, nimic nu era mai lesne decât a ieși pe din dosul armatei, a ocoli lacul Cahulului în direcțiunea Prutului, pe unde nu pătrunseră încă inamicii, a trece în Moldova și a fugi d-aci în Polonia, recurgând acolo la ospitalitatea lui Laski sau a principelui Ostrogski.

Cine știe dacă, în cursul timpului, el nu se va fi reconciliat cu Poarta otomană?

Cine știe dacă nu va fi adus din Polonia, ca Lăpușneanul sau ca Despota, o nouă armată, cu care să-și recucerească țara...

Ei bine! aceste impulsuri egoistice, deși au putut străbate în pieptul unui Pompei sau Carol XII, totuși, nu-și găsiră loc în sublimul cuget al lui Ioan-vodă.

A scăpa rămășițele armatei moldovene, fără a se gândi un minut la sine însuși, sau dacă nu, apoi cel puțin a pieri cu glorie dempreună cu iubita patrie... numai una din aceste două putea alege rässtrănepotul mumei lui Ștefan cel Mare, care învăța pe fiii săi că paserea în cuibul său piere!

45. Tătarii, împinși de nenfrânata lor lăcomie,

purceseră în goană după împrăștiata cavalerie, compusă din boieri și boiernași, adică, mai bine zicând, din blăni de samur, din săbii cu pietre scumpe, din lanțuri de aur.

Această capitală imprudență eliberând deocamdată spatele armatei moldovene, Ioan-vodă minte limpede în împregiurări turburi se grăbi a profita de greșeala vrăjmașului.

El descalecă de pe cal, pedestrește pe cozaci, grupează gloata cu infanteria și, strigând către eroicele resturi ale oștirii sale: "Fraților! cază capul meu unde vor cădea capetele voastre!", face un atac atât de furibund, încât apucă de la turci artileria lor, o strică pentru ca să nu le mai poată servi și-i lasă înlemniți de amețeală și uimiți de admirațiune!

Cu propriile sale mâini, în furia acelui moment suprem, el trase din mijlocul păgânilor un tun de cele mari: atât de colosală era puterea fizică a acestui Ercule român.

Apoi formând o compactă, nestrăbătută coloană, moldovenii se retraseră până la apropiatul munte, pe vârful căruia fumegau ruinele satului Roșcanii, ars cu câteva minute mai nainte de cătră urdiile tatare.

46. Ultimul atac, mai nainte de a se retrage, ca și toate celelalte manevre ale acestei memorabile bătălii, este un strălucit testimoniu de știință militară.

Mult mai în urmă, ilustrul Montecuculli zise: "Cată să ataci pe dușmani cu o violență extraordinară mai cu seamă atunci când voiești a te retrage."

Plecați dară fruntea denaintea lui Ioan-vodă, care înțelesese aceasta la 1574, în momentul cel mai desperat al unei bătălii deja pierdute, nu denaintea lui Montecuculli, care rumega cu un secol mai târziu în liniștea cabinetului!

47. Din aproape 35 000 de oaste, eroul rămase abia cu 7 000. Cel puțin 20 000 de români au căzut

într-o jumătate de zi, apărându-și cele trei idoluri, pe cari le recomandase odată marele Ștefan în instrucțiunile sale militare: Crucea, Țara și Steagul!

48. Scriind aceste rânduri în singurătatea nopții, când misterul naturii și tăcerea oamenilor duc imaginațiunea departe, departe la ceea ce nu mai este sau ceea ce nu este încă, uitând prezentul și confundând într-o rază trecutul și viitorul mă cutremură bătaia inimii, mă arde focul capului, mă furnică prin sânge fluvii de forță, mă electrizează o șoaptă ce vine nu știu de unde, din mine sau dinafară: "mare e Românul!"

Dar deodată se aude troscotul unei birje zdrobind pavelele stradei; mă arunc la fereastră; luna întinde o melancolică lumină; un june cu mănuși albe, cu geam la ochi, cu havana în gură, se întoarce palid de oboseală după o petrecere nocturnă...

49. Așezându-se printre dărămături, Ioan-vodă ocoli cu șanțuri platoul muntelui; puse în fața inamicului, în giurul așa-numitei "creste militare" (cr 'te militaire), adecă pe linia cea mai înălțată a pogorâșului, pe cei mai buni arcași și pușcași; îi întări prin o secundă linie; și, în fine, formă o rezervă, pentru a susținea la caz de trebuință puncturile cele mai amenințate.

Cu apropierea nopții turcii și tătarii, unii revenind din zăpăceală,ceilalți din goană după fugărita cavalerie, blocară noua tabără a lui Ioan-vodă.

Războialele franceze în Algeria probează până astăzi cât de greu este a ataca o înălțime chiar lipsită de fortificațiuni și apărată de un mic număr de beduini; cu cât dară mai tare era pozițiunea moldovenilor, plantați pe un munte șanțuit, grupați în număr de mai multe mii de cei mai bravi și unind avantajele înălțimii cu niște avantaje nu mai puțin prețioase ale ruinelor: "atacul unui sat coastă prea mulți oameni", zicea Frederic cel Mare.

Mai adăugați că Ioan-vodă, în ultimul său atac, stricase o mare parte din artileria turcă; iar câte tunuri le mai rămâneau bune, toate își pierdeau în zadar gloanțele printre zigzagurile ruinelor, fără a nemeri pe moldoveni, pe când aceștia, din contra, țintind dintr-ascuns și în liniște, trimiteau păgânilor cu fiecare descărcătură un singur mesagiu de moarte.

50. Istoricii acuză pe Ioan-vodă de a-și fi ales o pozițiune fără apă și de a nu fi luat nici o măsură pentru a și-o procura prin mijloace artificiale.

Acuzațiunea e bazată pe necunoștința localității:

1. În tot cuprinsul Budjacului apa e aproape tot atât de rară ca și în centrul Africii.
2. Căutând izvoare pe vărful unui munte, trebuia săpat pământul până la o adâncime foarte mare.
3. Chiar răușind în asemenea azardoasă și grea operațiune, o fântână n-ar fi ajuns pentru îndestularea a 7 000

de oameni...

51. În curs de trei zile și trei nopți Ioan-vodă respinse toate atacurile a 200 000 de păgâni.

Lipsiți de o picătură de apă, moldovenii așteptau venirea nopții pentru a întinde petice de pânză dasupra ierburilor: ei își ungeau buzele cu rouă!

Adesea cu Ioan-vodă în frunte, o seamă ieșeau din șanțuri, se repezeau cu turbare asupra celor mai expuse posturi inamice, tăiau, măcelăreau, doborau toate dinaintea lor, și apoi, crunți de sânge, se întorceau cu mulțumirea lui Ugolino din infernul lui Dante când roade capul vrăjmașului său Ruggieri!

52. În cursul acelor trei zile și trei nopți, demne de timpul lui Orațiu Cocles, Ioan-vodă, să se fi gândit el cât de puțin la propria-i siguranță, scăpa.

Vorbind turcește ca un turc, el putea trece în crepuscula serii chiar prin mijlocul păgânilr, precum deja făcuse odată Țepeș.

Dar toate demonstră că eroul nostru, groază

numai pentru păgâni, pentru ciocoi, pentru călugări, își iubea țara mai mult decât pe sine însuși.

53. În a patra zi turcii încep a parlamenta. Ioan-vodă arată celor trimiși tăria pozițiunii sale și numărul vitejilor ce-i mai rămân.

"Precum vedeți, le zice el, sunt în stare de a mai susținea lupta."

Apoi le propune următoarele trei condițiuni:

1. Mâna dușmanilor să nu se atingă de ostașii moldoveni, cari să fie liberi a merge pe la casele lor, fără a fi

prigoniți vreodată pentru trecut de către viitorul domn al Moldovei.

1. Cozacii să fie lăsați a se întoarce la țara lor.
2. Însuși principele să fie trimis, viu și nevătămat, d-a dreptul la sultanul Selim...

54. Păgânii primiră tractatul. Condițiunile fură jurate de șapte ori de către beglerbeiul Ahmed-pașa și de șapte ori de către Petru cel Șchiop, devenit în fine în realitate domn al Moldovei.

Ahmed-pașa le jură de șapte ori pe cartea lui Mahomed. Petru cel Șchiop le jură de șapte ori pe cartea lui Crist...

55. Cu lacrimi în ochi, fără a putea vorbi de emoțiune, Ioan-vodă se despărți de credincioșii săi tovarăși.

Cozacilor, oameni străini, veniți a servi pentru plată, el le lăsă toate sculele ce avea lângă sine.

Moldovenilor, frați ai săi, cari se luptau pentru libertatea patriei, le lăsă suvenirul de a le fi fost un mare domn și vaga speranță de întoarcerea sa la domnie...

Eroul era convins că va reuși prin profunda-i diplomație a recâștiga grațiile sultanului Selim, precum altădată, tot într-o asemenea situațiune, Petru Rareș, numai prin bărbăteasca-i elocuență, reușise a îmblânzi mânia sultanului Suleiman.

Oamenii mari nu desperă nici chiar pe insula Elba! Până atunci adio! Cozacii plângeau;

moldovenii nu puteau plânge: excesul durerii seca izvorul plânsului.

56. Capitulațiunea de la Roșcani amintește o altă, încheiată tot cu turcii, nu mai departe decât cu vro trei ani mai nainte, pe când însuși Ioan-vodă petrecea încă în Constantinopole.

După o eroică apărare a cetății Famagusta în Chipru, comandantul Bragadino, redus nu prin arme, ci prin foamete, impusese păgânilor condițiunea de a permite garnizoanei o liberă retragere.

Seraskirul turc iscălise fără greutate, și tot fără greutate se grăbi a-și călca iscălitura: după deșertarea cetății, viteazul Bragadino și floarea juneței venețiene pieriră în torturе.

Cunoscând dară perfidia otomană, Ioan-vodă nu se mulțumi cu o simplă iscălitură a pașalelor: el ceru și dobândi, ca garanție, un septuplu jurământ, mahometan și creștin, din partea lui Ahmed-pașa și din acea a lui Petru cel Șchiop, de la inamic și de la rival...

Ei bine, prin aceasta tractatul deveni el oare mai sacru?

57. Povestirăm trădarea, să povestim sperjuriul.

58. Pe lângă persoana lui Petru cel Șchiop, pentru a-l instala cu firman o inovațiune nepilduită până atunci în Moldova se afla capigibași sau prim-ușierul Porții otomane, un personagiu deja important, dar care mai în urmă ajunse și mai sus, vizir, ginere și cumnat al sultanilor...

Era Scipione Cigala, dintr-o familie aristocratică neapolitană, renegat sub numele de Djigala-zade: un june moale, desfrânat, nestatornic, mâncăcios, bețiv... dar cu atât și mai puternic la curtea unui sultan ca Selim II.

Când Ioan-vodă intră în cortul beglerbeiului, Ahmedpașa era încongiurat de ieniceri, agale, bei, sangiaci, cari toți se îmbulzeau să vază pe teribilul erou de la Jiliște, Brăila, Lăpușna, Bender...

Seraskirul începând cu mustrări, Ioan-vodă îi

răspunse cu toată demnitatea unui principe că, pe baza capitulațiunilor sale, el nu are a da seamă decât numai când îl va fi întrebat însuși sultanul.

Mândria viteazului înfioră pe musulmani; dar grandoarea-i se părea a fi înlănțuit brațele lor: ei se uitau nedomeriți unul la altul, îndemnându-se care de care a da prima lovitură, și nemine nu cuteza... trebuia un apostat; trebuia un om îndobitocit prin excesul banchetelor și un dobitoc amețit prin furia opiului: trebuia un monstru pentru a face un asemenea pas contra onorii și contra jurământului.

Acel monstru fu capigibași Djigala-zade.

59. Munteanul Petru cel Șchiop aduse armele păgânilor asupra eroului Moldovei.

Italianul Scipione Cigala îi înfipse cuțitul în inimă. Un muntean, un italian, un moldovean. Se sfâșiau frații: râdea otomanul, zâmbea neamțul, se pregătea a rânji muscalul.

60. Când gigantul fu căzut sub perfidul pumnar al neapolitanului Cigala, ienicerii, îmbărbătați prin inițiativă, se azvârliră asupra victimei, tăiară majestosul cap ce-i speria mai dăunăzi până și-n taina visurilor și-l înălțară pe o suliță.

Apoi temându-se, poate, ca un al doilea cap să nu răsară cumva pe desfiguratul corp, ei legară trunchiul martirului de coadele a două cămile, cari, gonite în direcțiuni opuse, îl rupseră în hidoase fragmente.

61. După ce finitul spectacolului le răcise mințile, păgânii nu putură a nu recunoaște propria lor nulitate în alăturare cu sublimul eroism al mortului.

Crezând că virtutea lui Ioan-vodă își va fi avut izvorul în oasele din cari fusese țesut și în sângele ce-i circulase prin vine, ei își împărțiră între sine, ca moaștii, fărmăturile acelor oase și-și înfruntară săbiile în acel sânge, rugânduse lui Allah ca să le dea și lor tuturor inima principelui român!

Călăii purtau pizmă jertfei lor.

62. Cât timp a trăit Ioan-vodă, turcii, boierii și

călugării nu-l sufereau deopotrivă.

După ce murise, inamicii străini se arătară mai generoși decât inamicii casnici.

Pe când ienicerii se puseră a adora rămășițele viteazului, ciocoii cei cu ișlice și cu comanace crezură sosit momentul de a-și bate în fine joc de acela denaintea căruia ei nu îndrăzneau până atunce să ridice ochii de la pământ.

Pentru a-i răpi chiar gloria postumă, ei răspândeau acum în popor odioasa anecdotă cum că în momentul când îl rumpeau cămilele Ioan-vodă să fi zis: "Ah! caută că eu multe feluri de morți groaznice am făcut, iar caznă ca aceasta n-am știut să fac!"

Dar cine oare să fi putut rosti această barbară și atroce glumă: capul cel lipsit de trunchi? sau trunchiul cel lipsit de cap?

Nu pentru prima și nu pentru ultima oară o neputincioasă ură inventa absurdități!

63. Cronicarul Urechea o mai ziserăm deja nu o dată este un echo al partitului aristocratic.

Așadar, el nu numai profanează prin satiră ultimele divine momente ale lui Ioan-vodă, ci încă se încearcă a scuza mârșava trădare națională a pârcalabului Ieremia Golia.

Când vine vorba de vânzarea trecătorii Dunării, analistul-cocon declamă cu un aer de criminală inocință: "Cu greu este celor puțini a opri pe cei mulți și celor slabi pe cei tari; căci trecând întâi puștele cu ieniceri și cu pedestrimea să apere vasele, aci și toată alaltă oaste turcească a sosit, unde văzând Ieremia pârcalabul că nu-i poate opri, s-a întors..."

Când ajunge la defecțiunea celor cinci regimente de cavalerie, el se ferește măcar de a menționa numele pârcălabului Ieremia Golia, alunecând numai în treacăt următoarea frază obscură și diminutivă: "La începutul războiului zic că o seamă de moldoveni să se fi închinat la turci"...

Înșiși cronicarii otomani sunt mai români!

64. După măcelul de la Roșcani, Petru Șchiopul se grăbi a trimite caimacam la Iași, ca să-i păzească tronul, pe unul din mizerabilii vânzători ai lui Ioan-vodă, stolnicul Bilăe, înălțat acum la demnitatea de mare vornic al Țării-de-Jos, ocupată până atunci de bravul Dumbravă.

65. Nu numai vitejii de la Cahul, nu numai "frații de cruce" ai lui Ioan-vodă, dezarmați prin jurământ și măcelăriți prin sperjuri, avură soarta de a pieri, ca tâlharii cei osândiți la moarte, fără a se putea apăra; nu! nu numai pe țărmii Cahulului și pe ruinele Roșcanilor curse cel mai pur sânge și căzură cele mai nobile capete ale Moldovei; nu! "S-au pornit tatarii în pradă peste toată țara zice cronica cât n-a fost niciodată mai mare pustietate decât atunce; că pre toți i-au cuprins pe la casele lor fără grijă, unde până astăzi între Prut și Nistru de atunce a rămas pustietate, de nu s-a mai împlut de oameni..."

Petru cel Șchiop, în fruntea urdiilor păgâne, privea cu o sacrilegă nepăsare cum inamicii românilor și ai Crucii îi așterneau până la Iași o cale domnească de purpură din sânge și arcuri triumfale din capetele moldovenilor.

66. Moartea lui Ioan-vodă fu semnal de piere pentru trei miniștri, credincioși până în fine luceafărului libertății naționale:

Vintilă-vodă, Vornicul Dumbravă, Episcopul Isaia Rădăuțeanul.

67. Fostul principe muntenesc, alungat dimpreună cu frate-său Petru cel Șchiop, expedi acum o armată turcă să cuprinză Bucureștiul.

Deși Vintilă-vodă nu avea lângă sine decât pe viteazul vornic Dumbravă cu o mână de moldoveni, totuși, lupta, încinsă pe câmpia unde este astăzi Radu-vodă, fu atât de cruntă, încât învingătorul crezu de cuviință a-i eterniza memoria, zidind o biserică pe locul bătăliei și înființând o serbare anuală, rămasă până astăzi sub

numele de "Moși".

O victorie, o biserică, o serbare cari ne aduc aminte de rușinea discordiilor române!

68. Vornicul Dumbravă reușise a scăpa în Transilvania, având nobleța de a căuta refugiu la generozitatea unui inamic ale cărui oști se luptară contra moldovenilor în bătălia de la Jiliște.

Un erou muntean fu trimis pentru a cere moartea unui erou moldovean: Ivașco Golescu mijloci extradițiunea vornicului Dumbravă.

Ce infamie, ce timpuri, o, Doamne! Călcând acele legi, cari prin sublimul lor meritară ca oamenii să le numească divine, Ștefan Batori, beiul transilvan, dede pe Dumbravă, legat la mâini și la picioare, în dispozițiunea ambasadorului muntenesc.

Sosind la București, demnul tovarăș al lui Ioan-vodă fu descapitat.

69. Vlădică Isaia Rădăuțeanul nu întârzie a fi scos din scaunul episcopal de către Petru cel Șchiop; de atunci încoace numele său, ilustrat un moment prin negociațiuni diplomatice cu Polonia și cu Moscovia, despare pentru totdauna din analele țării...

70. Nu putem trece cu tăcerea, în acest dureos martirologiu, pe bravul Swierczewski.

Fără a fi fost român, el merită să-l punem și pe el în numărul sânților: epitet ce poporul nostru îl dedea în vechime nu ipocriziei ascetice, ci numai apărătorilor țării.

După bătălia de la Cahul, Swierczewski nu mai apare pe scena istoriei: product al geniului lui Ioan-vodă, el se stinse odată cu creatorul său...

71. Cellalt cozac, marinarul Pokotilo, învingătorul de la Ak-kerman, după ce se văzuse în imposibilitate de a apăra el singur trecerea Dunării contra colosalei armate otomane, lăsă portul Galațiului, unde se ținuse în embuscadă, și... nu-i găsim urme în istorie!

72. Mai pieri atunci, pieri fără de veste, o ființă

gingașă, de care n-am vorbit nemic în tot cursul acestei tragedii, pline de caractere sau prea mari, sau prea mici, dar numai bărbătești: îi rezervam pateticul finalului.

Era o femeie care iubea atât de mult pe Ioan-vodă, încât îl întovărășea în toate bătăliile sale, dempreună cu un prunc de țâță...

Nu vă mândriți, româncelr: era o străină, o săsoaică, un blond și melancolic căpșor german din Transilvania.

În focul ultimei lupte, cuprinsă de acel presimțimânt profetic ce însoțește totdauna un amor profund și pur, fie acel amor pentru un bărbat, pentru o patrie, sau pentru însuși Dumnezeu! "ea nu lăsa pe Ioan-vodă zice cronica țării să stea între oastea cea călăreață, temânduse să nu-l viclenească boierii!"

Câzând prizonieră, văduvă a fericirii sale, condusă în robie la Constantinopole, ea se evaporează din istorie, după expresiunea poetului:
Ca o fantasmă dragă, ce-n vise lungi și rele,
Trecând printre morminte, șoptește: am trăit!...

*

Sugarul său, născut așa zicând pe un câmp de bătălie, crescu în haremul unui pașă.

Peste douăzeci și cinci de ani, Turcia, sigură că natura părinților degenerase cu desăvârșire în această rămurea transplantată a unui neam eroic, îl trimise domn în Țara Românească.

El domni ceva peste un an, nu făcu nemic și abia figurează în cronice sub porecla de "cel Surd".

În adevăr surd, surd la vocea măreței sale origini: fiu desnaturat al unui tată erou și al unei mame eroine, mai purtând spre deriziune numele strămoșesc al marelui Ștefan!

- Autor: Dimitrie Bolintineanu.

Bruma sclaviei ucide în rădăcină chiar florile

cele mai alese.

73. De la amorul nelegitim, dar pasionat și poetic al junei germane, să trecem la călduța proză a căsătoriei lui Ioan-vodă cu fata marelui boier Lupea Huru.

Văzurăm că doamna, dempreună cu fiu-său Petru, declarat prin votul țării moștean al tronului moldovenesc, refugise contra neliniștii războiului la marginea Poloniei, după murii formidabilului Hotin.

Însuși socrul princiar comanda cetatea, ca unul ce avea un interes personal în mântuirea fiicei sale și a coronatului său nepoțel.

Familiile celor mai însemnați boieri cautară siguranța lor pe lângă familia domnească.

Ajungând știrea despre calamitatea de la Cahul, ei cu toții trecură Nistrul, ducând cu sine tezaurul princiar, însoțiți de 200 nobili poloni, cari se grăbiră a forma o frumoasă escortă în giurul nefericitelor romånce, și familia domnească se retrase la moșia unui magnat, vechi amic al lui Ioan-vodă.

În zadar Turcia ceruse în mai multe rânduri extradițiunea fugarilor, mai ales a principesei cu copilul și cu bogățiile lui Ioan-vodă: ospitalierul magnat, credincios suvenirului amiciei, respinse toate stăruințele Porții otomane și chiar ale regelui polon, până ce, în fine, fiind amenințat, el se căsători cu văduva eroului moldovenesc, și numai așa o putu scăpa de robia păgână.

Doamna Moldovei deveni soția lui Cristof Strus. Pe lângă prestigiul său de mântuitor, noul bărbat al văduvei lui Ioan-vodă avea o calitate ce-l făcea demn de o asemenea însoțire: el se trăgea dintr-o familie atât de eroică, încât în Polonia devenise proverbial că fiecare Strus moare pe câmpul bătăliei.

Douăzeci și patru din acest neam pieriră în lupte cu păgânii.

Peste treizeci de ani, fiastrul lui Cristof Strus,

eredele lui Ioan-vodă, strângând o mână de cozaci, năvăli în Moldova ca să cuprinză tronul părintesc, pe când domnul Aronvodă se afla atunci dus la Constantinopole: după o domnie de două luni, neputând să reziste unor forțe centuple, el fu silit a se întoarce în Polonia, fu arestat și trimis în exiliu la fortăreața Marienburg.

Prin un azard curios, tot acolo în exiliu și-a fost petrecut junețea un strămoș și omonim al său, famosul Petru Rareș.

74. Așa finiră cele două femei și cei doi fii ai lui Ioan-vodă.

75. Voind a încheia acest registru mortuar, îmi tremură mâna, ca și când prin descrierea crimelor aș resimți eu, în locul ucigașilor, remușcările conștiinței!

Puțin în urma bătăliei de la Cahul, un străin vizită Bucureștiul.

Pe poarta palatului domnesc el văzu expuse două domnești capete.

Unul, de curând secerat, conserva încă ceva sufletesc, asemenea undei de care atingându-se în zbor aripa unei păsări întipărise în ea pentru o clipă o vagă mișcare.

Cellalt, cosit de demult și adus de departe, livid, fix, speria prin un aer de ironie mortală, nu din astă lume, ci din nește sfere superioare: teribila expresiune a capetelor moarte de pânzele lui Caravaggio!

Acele două infernale trofeuri era capul lui Vintilă-vodă, domnul Țării Muntenești, și capul lui Ioan cel Cumplit, domnul Moldovei...

Frați până la moarte, frați după moarte: adevăratul simbol de unire!

DUPĂ EL...

Astfel coardele alăutei, lovite prea tare, răsună și plesnesc: confuzul son se pare a promite abia începutul cântecului, dar nimene nu se mai așteaptă a-i auzi sfârșitul...

Mickiewicz, Konrad Wallenrod

1. Era anul 1577: trei ani de la pieirea lui Ioan-vodă. Pe tronul Moldovei, după ce și-l cumpărase cu un tribut îndoit și cu pâraie de sânge românesc, domnea în liniște, ca într-un cimitir, Petru cel Șchiop, încungiurat de ciocoi, cari îl numeau "matcă fără ac", și de călugări, cari îi admirau cunoștințele în astronomie și în muzică.

Țăranii nu aveau ce mânca. Visteria era seacă. Ienicerii, cari formau garda princiară, erau stăpâni prin orașe și prin sate.

Deodată sosește un curier: cozacii se pregătesc a trece Nistrul, având în fruntea lor pe un frate al lui Ioan-vodă...

2. Mult poate un nume! La Roma era de ajuns ca un Commod sau un Eliogabal să se numească Antonin pentru ca pe dată tot imperiul să-i aclame cu entuziasm, aducându-și aminte de fericiții timpi sub Antonin cel Piu și sub Marc-Aureliu Antonin!

În ochii francezilor, unul din cele mai mari merite ale lui Napoleon III fu calitatea sa de nepot al lui Napoleon I.

Judecați dară de impresiunea produsă asupra moldovenilor prin vestea venirii unui frate al neuitatului martir de la Cahul!

3. Pretendintele era fiul armencei, mumei lui Ioan-vodă; însă fiu din un alt tată, un tată nedomn și chiar neromân.

Dacă boierii și călugării imputau ca o crimă originea armenească numai maternă a lui Ioan-vodă, apoi cu cât mai pronunțată cată să fi fost

aversiunea lor pentru acest frate, nu fiu domnesc, armean și de pe tată și de pe mumă!

Prima așezare a armenilor în Moldova fuse anterioară descălecării așa-numitului Dragoș-vodă; dar în curs de trei secoli de emigrațiune mica lor colonie nu știu a se întruni cu românii; ea rămase diferită prin religiune, prin limbă, prin obiceiuri, prin ocupațiuni, prin încuscriri.

Din această cauză, moldovenii priveau totdauna cu un despreț suprem pe laborioșii armeni, acufundați cu totul în negoțul lor, numindu-i păgâni, și bisericii lor zicându-i capiște

Ei bine! un armean, un paria al societății moldovene fu primit acum cu brațele deschise, numai pentru că avusese aceeași mumă cu nemuritorul erou al României!

4. Carabied Serbega așa-i era numele armenesc e cunoscut în cronicele noastre sub porecla de Ioan Crețul, după caracterul părului, iar în analele cozace sub acea de Ivan Potcoavă, fiindcă frângea între degete potcoava de cal.

Nalt, bine făcut, având o forță extraordinară, brav până la temeritate, acest domn, adevărat frate cu Ioan-vodă, fugind în urma catastrofei de la Cahul, își găsise un refugiu peste Nistru.

Antipatiile sale și ale cozacilor erau comune: îi însuflețea deopotrivă același simț de răzbiunare contra păgânilor.

Așadară, în curând Potcoavă își câștigă un renume teribil care răsuna până-n fundul Moscoviei și până la haremurile Stambulului; vitejiile sale contra turcilor din Budjac și a tătarilor din Crâm îl făcură groaza mahometanilor și "Roland" al poeziei slavo-orientale!

Născut și crescut în Moldova, frate al unui mare domn moldovenesc, el se scârbea de numele de armean și se fălea cu acela de român, pe temei că e român oricine voiește și simte românește: la anticii noștri străbuni doi împărați din cei mai eminenți, Traian și Alexandru Sever, a fost unul barbar din

Spania, cellalt barbar din Siria...

Astfel, gloria personală a lui Potcoavă măgulea amorul propriu național al moldovenilor, cari își atribuiau și aveau cuvânt de a-și atribui loruși cu mândrie victoriile înstrăinatului viteaz, și figura lui apărea cu atât mai mare cu cât mai mult o exagera fama depărtării și cu cât mai mică se vedea de aproape caricatura domnească a lui Petru cel Șchiop...

5. După fatala bătălie de la Cahul reușise a scăpa în patrie căpitanul cozacesc Kopycki, păstrând în inimă un devotament postum și religios pentru memoria lui Ioan-vodă.

Tot atunci se retrăsese peste Nistru, de frica persecuțiunii lui Petru cel Șchiop, fostul pârcălab de Roman, Țopa; își cumpărase o bucată de pământ la hotarul Moldovei; se însurase cu o femeie cozacă și, privind cu dor de pe țărmul fluviului la părăsita țară, gemea după un trecut, ofta după un viitor.

Acești doi, Kopycki și Țopa, întreprinseră acum a da lui Potcoavă coroana frățâne-său lui Ioan-vodă, veștejită de trei ani pe fruntea unui trândav cirac al Porții otomane.

Pe de o parte, ei își formară un puternic partit în interiorul țării, pentre vechile sluji ale glorioasei domnii trecute; pe de altă parte, prin bani și promisiuni, adunară câteva centurii de cozaci; în fine, arătând lui Potcoavă scrisorile moldovenilor, cari îi propuneau cu stăruință tronul fratern, îl îndemnară a profita de ocaziune.

6. Aflând despre mișcarea periculosului rival, Petru cel Șchiop începu a-și organiza armata, rugând totodată pe comandanții poloni de pe la fruntariile Moldovei ca să oprească cozăcimea de a călca tractatul de pace dintre Polonia și Imperiul otoman.

Potcoavă, Kopycki și Țopa, neavând încă sub arme mai mult de 300 de voinici, crezură de cuviință a mai amâna întreprinderea până la un

moment mai oportun, se retraseră de la hotarul Moldovei și se împrăștiară cu scop de a recruta mai multe forțe: Kopycki merse la cetatea Bar, Țopa la orașul Breslaw, însuși Potcoavă se așeză în târgușorul cozacesc Nemirov.

În acest interval, guvernul polon, strâmtorat de cererile unui ceauș turcesc venit din partea lui Petru cel Șchiop, se văzu silit a aresta pe turburători: un căpitan fu expedit la Nemirov cu trei escadroane pentru a pune mâna pe Potcoavă.

Viteazul avea pe lângă sine numai 50 de cozaci pedeștri cu puște; dar în pieptul său bătea inima unui frate al lui Ioan-vodă: el nu se înfricoșă a ieși în câmp întru întâmpinarea unui detașament de șase ori mai numeros, înfruntând Polonia în mijlocul Poloniei.

Pentru a putea intra în Nemirov, căpitanul polon trebuia să treacă un râuleț; Potcoavă se puse în cale-i, vârânduse cu ai săi în apă până la brâu, cu puște ațintate.

Renumele adversarului și tăria pozițiunii ce-și alesese speriară pe trimisul regal: el se retrase cu cele trei escadroane fără a fi slobozit un singur foc; Potcavă se întoarse liniștit în târgușor.

Dar orizontul său se posomorâse: el nu mai putea rămânea în Polonia.

În acest moment hatmanul cozăcesc Șah îi propuse serviciile sale, cari, unite cu ale lui Țopa și Kopycki, se rădicau în totul până la o mie de ostași de frunte.

Nu era timp de a se mai gândi. Tobele răsunară: Potcoavă trecu Nistrul, lăsând la spate răzbunarea guvernului polon și privind în față armata lui Petru cel Șchiop...

7. Invaziunea cozacilor în Moldova se operă prin județul Soroca.

Poporațiunea acestui district, o amestecătură de români cu tătarii pecenegi din secolul XIII și cu o colonie de genovezi din secolul XIV, se distingea prin spiritul său războinic.

Așezați la hotarul țării, ei știau totdauna a-l apăra cu pieptul lor, când contra polonilor, când contra tătarilor: abia se arăta inamicul pe sacrul țărm al Nistrului, în clipă sorocenii se strângeau grămadă, îl răspingeau și-l goneau adesea chiar dencolo de fluviu.

Înșiși cozacii o pățiseră nu o dată, și o pățiseră foarte rău, cu hânsarii, așa se numea brava miliție districtuală, comandată de pârcălabul Sorocei.

Prin urmare, să fi fost iubit sau, cel puțin, să fi fost respectat Petru cel Șchiop, Potcoavă cu o mie de aventurieri cu greu străbătea prin războinicele maluri ale Nistrului.

Dar sorocenii, ca și toată țara, urând și desprețuind pe necapabilul lor domn, cozacii fură primiți ca niște amici, Potcoavă ca un mântuitor...

"Acolo mulți i s-au închinat", zice cronicarul Urechea.

8. Apropiindu-se de Iași, eroul nostru fu oprit de armata lui Petru cel Șchiop, care puse în prima-i linie 500 de turci, dându-le ordinul de a trage dentâi din tunuri și apoi a se arunca în atac cu armă albă.

Dar Potcoavă moștenise o scânteie din acel geniu militar care caracteriza într-un grad suprem pe răposatul Ioanvodă, făcându-l să prevază și să preîntâmpine toate planurile inamicilor.

Înțelegând gândul lui Petru cel Șchiop, el porunci cozacilor a se culca jos la pământ, până ce gloanțele tunurilor vor trece dasupra capetelor.

Atunci, sărind pe neașteptate în picioare, ei descărcară în turci toate puștile: trei sute otomani căzură morți.

Petru cel Șchiop crezu totul pierdut și rupse la fugă. Victorie, goană, măcel...

9. Moldovenii nu luară de loc parte la bătălie. Toată acțiunea se petrecuse numai între cei 500 turci din prima linie și cozaci.

Dindată ce otomanii fură bătuți, oastea cea curat moldovenească a lui Petru cel Șchiop se grăbi a

trece la Potcoavă, pe care-l dorea mai denainte.

10. Prin o singură victorie Potcoavă luă acel tron pe care Petru cel Șchiop nu-l putuse lua cu toată armata turcămaghiară-munteană decât cu ajutorul celei mai mârșave trădări, după trei luni de o luptă necurmată, unde fusese bătut și tot bătut în zece rânduri; acel tron, pe care încă mai nainte Ioan-vodă el însuși l-a fost luat de la Bogdanvodă fără a vărsa o picătură de sânge.

În această cronologie se cuprinde o profundă lecțiune filozofică, la care cată să se gândească mult, foarte mult toți domnii de pe fața pământului: tronurile se dobândesc lesne și se pierd cu greu de către acei ce-i vrea țara, se dobândesc cu greu și se pierd lesne de către acei ce țara nu-i vrea.

Așa fu, așa este, așa va fi totdauna.

11. Intrând în Iași, Potcoavă fu coronat sub memorabilul nume de Ioan-vodă.

Dar domnia-i fu atât de scurtă, încât nu e chip a ne pronunța asupra capacității administrative și diplomatice a acestui mare ostaș.

Prima-i grijă fu de a trimite ambasadori la Constantinopole, ca să cerce de nu cumva vor reuși a-i scoate învestitura domnească.

Apoi eliberă de prin închisori gloate de prizonieri creștini, căzuți în trecut la mâna păgânilor și păziți în capitala Moldovei, sub preveghierea temnicerului turcesc Petru cel Șchiop.

În fine, numi boieri: Țopa deveni mare vornic al Țăriide-Jos, Kopycki pârcălab la Hotin, Șah hatman...

12. Nu trecu mult timp, și eternul nostru fugar, Petru cel Șchiop, reveni cu o puternică armată de munteni, tătari din Budjac, turci din Dobrogea, adunați prin firmanul imperial al lui Amurat III... uitasem a spune că sultanul Selim II nu mai era; el murise de beție în anul morții celei vitejești a lui Ioan-vodă.

Mai mulți moldoveni, moldoveni, vai! de felul

pârcălabului Ieremia Golia, se adauseră către oastea păgână, ridicată ea singură la o cifră denaintea cării ar fi tremurat oricine afară de Potcoavă.

Fidel sistemului fratern, acesta nu aștepta a fi atacat acasă, ci, cu mulți-puțini câți avu lângă sine, ieși cu semeție el însuși drept contra inamicului, ajuns deja în prejmetele Iașului.

13. Răposatul Bălcescu analiză bătălia de la satul Docolina în următoarele câteva cuvinte, pline de acea limpeziciune critică care distingea pe nemuritorul nostru istoric:

"La 1578 vedem pe Petru cel Șchiop a întrebuința aceeași tactică ce vestitul catarginez Annibal întrebuință în bătălia de la Zama.

În lipsă de elefanți, însă, el puse în fruntea liniei sale de bătălie cirezi de vaci și herghelii de cai, pentru ca să calce pedestrimea lui Potcoavă.

Lui i se prileji aceeași nenorocire ce întâmpină vestitul biruitor de la Canne: căci cozacii, stând pe loc și lăsând să se apropie oștirea lui Petru-vodă, deodată slobozîră focurile într-însa.

Atunci, acea herghelie de cai și cireadă de boi spăimântându-se, se întoarse înapoi, și, năvălind peste oastea lui Petru-vodă, o puse în neorânduială.

Cozacii se folosiră d-această împregiurare, o izbiră deodată d-a dreapta și d-a stânga, și lesne o învinseră.

14. Ciudat lucru! Petru cel Șchiop, carele știa bine elinește, citise pe Polybiu numai pentru a imita greșelile lui Annibal, dând astfel lui Potcoavă o frumoasă ocaziune de a birui întocmai ca marele Scipion.

Natura, nu lectura face adevărații generali, cari sunt și ei poeți, adesea poeți sublimi prin varietatea și mărimea ideilor, prin frumusețea și armonia formei, prin ușurința concepțiunii, prin efectul finalului, prin darul de a improviza.

15. După victoria de la Docolina, Poarta

otomană se sperie, întocmai ca și când ar fi văzut înviând din morți pe teribilul Ioan-vodă: noi ordine fură expedite la munteni, la transilvani, la tătari și la beglerbeiul Rumeliei, ca să intre cu toții în Moldova, reașezând pe tron pe Petru cel Șchiop.

16. Caracterul lui Potcoavă prezintă un tip de cavalerism din evul mediu; despreț pentru foloase materiale, amor furios de renume.

Cu o mână de oameni, el arătă lumii că știe să-și cucerească o purpură.

Cu o mână de oameni, el arătă lumii că știe a învinge o hidră.

De patru ani în luptă necurmată cu păgânii, el nu fu bătut niciodată...

Ei bine! decăt să-și riște o reputațiune, câștigată prin un șir de vitejii minunate, el preferi acuma, după o lună de domnie și după două victorii strălucite, să renunțe de bună voie la coroana fraternă, pierzând tronul, dar conservând gloria.

Pe când Petru cel Șchiop fuge cu rușine și cu disperare de pe câmpul Docolinei, Potcoavă adună divanul țării și-i declară, cu demnitatea unui învingător, că el "nu voiește a mai domni".

Apoi ia cu sine cele 14 tunuri, cucerite în bătălia de lângă Iași și pe cari le socotea cu tot dreptul ca un netăgăduit trofeu personal, și se retrage în liniște peste Nistru.

17. Prin capriciul azardului, guvernul polon însărcină cu arestarea lui Potcoavă tocmai pe generalul Mielecki, acela care, dacă vă mai aduceți aminte, se încercase cu cinci ani mai nainte a restabili pe tron pe Bogdan-vodă și fuse alungat de pe teritoriul Moldovei de către vornicul Dumbravă.

Mielecki cunoscuse pe Ioan-vodă, auzise de Potcoavă, și, pățit o dată de la unul din frați, se teamea a nu mai păți o a doua oară și de la cellalt: astfel, deși avea la dispozițiunei toate forțele armate ale regatului contra unui singur om, totuși, el crezu mai demn a birui prin trădare.

Amăgit cu promisiuni de iertare și chiar de răsplată pentru mărețele sale fapte contra vrăjmașilor numelui creștin, Potcoavă se dede el însuși, cu toată artileria și cu toate tezaurele sale, în ghearele perfidiei: fu ferecat la mâini și la picioare și aruncat în temniță.

18. Cozacii și moldovenii fură cuprinși de indignațiune; dar o resimțiră mai cu seamă Kopycki și Țopa, în cari o nestinsă iubire pentru familia lui Ioan-vodă se unea cu o ură mortală contra lui Petru Șchiopul.

Hatmanul Șah și de astă dată se înțelese cu dânșii. Potcoavă avea un frate bun, mai mic de ani, numit Alexandru; ca și dânsul, armean prin sânge și român prin cuget; ca și dânsul, refugit peste Nistru, ca și dânsul, semănând la caracter cu neuitatul Ioan-vodă.

"În lipsa potcoavei avem o talpă!" strigară cozacii, aducând în Moldova pe noul pretendinte.

Petru cel Șchiop rămase fidel principiilor sale; el fugi sprinten mai nainte de a fi văzut fața inamicului.

Alexandru-vodă intră în Iași și primi coroana țării.

19. Această domnie, ca și a lui Potcoavă, ținu abia o lună. Noul principe nu avuse încă timpul de a-și organiza o armată, când iată o puternică oaste turcă, transilvană și muntenească cotropește țara.

Alexandru-vodă, cu vro câțiva cozaci, se închide în palatul domnesc, decis a susține un asediu.

20. Pentru un Ioan-vodă fu de ajuns o zi, o noapte, să ia o cetate ca Brăila sau ca Benderul.

Petru cel Șchiop pierdu un șir de zile de nopți fără a putea reduce o casă!

"A bătut pregiur curtea din câșlegi până la meazipărăsimi", zice cronica țării.

Lipsit de praf de pușcă și de proviziuni, Alexandruvodă tot însă nu capitulă.

Ieșind cu ai săi din palat, el străbătu în întunericul nopții prin posturile armatei inamice și

fugi în direcțiunea lacului care scaldă o coastă a capitalei.

Aci însă îl ajunseră gonașii.

După o luptă furioasă, puiul de erou fu prins și - oroare! — deja pe jumătate mort din rănile primite în bătălie, el expiră în țeapă.

21. Aproape de locul bătăii, Petru cel Șchiop zidi monastirea Galata, precum frate-său, domnul muntenesc zidise adiniori o biserică pe locul bătăliei cu vornicul Dumbravă.

Și biserica unuia, și monastirea celuilalt încăpură amândouă în grifele a niște greci, îmbrăcați în haine de călugări.

Iată cine trăgea foloase din sinuciderile românilor.

22. Dar pe când Alexandru-vodă moare în Iași din mâna unui calău turcesc, ce oare va fi făcând groaznicul Potcoavă, pe care îl lăsarăm în fundul unei pușcării?

Va muri și el, nu vă îndoiți; va muri și el tot din mâna unui călău turcesc: căci așa fu scris în cartea destinului pentru câteșitrei frații, legați prin sânge, prin eroism și prin martiriu!

23. Enric de Valois de demult nu mai domnea în Polonia. Chiar în anul pierii lui Ioan-vodă el fugi dintr-un regat ce nu-l meritase, alergând la tronul Franței, rămas vacant și pe care urcându-se dovedi în curând și acolo că nu merita nici pe acela.

După ce polonii își aleseră rege, iarăși și iarăși din îndemnul Turciei, pe Ștefan Batori... acel bei transilvan, care dintâi trimisese oști contra lui Ioan-vodă și apoi extrădase muntenilor pe vornicul Dumbravă.

24. Cu câteva zile mai nainte de oribila pieire a lui Alexandru-vodă, regele polon primi de la sultan următoarea epistolă, reprodusă aci după original:

"Etern-victoriosul fiu al lui Selim-han, nepot al lui Suleiman-han, Amurat-han.

Lăudatule între cei mai aleși monarhi creștini! cârmaciule popoarelor lui Isus! tu, carele târâi

după tine poalele generozității și ale venerațiunii! maiestosule și respectabilule stăpân al țărilor polone! rege Ștefan Batori, a cărui viață dea Allah să se sfârșească pe calea cea dreaptă!

Pe dată ce această scrisoare imperială va ajunge la mâinile tale, ia aminte ceea ce urmează.

Nu e mult timp de când un turburător al ordinii publice, punându-se în capul unei monstruoase adunături de cozaci din Mankerman, din Czerkas, din Kanev și din Braslav, dentâi cucerise Moldova și apoi, după mii de pustiiri și neorânduieli, se întoarse înapoi în regatul său.

Deși mai în urmă hatmanul tău reuși a pune mâna pe cei vinovați, totuși, grăbindu-se a merge întru întâmpinarea persoanei tale, el se mulțumi a-i distribui sub pază prin felurite casteluri, odată cu turburătorul cel de frunte.

Aflând noi toate acestea, chiar când ne pregăteam a cere cu stăruință extradițiunea capului invaziunii, viu sau mort, iată că tocmai atunci, spre mai marea noastră mirare, primim știri de la legitimul bei moldovenesc și de la prea onorabilul Daud-bei, sanjac de Silistria, cum că un alt nemernic, ce se zice a fi frate cu acela de mai nainte, năvăli acum cu vro 2 000 de pușcași cozaci călări și pedestri, tăiând și arzând toată țara Moldovei și amenințând însăși capitala Iașii.

Știi bine că din timpii respectabililor și onorabililor străbuni ai noștri, ale căror morminte Allah să le încunune cu o lumină eternă! și până-n ziua de astăzi, ambele noastre popoare, păzind strict condițiunile păcii, considerau totdauna tractatul ce ne leagă a fi un izvor de putere și o temelie de prosperitate pentru fiecare din ele.

Dar acum, când un hoț netrebnic, ieșind din hotarele Poloniei în fruntea unei bande de vagabonzi și tâlhari, cutează a inrumpe în Moldova, țară atârnată de posesiunile noastre cele de Dumnezeu ferite, când el o pustiește în mii și mii de moduri și apoi se întoarce înapoi în hotarele

Poloniei, fără a găsi acolo pedeapsa crimelor sale, oare unele ca acestea nu sunt ele o vederată călcare a tractatului nostru de pace?

Mai apoi, când hatmanul tău, punând mâna pe turburătorul cel dentâi, îl lăsă în liniște, fără a ni-l trimite nouă la fericita noastră Poartă, viu sau mort, oare toți vagabonzii și toți trântorii din Polonia nu sunt ei încurageați a crede cum că neşte asemenea hoții și amestecături nu numai nu vor fi pedepsite, ci încă, din contra, răsplătite și susținute?

În adevăr, nepăsarea și moleciunea din parte-ți sunt singura cauză atât a cutezării primului turburător, precum iarăși a invaziunii celui de al doilea!

Adu-ți aminte că numai prin înalta noastră protecțiune urcându-te pe tronul regal, tu însuți ne promiteai nouă un nemărginit devotament intereselor noastre: oare evenimentele astea din urmă, întâmplate sub regimul tău și prin neglijența ta, oare ele să fie realizarea acelor promisiuni ale tale?

Așadară, îndată ce atingerea acestei epistole îți va onora mâinile, prudența ta și spiritul amiciei ce ne unește cer deopotrivă ca să nu întârzii a trimite la fericita noastră Poartă, viu sau mort, pe turburătorul Moldovei, care se adăpostise în hotarele Poloniei și se află până acum în a ta dispozițiune.

Încât privește pe secundul turburător, apoi ți se cade neapărat și nezăbovit a te pune tu însuți în capul oștilor tale, cu cari, dacă poți, prinde-l și-l pedepsește cu toți ai săi; iar dacă alți inamici exteriori sau debilitatea forțelor tale sau vro altă împiedicare te va fi oprind de la aceasta, atunci fă-ne cunoscută nouă slăbiciunea-ți, și noi înșine îți vom trimite în ajutor nenumărate armate.

Pe de altă parte, întâmplându-se cumva că povățuitorul acestor nemernici să scape din mâinile oaștilor noastre și să fugă în Polonia, apoi

vei fi dator în orice chip a-l prinde și a ni-l expedi nouă viu sau mort.

Căci îți declarăm ție că nemic nu te va putea scuza înaintea noastră la caz de nu ne vei trimite viu sau mort pe capul primei turburări sau de vei protege orișicum pe turburătorul ăst de al doilea: atunci pacea noastră internațională fiind săpată în cele mai profunde ale sale fundamente, războiul va sfâșia fericirea și binele popoarelor!

Prin urmare, îți mai recomandăm încă o dată de a nu cruța și a nu amâna nici unul din mijloacele câte se pot închipui prin energie și prin înțelepciune pentru ca să conservi binefacerile păcii și ale legăturilor de vecinătate de cari se bucură ambele noastre țări.

Scris în ultimele zile ale sacrei lune Zil-hidjdje, în anul hegirei nouă sute optzeci și cinci, în capitala Constantinopole."

25. Reproduserăm textual această curioasă epistolă, sau, mai bine, această semeață poruncă, pentru a arăta deplin gradul de înjosorâre vasală la care ajunse mândra Polonie față cu Poarta otomană, prin stupiditatea unui Enric de Valois și prin slugărnicia unui Ștefan Batori.

26. Soarta grăbise finitul lui Alexandru-vodă, fără participarea regelui polon.

Dar Potcoavă rămânea: așadară fostul perzecutor al lui Ioan-vodă și al vornicului Dumbravă tot încă mai avea în rezervă o ocaziune de a-și demonstra acum, ca rege polon, zel și supunere la ordinele lui Amurat III, precum și le demonstrase altădată, ca bei transilvan, la ordinele lui Selim II.

27. Scena ce o vom descrie se petrecu în Leopole, seculara capitală a Galiției, respectată sub toate dominațiunile: ruteană, polonă, austriacă.

Acest oraș se afla totdauna în cea mai strânsă legătură cu Moldova și chiar cu Țara Românească.

Când amic, când neamic, istoria lui adesea se confundă cu istoria română, în cât timp avuse și el

o istorie a sa, și noi o istorie a noastră.

Aliată cu Alexandru cel Bun și cu Mircea cel Mare, comuna Leopolii se bucura în secolii XIV și XV de nește imense prerogative comerciale în tot cuprinsul României, de la Nistru și până la Severin.

Apoi Ștefan cel Mare, în războiul său cu polonii, ajunse cu fier și sabie până sub murii acestei capitale, pustiind într-un mod înfricoșat toate satele dimpregiur și chiar mahalalele, și se zice noi nu ne pronunțăm se zice că în jaful palatului unui magnat galițian ar fi găsit acolo cea mai veche cronică moldovenească, descoperită zice-se în anii trecuți sub numele de Cronica lui Huru.

De aci înainte Bogdan cel Chior, pășind în urmele tătânisău, veni și el cu o puternică armată a brava zidurile Leopolii și se întoarse încărcat de pradă.

Ca antic și unic depozit al mărfurilor moldovene în Polonia, acest oraș se umpluse în cursul timpului de neguțători români, din cari unii, ajutați dintâi de Alexandru Lăpușneanul, cel mai bigot dintre tirani, fundară aice, pe la mijlocul secolului XVI, o frumoasă biserică de rit oriental, cunoscută până astăzi sub numele de "biserica moldovenească".

28. În 1578 petrecea din întâmplare în Leopole un italian din Florența, numit Filip Talducci.

El lăsă în manuscript o narațiune, păstrată până astăzi în Arhivul Mediceu, și pe care o traduceam aici din literă în literă, precum în tribunaluri se înregistrează fără nici o schimbare depunerile unui martur ocular.

29. "Plecând din Varșavia, regele poruncise a închide în castelul Rawa, în provincia Masovia, sub cea mai aspră pază, pe fostul domn moldovenesc Potcoavă.

Mai în urmă dede ordin a-l strămuta la Leopole, unde venise un ceauș turcesc, nu cu alt scop, precum știa toată lumea, ci numai pentru a cere

capul lui Potcoavă.

Tot cu aceeași țintă sosi și un ambasador din partea lui Petru cel Șchiop, aducând regelui peșkeș 50 boi, 4 buți de tămâioasă, 2 buți din lămâi sărate de cele mici și un frumos armăsar.

Pe aci luni dimineața, în 16 a lui iuniu, regele se depărtă pe două zile din oraș, sub pretext de vânâtoare, după ce mai întâi poruncise ca toată poliția să stea sub arme, precum și garda regală, iar porțile orașului să fie închise.

Ceaușul turcesc fuse îndemnat a ieși din Leopole atât pentru a se feri de pericol personal, cum și pentru a se masca rușinea vasalității guvernului în privința Turciei.

Toate aceste măsuri fură ocazionate prin neobicinuitul concurs de oameni armați, veniți la Leopole sub cuvânt de a onora prezința regelui, dar în realitate, precum se vorbea, mai ales pentru a asista pe Potcoavă.

După plecarea regală și regularea celor poruncite, ceva mai înainte de ameazi, principele prizonier fu adus pe piață, fără ca să-l țină cineva, căci își ceruse această singură grație, după ce îi fusese anunțată sentința de moarte.

Scena răsună de zgomotul oamenilor și de vuietul tobelor. Potcoavă trecu de două ori d-a lungul pieței, netezinduși barba și privind la public fără cel mai mic semn de frică; apoi rugă să-l asculte și, făcându-se tăcere, rosti polonește următoarele cuvinte:

"Domnilor leși! merg la moarte nu știu pentru ce, căci nu-mi aduc aminte să mă fi învrednicit prin faptele mele de un asemenea sfârșit.

Știu atâta, că totdauna m-am bătut bărbătește și vitejește împotriva dușmanilor numelui creștinesc, lucrând numai pentru binele și folosul țării mele, cu hotărâre de a-i fi ca un zid pentru ca păgânii să nu poată trece Dunărea.

Dumnezeu știe de ce nu putui izbuti în această dorință; pricina cea de căpetenie este trădătorul

care prin înșelăciune mă aduse în starea în care mă aflu.

Dar bun e Dumnezeu! și câinele cel vânzător curând își va primi plata pentru nevinovatul meu sânge.

Atâta știu; ba mai știu încă, mai știu că trebuie să mor acuma din mâna acestui călău creștin arătă la acela căci acestuia îi porunci așa craiul vostru, iar craiului vostru așa îi porunci stăpânul său turcul, câinele de păgân!

Mie unuia puțin îmi pasă de viața mea; dar țineți minte că peste puțin timp vă așteaptă și pe voi înșivă aceeași soartă; de câte ori va vrea câinele de păgân, capetele și averile voastre, ba și capetele și averile crailor voștri vor fi trimise la Țarigrad!"

30. Ne întrerupem aci, neputând a nu ne întrerupe. Ultimele cuvinte din energicul discurs al lui Potcoavă erau nu numai o prorocie, ci chiar un fel de a doua vedere; căci aproape în același moment în care fură rostite, un nobil polon, amic personal al lui Ștefan Batori, fiind trimis din parte-i în Turcia pentru a cumpăra cai orientali, fu ucis din porunca sultanului, și banii săi încăpură în tezaurul otoman.

Aflând mai în urmă această flagrantă călcare a dreptului ginților, începutul realizării predicțiunii lui Potcoavă, Polonia pufni de mânie și... tăcu!

Revenim la narațiunea lui Talducci.

31. "Apoi, după o scurtă pauză, arătând la opt oameni ce-l însoțeau, Potcoavă zise:

"Acești slujbași și tovarăși ai mei fiind tot atât de ispravă ca și mine însumi, oameni cinstiți și vrednici prin niște slujbe făcute crăiei-voastre; așadară, vă rog ca, după moartea mea, nu numai să nu fie bântuiți, ci încă dimpotrivă răsplătiți după vrednicia lor."

Apoi adaose: "Vă mai rog ca pe acest om lipsit de cinste arătă la călău carele nu e vrednic a se atinge de trupul meu cât timp sunt viu, să nu-l lăsați a mă pângări cu mâna-i nici după moarte; ci

îngăduiți această sarcină oamenilor mei, cari numai pentru astă de pe urmă slujbă mă însoțiră până aice."

De aci tăcu. Tot poporul plângea; mai cu seamă plângeau o mulțime de ostași, veniți la Leopole numai pentru Potcoavă, dar pe cari marea forță de rezistență din partea guvernului îi împiedica de a scăpa pe erou.

Pe fețele lor se citeau durerile sufletești. Unul din ei, se zice că după rugămintea lui însuși Potcoavă, îl abordă cu o mare cupă de vin.

Principele îi mulțumi, luă cupa, o deșertă fără a răsufla și, uitându-se în ochii aceluia ce-i dase, îi zise, după obicei, că bea pentru sănătatea lui și a tuturor tovarășilor lui.

Apoi iară trecu de două ori de-a lungul pieței și, în ajunul momentului fatal, zărind o legătură de paie pe care trebuia să îngenunche, strigă cu indignațiune:

"O, Doamne! oare să nu fiu vrednic de a îngenunchea pe ceva mai bun decât asta!"

Și, adresându-se către oamenii săi, le zise:

"Aduceți covorul ce-mi mai rămase din lucrurile mele!" Când tapetul fu adus, Potcoavă se puse în genunchi cu demnitate, recită rugăciunea, făcu cruce după modul grecesc și închise ochii, în așteptarea lovirii mortale; dar când simți că gâdele nu se mișcă, se întoarse cătră el cu întrebarea:

"Ce mai stai?" Călăul răspunse: "Stăpâne! mai întâi haina trebuie așezată astfel încât să nu mă împiedece."

"Bine, bine", zise principele. Atunci el singur își așeză haina, invocă numele lui Dumnezeu, și, poruncind călăului să-și împlinească datoria, muri cu liniștea cea mai senină.

Unul din oamenii guvernului, voind a arăta că totul e sfârșit, rădică de trei ori în sus, în spectacol, destruncheatul cap al eroului.

În acest moment din toate gurile izbucni un singur țipăt de durere.

Indignațiunea poporului fu atât de mare, încât garda regală apucă puștele, temându-se de o revoltă..."

32. Capul lui Potcoavă fu al doilea cap princiar din Moldova rostogolit pe piața Leopolii din mâna unui gâde, într-un scurt interval de 14 ani.

În 1564 fuse descapitat tot acolo, din ordinea regelui Sigismund-August, Ștefan-vodă Tomșa, fugit denaintea lui Alexandru Lăpușneanul: testamentul său și un petic de catifea din mantaua domnească se păstrează până astăzi în capitala Galiției.

Dar între Ștefan Tomșa și Potcoavă, între SigismundAugust și Batori, între anul 1564 și anul 1578 este un abis de diferență.

Ștefan Tomșa, în domnia sa cea de câteva luni, făcea paradă de o antipatie febrilă contra Poloniei, mergând cu extravaganța-i până la aceea încât pe neguțitorii din Galiția, abătuți din întâmplare la Suceava, poruncea armașilor să-i înece în rău. Descapitând pe un asemenea vrăjmaș al numelui polon, regele Sigismund-August executa o răzbunare națională.

Batori avu el oare vreo umbră de scuză măcelărind pe Potcoavă?

33. Archiescop catolic al Leopolii era pe atunci, sau cu vro cinci ani mai târziu, învățatul Solikowski, carele ne lăsă o interesantă istorie a timpului său.

Deși inamic declarat al ortodoxilor și, prin urmare, al tuturor românilor, totuși, el nu se sfiește a mărturisi în gura mare o profundă indignațiune în privința morții lui Potcoavă.

"Aproape toți cetățenii zice el plânseră pieirea acestui viteaz moldovean; și nu puțin pierdu regele chiar în stima popoarelor străine..."

Atare testimoniu este de o greutate extremă.

34. Depus într-un cosciug împodobit cu cununi de trandafiri, cadavrul lui Potcoavă fu înmormântat în biserica cea românească...

Despre Kopycki nu se mai aude nemica; Țopa abia peste cincisprezece ani cutează a se întoarce în Moldova; Șah se călugări și muri într-o monăstire.

35. Petru cel Șchiop, afară de o scurtă întrerumpere, își conservă letargica domnie până la anul 1591.

Atunci începu a crește în grațiile Porții otomane, refugit la Constantinopole, un frate mai mic al acelui Vintilă, care a fost împărțit în bine și în rău toată soarta lui Ioanvodă; era famosul Mihai, cunoscut dentâi sub titlul de mare ban, apoi sub porecla domnească de "cel Viteaz".

Și ca fiu al lui Petrașcu cel Bun, și ca frate al nenorocitului Vintilă-vodă, urând cu înverșunare tot neamul lui Petru cel Șchiop, acest nou personagiu nu contenea a-l săpa mereu în opiniunea Turciei, până ce, în fine, reuși a se face să se numească un alt domn în Moldova.

Aflându-se acum în starea în care pusese altădată pe nemuritorul Ioan-vodă, Petru cel Șchiop avu el oare inima de a imita pe predecesorul său? Chemă oare la arme pe toți fiii țării? Stete oare în fruntea vitejilor? Zbură să apere cu pieptul hotarele Moldovei? Umplu lumea de fala izbânzilor sale și pe păgâni de teroare?... Nu; el își strânse catrafusele și plecă în Germania!

Suflet slab și minte mică, om născut nu pentru grandoarea purpurii, ci pentru a se supune orbește astăzi la ordinele turcului, mâini la șoaptele jezuiților pe cari el cel dentâi se încercase a-i introduce chiar în Moldova acest principe târâtor muri peste puțin timp în exil, devenind catolic și tocmai atunci când mergea la Roma să sărute papucul papei!

Aci apune secolul lui Ioan cel Cumplit și răsare secolul lui Mihai cel Viteaz ; două sărbători române atât de înrudite, încât istoricii cei vechi, cari descriseră pe una din ele, credeau de datorie a descrie tot ei și pe cealaltă geamănă.

EPILOG

Așa, drumașul serei în câmp
vrând să se culce,
E fericit când pleacă p-o floare
fruntea sa...
BOLINTINEANU

1. Până acum Ioan-vodă jucă un rol secundar în analele române și formă o lipsă în istoria universală.

2. Nu vorbim nemic despre periodul cel aventuros al vieții sale, sau de tot necunoscut, ori în totul desfigurat la Engel, Wolf, Șincai, Photinos, Vaillant, Laurian și la toți ceilalți câți crezură de ajuns o pagină sau două pentru a cuprinde un om pe care nu-l putuse cuprinde o țară; ne vom pironi toată atențiunea noastră asupra altor elemente, prin cari persoana individuală a lui Ioan-vodă se contopește cu persoana cea colectivă a României și atinge colosul umanității.

3. Ca domn, el fu judecat până astăzi numai de pre înveninatele spuse ale vrăjmașilor săi: ciocoi, farisei și străini.

Astfel, marele Julian Apostatul, unul din cei mai sublimi împărați ai Romei deja căzute, zăcea osândit fără rezervă în cursul secolilor, până ce, în fine, trebuia să vină un Bayle și un Voltaire pentru ca să întoarcă cezarului ceea ce este al lui cezar.

Astfel, de asemenea, uriașul Napoleon apare și mai puțin decât mic în pamfletul lui Victor Hugo; dar nu Victor Hugo este istoricul lui Napoleon.

4. Ca ostaș, Ioan-vodă fu micșorat până astăzi după viclenele relațiuni ale polonilor, când dușmani neputincioși, când aliați perfizi, cari, în ambele cazurile, voiau a-i răpi sau toată gloria, sau partea-i cea mai frumoasă, împăunându-se ei înșiși cu mizerabilul plagiat de pene strălucite.

Această soartă o avură, vai! toți eroii României. Maghiarii oare nu-și atribuiau ei loruși, în fața nedomeritei Europe, cele mai falnice și mai legitime victorii ale lui Mircea, Țepeș, Ștefan și Mihai?

5. Numai un democrat poate înțelege domnia lui Ioanvodă, a cărui toată administrațiunea fuse ca o luminoasă presimțire a cuvintelor lui Saint-Simon:

"Nu lăsați ca cei săraci, despoindu-se de puținul ce au, să mai adauge la prisosul celor avuți.

Nu lăsați ca hoții cei de frunte să fie puși judecători peste greșelile cele mici.

Nu lăsați ca neștiința, superstițiunea, lenea și desfrânarea, născute pe puful saloanelor, să calce în picioare capacitatea și moralitatea, ieșite din întunericul unui bordei..."

6. Numai un soldat poate înțelege războaiele lui Ioanvodă, cari se povesteau până acum ca un lung înșiră-temărgărite fără plan și fără succesiune, dar în cari arta militară descopere cu uimire o prodigioasă diversitate de mijloace, cârmuită de o minunată unitate de direcțiune.

7. Ce e dreptul, ca domn, Ioan-vodă se arătă câteodată prea crud; dar Mircea, Ștefan, Mihai fost-au ei, oare, mai blânzi? dar secolul al șasesprezecelea întreg nu fu el, oare, unul din secolii cei mai încruntați în toate țările lumii, în Spania, în Francia, în Anglia? dar până și capii bisericilor, până și predicatorii păcii evanghelice, până și Luther și papa Piu V nu strigau ei, oare, atunci cu furie: "Tăiați! tăiați! tăiați mereu!"

8. Ce e dreptul, ca ostaș, Ioan-vodă, după ce făcuse miracole, căzu; dar nu uitați cuvintele lui Frederic: "Nici un geniu militar nu poate ținea contra trădării"; dar nu uitați moartea lui Cezar, Enric IV, Gustav-Adolf, și chiar pe a lui Mihai; dar nu uitați Waterloo!...

Nu totdauna succesul este ceea ce distinge pe oamenii cei mari; căci adesea sunt foarte mari tocmai nenorociții, cari mor semănând, pentru ca

mediocra posteritate să aibă fericirea de a culege mai târziu rodul cel ce se coace cu greu.

9. Mircea domnise aproape 40 de ani. Ștefan de asemenea. Mihai tot încă cu bine, cu rău își trăgână până la 9 ani eroica domnie...

Mircea, Ștefan, Mihai, având puternici dușmani, avură însă și puternici amici, regi și împărați.

Dar căutați cu lumânarea, ca Diogen, nu numai în România, ci căutați în toată istoria universală un singur principe carele cu mai puține mijloace să fi executat în pace și în război, ca domn și ca ostaș, într-un interval de douăzeci și opt de luni, niște lucruri mai gigantice decât reformele administrative și bătăliile lui Ioan-vodă!

10. Fiecare fact istoric este o învățătură adresată la un moment oarecare ce se va ivi cândva în viitor, precum în poezia lui Heine cedrul Livanului se gândește la depărtatul brad din codrii Scandinaviei.

Zilele noastre mi se par a fi anume oara care răspunde la vechea lecțiune a lui Ioan-vodă: suntem slabi și dezorganizați, nu avem amici, dușmanii ne împresoară, ne amenință, ne năbușesc din toate părțile.

Dar trebuie oare să desperăm? Lipsească un pârcălab Ieremia Golia, lipsească niște vornici Bilăe și Murgu, lipsească un hatman Slăvilă, lipsească negrul stol de lacomi vânzători: și atunci, sub un alt Ioan-vodă, ne vor ajunge doi ani, numai doi ani, fraților români, pentru a răsădi în scumpa noastră țărișoară un paradis, păzit la hotarele sale de mii de îngeri cu săbii înflăcărate!

11. Pentru cine vrea, în puțin timp și din nemica se fac multe și mari.

Table of Contents

Table of Contents